

**ITSEKRIMINOINTISUOJAN PERIAATE SUOMEN
OIKEUSJÄRJESTELMÄSSÄ – ERITYISESTI
MAKSUKYVYTTÖMYYSMENETTELYJEN NÄKÖKULMASTA
TARKASTELTUNA**

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Prosessioikeus

Mira Rissanen 2017

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Itsekriminointisuojaan periaate Suomen oikeusjärjestelmässä – erityisesti maksukyvyttömyysmenettelyjen näkökulmasta tarkasteltuna

Tekijä: Rissanen, Mira

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, prosessioikeus

Työn laji: Tutkielma_X_Laudaturtyö__Lisensiaatintyö__Kirjallinen työ__

Sivumäärä: VII + 77

Vuosi: kevät 2017

Tiivistelmä:

Itsekriminointisuojaan periaatteella tarkoitetaan sitä, että rikoksesta epäilty tai syytetty ei ole velvollinen edistämään oman syyllisyytensä selvittämistä. Periaatteen merkitys on noussut esille viimeaikaisessa kansallisessa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä. Periaatteen soveltumista rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin, kuten konkurssimenettelyyn, on pidetty ongelmallisena. Tästä syystä periaatteen soveltaminen maksukyvyttömyysmenettelyissä on valikoitunut tämän pro gradu -tutkielman pääpainopistealueeksi.

Sittemmin itsekriminointisuojaan päädyttiin säätämään konkurssilain (KonkL) 4 luvun 5a §:ssä. Maksukyvyttömyysmenettelyjen osalta kiinnitetään huomiota siihen, onko periaatteen nykyinen sääntelytapa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjausten mukainen, ja toteutuuko velallisen oikeus itsekriminointisuojaan tosiasiallisesti oikeusjärjestelmässämme.

Ennen periaatteen tarkastelua maksukyvyttömyysmenettelyissä, on itsekriminointisuojaan periaatteen syvällisemmäksi ymmärtämiseksi tarpeen analysoida periaatetta muun muassa oikeudellisen siirränäisen näkökulmasta, sekä huomioida periaatteen common law - oikeuskulttuuriin ulottuvat juuret.

Periaatteen tarkastelussa huomioidaan myös uudistetun oikeudenkäymiskaaren (OK) 17 luvun mukaiset todisteiden hyödyntämiskielto, joissa on kyse siitä, voidaanko todistetta, joka on hankittu hyödyntämiskieltojen tai epäillyn perusoikeuksien vastaisesti, hyödyntää epäiltyä vastaan todisteena. Hyödyntämiskieltoa koskeva uusi sääntely nivoutuu tiiviisti itsekriminointisuojaan periaatteen toteuttamiseen ja on itsekriminointisuojaan tavoin tiukasti ajallisesti rajattu. Hyödyntämiskieltojen osalta on pyritty arvioimaan niiden kykyä varmistaa itsekriminointisuojaan toteutuminen silloin, kun vireillä on samanaikaisesti sekä rikosprosessi että hallinnollinen menettely.

Itsekriminointisuojaan on tarkasteltu myös muiden menettelyjen kuin maksukyvyttömyysmenettelyjen osalta kattavan kokonaiskuvan saamiseksi.

Johtopäätöksenä tutkielmassa esitetään, että tämän integraatiokehityksen tuloksena Euroopan unionin jäsenvaltioiden oikeusjärjestyksiin rantautuneen oikeusperiaatteen tulkinnassa on otettava huomioon sen traditio sekä sen perimmäinen funktio valtiollisen vallankäytön rajoittimena. Tulkittaessa KonkL 4:5a:n säännöstä, ongelmallisena voidaan nähdä itsekriminointisuojaan kytkeminen vaatimukseen syytteessä olemisesta. OK 17 luvun hyödyntämiskieltojen ei voida nähdä poistaneen tätä ongelmaa. Loppuviimein perimmäisenä taustavaikuttimena

itsekriminointisuojan periaatteen sovellettavuuden ongelmiin pidetään lainsäätäjän valitsemaa sääntelytapaa, ongelmia lainvalmistelun tasossa ja aineellisen totuuteen pääsemisen pyrkimystä rikosprosessissa.

Avainsanat:

prosessioikeus, rikosoikeus, insolvenssioikeus, itsekriminointisuoja,
oikeusperiaatteet, lainsäädäntöprosessi

Tutkimusmenetelmä:

lainopillinen, oikeusdogmaattinen

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_X_
(vain Lappia koskevat)

Sisällys	
LÄHTEET	I
LYHENTEET	VII
I JOHDANTO	1
1 Aiheen esittely, käytetyt lähteet ja metodi.....	1
II ITSEKRIMINOINTISUOJA KÄSITTEENÄ, NORMINA JA PERIAATTEENA.....	4
2 Itsekriminointisuojan käsite, merkitys ja sisältö	4
3 Itsekriminointisuojan normiperusta.....	5
3.1 Kansainväliset sopimukset.....	5
3.2 Itsekriminointisuoja kotimaisessa lainsäädännössä	6
4 Itsekriminointisuojan periaatteen arviointia	7
4.1 Traditio keinona arvioida oikeudellista periaatetta.....	7
4.2 Itsekriminointisuojan periaatteen oikeudellinen siirrännäisluonne selittäväenä tekijänä.....	9
4.3 Itsekriminointisuoja prosessiperiaatteena	12
4.4 Itsekriminointisuojusta osana yleisiä oppeja ja koherenssin kannalta arvioituna .	14
5 Itsekriminointisuoja meillä ja muualla	17
5.1 Periaatteen kehitys Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä maksukyvyttömyysmenettelyjen osalta	17
5.2 Itsekriminointisuoja USA:n oikeuskulttuurissa	19
5.3 Itsekriminointisuoja Isossa-Britanniassa	21
6 Itsekriminointisuojan funktioista.....	23
III ITSEKRIMINOINTISUOJAN SUHDE TODISTEIDEN HYÖDYNTÄMISKIELTOON	24
7 Todisteiden hyödyntämiskielto.....	24
7.1 Hyödyntämiskielto käsitteenä.....	24
7.2 Todisteiden hyödyntämiskielto oikeudenkäymiskaaren 17 lukuun.....	24
7.3 Hyödyntämiskielto voimassaolevan oikeuden mukaan.....	26
IV ITSEKRIMINOINTISUOJA RIKOSOIKEUDESSA JA RIKOSPROSESSISSA ..	30

8 Itsekriminointisuoja rikosprosessin eri vaiheissa	30
8.1 Esitutkinnassa	30
8.2 Rikosoikeudenkäynnissä.....	32
9 Itsekriminointisuoja ja velallisen petos	33
9.1 Asiaa koskevaa oikeuskäytäntöä	34
9.2 Itsekriminointisuojan ja velallisen petoksen välisen suhteen arviointia	36
V ITSEKRIMINOINTISUOJAN ULOTTUVUUDET MUILLA	
OIKEUDENALOILLA	38
10 Itsekriminointisuojan luonteesta alun alkaen rikosoikeudellisena periaatteena ja sen ulottamisesta muihin menettelyihin.....	39
11 Itsekriminointisuojan ja veroprosessin yhteydestä.....	40
11.1 Itsekriminointisuojan asema verotusmenettelyssä EIT:n tulkinnan perusteella.....	41
11.2 Itsekriminointisuojan laajuudesta verotusmenettelyssä OK 17 luvun esitöiden perusteella	43
11.3 Ne bis in idem -kielto ja oikeus itsekriminointisuojaan kotimaisen oikeuskäytännön perusteella	44
12 Tieliikenne.....	47
13 Ympäristörikkokset	49
14 Virkamiesoikeudelliset asiat.....	51
VI ITSEKRIMINOINTISUOJA MAKSUKYVYTTÖMYYSMENETTELYISSÄ.....	
15 Itsekriminointisuojan vaitiolomallin mukainen sääntely konkurssimenettelyssä	52
15.1 Itsekriminointisuojan tulkintaongelmat suhteessa konkurssimenettelyyn.....	53
15.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön vaikutuksesta kotimaiseen lainsäädäntöön	54
15.3 Itsekriminointisuoja osaksi kotimaista konkurssilainsäädäntöä	57
16 Itsekriminointisuojan toteuttaminen maksukyvyttömyysmenettelyissä; vaihtoehtoiset sääntelymallit.....	58
16.1 Ulosottomenettelystä tuttu palomuurimalli sääntelyvaihtoehtona.....	58

16.2 Vaitiolomalli keinoksi itsekriminointisuojan sääntelyyn	60
16.3 Palomuurimallin ja vaitiolomallin yhtäläisyydet ja erot	62
16.4 Hyödyntämiskiellon soveltumisesta konkurssimenettelyyn	64
17 Itsekriminointisuojan nykytilan arviointia osana konkurssimenettelyä	67
17.1 Itsekriminointisuojan tulevaisuus	67
17.2 Todisteiden hyödyntämiskielto etukäteisen myötävaikutuksen ratkaisijana	69
17.3 Palomuurin riittävydestä	71
VII JOHTOPÄÄTÖKSET	72
18 Lopuksi	72
18.1 Itsekriminointisuojan periaatteen analysoinnista	72
18.2 Lainsäätäjän valintojen merkityksestä	74

LÄHTEET

Virallislähteet

Lait

Esitutkintalaki 22.7.2011/805

Jätelaki 17.6.2011/646

Konkurssilaki 20.2.2004/120

Laki erillisellä päätöksellä määrättävästä veron- tai tullinkorotuksesta 8.11.2013/781

Merenkulun ympäristönsuojelulaki 29.12.2009/1672

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Perustuslaki 11.6.1999/731

Poliisilaki 7.4.1995/493

Rikoslaki 19.12.1889/39

Tieliikennelaki 3.4.1981/267

Ulosottoakaari 15.6.2007/705

Valtion virkamieslaki 19.8.1994/750

Verotusmenettelystä annettu laki 18.12.1995/1558

Ympäristönsuojelulaki 27.6.2014/527

Kansainväliset sopimukset

Euroopan ihmisoikeussopimus: yleissopimus ihmisoikeuksien ja yleisvapauksien suojaamiseksi (6 artikla: Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin)

Kansainvälisiä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus

Lain esityöt

Eduskunnan vastaus hallituksen esityksestä HE 86/2012 vp (EV 115/2012 vp)

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi konkurssilain sekä takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain 24§:n muuttamisesta (HE 86/2012 vp)

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 46/2014 vp)

Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä HE 46/2014 vp (LaVM 19/2014 vp)

Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä HE 86/2012 vp (LaVM 12/2012 vp)

Oikeusministeriö: Konkurssilain tarkistaminen. Mietintöjä ja lausuntoja 73/2010. (OMML 73/2010)

Oikeusministeriö: Konkurssilain tarkistaminen. Lausuntotiivistelmä. Mietintöjä ja lausuntoja 6/2011. (OMML 6/2011)

Oikeusministeriö: Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Mietintöjä ja lausuntoja 69/2012. (OMML 69/2012)

Oikeuskäytäntö

Korkeimman oikeuden ratkaisut

KKO 2002:116

KKO 2002:122

KKO 2009:27

KKO 2009:80

KKO 2010:41

KKO 2010:45

KKO 2010:49

KKO 2011:17

KKO 2011:35

KKO 2011:46

KKO 2012:16

KKO 2012:45

KKO 2012:106

KKO 2013:59

KKO 2014:67

KKO 2014:82

KKO 2014:93

KKO 2014:94

KKO 2015:1

KKO 2015:6

Eduskunnan oikeusasiamiehen antamat ratkaisut

Ratkaisu 7.10.2008, dnro 1954/4/06

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

Allen v. Yhdistynyt kuningaskunta (10.9.2002)

Funke v. Ranska (25.2.1993)
Macko ja Kozubal' v. Slovakia (19.6.2007)
Marttinen v. Suomi (21.4.2009)
J.B. v. Sveitsi (3.5.2001)
John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (8.2.1996)
Kansal v. Yhdistynyt kuningaskunta (27.4.2004)
O'Halloran ja Francis v. Yhdistynyt kuningaskunta (29.6.2007)
Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta (17.12.1996)
Weh v. Itävalta (8.4.2004)

USA:n korkeimman oikeuden ratkaisut

Chavez v. Martinez, 538 U.S. 760 (2003)
Miranda v. Arizona, 384 [U.S. 436](#) (1966)

Teokset

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Häyhä Juha (toim.): Minun metodini. WSOY, Helsinki 1997. (Aarnio 1997)

Alanen, Aatos: Oikeuslähde ja laintulkintaoppi. Helsingin yliopisto, Helsinki 1959. (Alanen 1959)

Ervo, Laura: Nemo tenetur se ipsum accusare - myötävaikuttamattomuusperiaatteen sisältö ja rajat. Teoksessa: Matkalla pohjoiseen. Professori Jyrki Virolaisen juhla- ja kirjasto. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2003. (Ervo 2003)

Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus vaatimus. WSOYpro, Juva 2008. (Ervo 2008)

Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Wsoy, Vantaa 2005. (Ervo 2005)

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Edita, Helsinki 2012. (Frände 2012)

Grabenwarter, Christoph: § 6 Fundamental Judicial and Procedural Rights. European Fundamental Rights and Freedoms. De Gruyter Recht, Berlin 2007. (Grabenwarter, 2007)

Hallberg ym.: Perusoikeudet. WSOYpro, Helsinki 2011. (Hallberg ym. 2011)

Helminen, Klaus ym. Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum, Helsinki 2014. (Helminen ym. 2014)

Hirvelä Päivi – Heikkilä Satu: Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Edita, Helsinki 2013. (Hirvelä – Heikkilä 2013)

Husa, Jaakko: Oikeusvertailun perusteet: teoria ja metodologia. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2013. (Husa 2013)

- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Talentum, Vantaa 2005. (Husa – Mutanen – Pohjolainen 2005)
- Jokela, Antti: Oikeudenkäynti I. Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. Talentum, Helsinki 2016. (Jokela 2016)
- Jokela, Antti: Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin uudet haasteet. Turun oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2011. (Jokela 2011)
- Kaisto, Janne: Lainoppi ja oikeusteoria. Edita, Helsinki 2005. (Kaisto 2005)
- Karhu, Juha: Tilannekohtainen oikeudellinen harkinta ja oikeuslähdeoppi. Oikeus – kulttuuria ja teoriaa, Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopisto oikeustieteellinen tiedekunta 2005. (Karhu 2005)
- Koponen, Pekka: Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 249, Vammala 2004. (Koponen 2004)
- Koskinen Seppo – Kulla Heikki: Virkamiesoikeuden perusteet. Talentum, Helsinki 2013. (Koskinen – Kulla 2013)
- Koulu, Risto – Lindfors, Heidi: Velkavastuun toteuttaminen luottoyhteiskunnassa. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Helsinki 2016. (Koulu – Lindfors 2016)
- Koulu ym. Insolvenssioikeus. Oikeuden perusteokset. WSOYpro, Helsinki 2009. (Koulu ym. 2009)
- Kukkonen, Reima: Velallisen rikokset ja rikosoikeudellinen laillisuusperiaate. Itä-Suomen yliopisto. Akateeminen väitöskirja. Edita, Helsinki, 2016. (Kukkonen 2016)
- Könkkölä, Mikko – Linna, Tuula: Konkurssioikeus. Talentum, Helsinki 2013. (Könkkölä – Linna 2013)
- Lilja, Jenni: Hyödyntämiskiellosta – erityisesti oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistus. Teoksessa: Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Konttinen-Di Nardo, Essi: Kirjoituksia rikosprosessioikeudesta. Helsingin hovioikeus, Helsinki 2016. (Lilja 2016)
- Linna, Tuula: Prosessioikeuden oppikirja. Talentum, Helsinki 2012. (Linna 2012a)
- Pellonpää ym.: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum, Helsinki 2012. (Pellonpää ym. 2012)
- Pirttisalo, Riikka: Itsekriminointisuoja insolvenssioikeudessa. Teoksessa: Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Konttinen-Di Nardo, Essi: Kirjoituksia rikosprosessioikeudesta. Helsingin hovioikeus, Helsinki 2016. (Pirttisalo 2016)
- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma, Tallinna 2015. (Pölönen – Tapanila 2015)
- Roberts, Paul – Zuckerman, Adrian: Criminal Evidence. Oxford University Press 2004. (Roberts-Zuckerman 2004)
- Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Vammala 2003. (Siltala 2003)
- Tapani, Jussi: Rikoksen rakenneoppi – Mihin olemme matkalla? Oikeustieteiden moniottelija Matti Tolvanen 60 vuotta, Edita Publishing, Helsinki 2016. (Tapani 2016)
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Talentum, Helsinki 2013. (Tapani – Tolvanen 2013)

Tolvanen, Matti: Näytön hankkiminen ja arviointi veroprosessissa ja rikosprosessissa – yhtäläisyyksiä ja eroja. Vero ja finanssi: Matti Myrsky 60 vuotta. Edita Publishing, Helsinki 2013. (Tolvanen 2013)

Uoti, Kari: Euroopan ihmisoikeustuomioistuin – lainkäyttäjä oikeuden tekijänä. Yliopistopaino, Helsinki 2004. (Uoti 2004)

Vento, Harri: Maksukyvyttömyys ja konkurssi rangaistavuuden edellytyksenä – Tutkimus konkurssirikoksista historian ja rikosoikeuden yleisten oppien valossa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, Vammala 1994. (Vento 1994)

Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Talentum, Helsinki 2009. (Vuorenpää 2009)

Watson, Alan: Legal Origins and Legal Change. Legal Transplants and Law Reform. The Hambledon Press, London, 1991. (Watson 1991)

Watson, Alan: Legal Transplants. An Approach to Comparative Law. Second Edition. The University of Georgia Press, The United States of America, 1993. (Watson 1993)

Äimä, Kristiina: Veroprosessioikeus. Ihmis- ja perusoikeuksien sekä EU-oikeuden vaikutukset verotusmenettelyyn ja muutoksenhakuun erityisesti tuloverotuksessa. Talentum, Helsinki 2011. (Äimä 2011)

Artikkelit

Berger, Mark: Europeanizing Self-Incrimination: The Right to Remain Silent in the European Court of Human Rights. Columbia Journal of European Law. Vol 12, 2006. (Berger 2006)

Cohn, Margit: Legal Transplant Chronicles: The Evolution of Unreasonableness and Proportionality Review of the Administration in the United Kingdom. American Journal of Comparative Law, Vol. 58, 2010. (Cohn 2010)

Frände, Dan: Oikeuskäytäntöä, KKO 2009:80 ja sen arviointi. Lakimies 2/2010. (Frände 2010)

Halila, Leena: Administrativa sanktionsavgifter i nordisk kontext. JFT 5/2014. (Halila 2014)

Korvenmaa, Jenni: Itsekriminointisuoja korkeimman oikeuden viimeaikaisessa oikeuskäytännössä – tarkastelun kohteena erityisesti ratkaisut KKO 2009:80 ja KKO 2010:41. (Korvenmaa 2012)

Kukkonen, Reima: Itsekriminointisuoja ja velallisen petoksen tunnusmerkistön soveltaminen. Defensor Legis N:o 2/2015. (Kukkonen 2015)

Launiala, Mika: Itsekriminointisuoja esitutkinnassa – rikoksesta epäillyn oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Edilex 12/2013. (Launiala 2013)
Linna Tuula: Ulosotto-oikeuden yleiset opit – missä ja mitä? Lakimies 1/2009. (Linna 2009)

Launiala, Mika: Seulonta-alkometriin puhaltaminen, itsekriminointisuoja ja niskoittelu. Edilex 23/2014. (Launiala 2014)

Linna, Tuula: Transplanti – metafora, mutta mistä? Lakimies 5/2010. (Linna 2010)

Linna, Tuula: Velallisen itsekriminointisuoja konkurssissa – miten ojentautua langettavan ihmisoikeustuomion jälkeen? Defensor Legis N:o 2/2012. (Linna 2012b)

Malminen, Toni (kääntänyt ja laatinut esipuheen): Oliver Wendell Holmes. Oikeuden polku. Lakimies 3/2010. (Malminen 2010)

Marttila, Mikko: Konkurssi ja itsekriminointisuoja – toinen erä. Lakimies 6/2012. (Marttila 2012)

Marttila, Mikko: Velallisen myötävaikutusvelvollisuus ja itsekriminointisuoja. Defensor Legis N:o 4/2005. (Marttila 2005)

Marttila, Mikko: Vaitiolo-oikeus ja hyödyntämiskielto konkurssissa. Defensor Legis N:o 5/2013. (Marttila 2013)

Nordström, Hagar: När inträder skyddet mot självikriminering? Vissa linjedragningar från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. JFT 2013/1. (Nordström 2013)

Pentikäinen, Laura: Itsekriminointisuoja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeena ja suhteessa vapaaseen todistusteoriaan. Defensor Legis N:o 2/2012. (Pentikäinen 2012)

Smalén, Annika: Konkurssipesän pesänhoitajan lainkäytön takeet. Defensor Legis N:o 3/2014. (Smalén 2014)

Suvantola, Leila: Ne bis in idem -kielto ja itsekriminointisuoja ympäristörikoksissa – hallintopakkoprosessin ja rikosprosessin leikkauspinnan haasteet. Ympäristöjuridiikka 4/2012. (Suvantola 2012)

Vuorenpää, Mikko: Verovelvollisen oikeudellinen asema verotarkastuksessa. Verotus 5/2011. (Vuorenpää 2011)

Verkkolähteet

Fifth Amendment Right Against Self-Incrimination:
<http://criminal.findlaw.com/criminal-rights/fifth-amendment-right-against-self-incrimination.html> (vierailtu 4.1.2017)

Konkurssiasiamies Helena Kontkasen blogi Konkurssin partaalla. Blogiteksti Kitkemisen aika, julkaistu 8.7.2016.

<http://www.konkurssiasiamies.fi/fi/index/blogi/NInD1dYv1/2016/3WA23yKPX.html.stx> (vierailtu 4.1.2017)

Sajari, Petri: Hallituksen painostus jyräsi oikeuskanslerin pyrkimykset korjata ongelmallisia lakiesityksiä – oikeustieteen professorit tyrmistyivät. Julkaistu 18.12.2016 Helsingin Sanomien verkkojulkaisussa.

<http://www.hs.fi/politiikka/art-2000005011266.html> (vierailtu 4.1.2017)

Muut lähteet

Konkurssiasiaain neuvottelukunnan suositus 15/2005

Oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2014. (Oikeuskanslerin vuosikertomus 2014)

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki
HE	hallituksen esitys
JäteL	jätelaki
KKO	korkein oikeus
KonkL	konkurssilaki
KP-sopimus	kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari
OMML	oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
PL	perustuslaki
RL	rikoslaki
TieL	tieliikennelaki
UK	ulosottokaari
VirkaML	valtion virkamieslaki
VML	verotusmenettelystä annettu laki
YSL	ympäristönsuojelulaki

I JOHDANTO

1 Aiheen esittely, käytetyt lähteet ja metodi

Suomessa prosessioikeudessa viime vuosina tapahtuneen kokonaisvaltaisen uudistamisen on nähty lisäävän prosessioikeudellisen tutkimuksen tarvetta. Keskeisenä perustuslaintasoisena oikeutena on nähty Suomen perustuslain (PL) 21 §:ssä turvattu jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, josta säädettiin aikoinaan uutuutena Suomen hallitusmuodossa vuonna 1995.

Suomalaisen prosessioikeuden kehitystä ohjaavina piirteinä on nähty muun muassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön asteittainen kehitys ja sen mukanaan tuomat muutokset kansalliseen lainsäädäntöön sekä kansainvälistyminen yleensäkin. Erityisesti kysymys itsekriminointisuojaan merkityksestä on noussut esille kansainvälisissä yhteyksissä, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännössä.¹ Periaatteen soveltamisen problematiikka Suomen oikeusjärjestyksessä on pitkälti johtunut sen ulottamisesta uudentyyppisiin hallinnollisiin menettelyihin puhtaan rikosoikeudellisen periaatteen asemasta.

Pro gradu -tutkielmani toisessa pääjaksossa tarkastelussa ovat periaatteen käsitteellinen sisältö, normiperusta ja mahdollisuudet sen arviointiin tradition, oikeudellisen transplantin, prosessiperiaatteiden sekä yleisten oppien näkökulmista. Pääjakso käsittelee lisäksi itsekriminointisuojaan historiaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä, kansallisessa oikeusjärjestyksessämme sekä common law -maissa sekä selittää itsekriminointisuojaan periaatteen funktioita.

Tämän jälkeen kolmannen pääjakson yhteydessä on mielekästä tarkastella itsekriminointisuojaan yhteyttä uudistetun oikeudenkäymiskaaren (OK) 17 luvun hyödyntämiskieltoa koskeviin säännöksiin, sillä kyseisillä todisteiden hyödyntämiskieltoa koskevilla säännöksillä on suora yhteys itsekriminointisuojaan koskevaan oikeuskäytäntöön eri oikeudenaloilla.

Pääpaino neljännessä pääjaksossa on itsekriminointisuojaan soveltamisessa rikosprosessin eri vaiheissa sekä velallisen petosrikosten yhteydessä.

---

¹ Jokela 2011, s. 296.

Viidennessä pääjaksossa siirryn periaatteen tasolla tapahtuvasta analysoinnista itsekriminointisuojaan tarkasteluun osana erilaisia yhteiskunnallisia menettelyjä. Tarkoituksena on ensiksi laaja-alaisemmin selvittää, minkä tyyppisiin menettelyihin itsekriminointisuoja muun muassa antaa suojaa Suomen oikeusjärjestelmässä.

Pääjaksossa lähempään tarkasteluun on valikoitunut oikeuskäytännössäkin paljon esillä ollut kysymys itsekriminointisuojaan ja veroprosessin välisestä suhteesta. Tässä yhteydessä huomiota kiinnitetään myös kaksoisrangaistavuuden kiellon -periaatteen eli *ne bis in idem* -periaatteen sovellettavuuteen tilanteissa, joissa myös itsekriminointisuojaan periaatteeseen on läheinen liityntä.

Itsekriminointisuojaan periaatteen merkitystä tarkastellaan lisäksi muissa mahdollisissa soveltamistilanteissa, kuten tieliikenerikoksissa, ympäristörikoksissa ja virkamiesoikeudellisissa asioissa. Tarkoituksena on havaita itsekriminointisuojaan erilaiset ulottuvuudet ja suojan vahvuus riippuen siitä, minkä tyyppiseen menettelyyn sitä kulloinkin sovelletaan.

Pääjaksossa kuusi tarkastelussa on erityisesti viime vuosina runsaasti keskustelua herättänyt ja oikeuskäytännössä esillä ollut aihe: itsekriminointisuojaan periaatteen soveltaminen konkurssi- ja ulosottomenettelyyn. Näiden menettelyjen osalta pohdin erityisesti sitä, kuinka lainsäätäjät on pyrkinyt ratkaisemaan intressikonfliktit, tämän alun perin ei kotimaista perua olevan, tietojenantovelvollisuudeksikin luokitellun periaatteen osalta. Tässä yhteydessä tarkasteluun tulee vielä erikseen OK 17 luvun hyödyntämiskieltojen soveltuvuus konkurssi- ja ulosottomenettelyihin. Lopuksi arvioin, onko itsekriminointisuojaan periaate selviytynyt sille annetuista suojafunktioista erityisesti maksukyvyttömyysmenettelyjen näkökulmasta tarkasteltuna. Viimeisessä seitsämennessä pääjaksossa ovat johtopäätökset.

Oikeustieteiden keskeisimpinä tutkimusmenetelminä on pidetty lainoppia, oikeushistoriaa, oikeussosiologiaa, oikeusfilosofiaa ja vertailevaa oikeustiedettä. Eniten käytetty näistä on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen metodi. Lainopin pyrkimyksenä on antaa vastaus kysymykseen, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö kussakin lain tulkintatilanteessa ja kuinka tässä tosiasiallisessa tilanteessa tulisi voimassa olevan oikeuden mukaan toimia.

Oikeusdogmatiikka tutkii siten oikeussääntöjä ja pyrkii selvittämään niiden sisällön tarkoituksenaan välttää oikeusjärjestyksen sisältöä koskevan epätietoisuuden. Lainoppi myös systematisoi voimassa olevaa oikeutta tarkoituksenaan luoda ja kehittää

oikeudellista käsitejärjestelmää, joka osaltaan mahdollistaa oikeuden tulkinnan. Systematisointi myös tukee oikeussääntöjen löydettävyyttä ja auttaa hahmottamaan oikeudellisia kokonaisuuksia.²

Aarnio on jaotellut oikeusdogmaattisen metodin edelleen vielä praktiseen ja teoreettiseen ulottuvuuteen, joskin todennut niiden olevan vuorovaikutussuhteessa keskenään.³

Lainopin kohteena on siten oikeusjärjestys, jossa tarkastelun kohde sisältyy voimassa oleviin oikeusnormeihin. Voimassa olevien oikeusnormien perusteella voidaan esittää erityyppisiä lainopillisia väitteitä niiden voimassaolosta, yhteydestä ja sisällöstä.⁴

Lainopilla on myös tarkoitettu kahden tekstin kokonaisuutta, jossa kommentaaritekstin tarkoituksena on tulkita kohteena olevaa lakitekstiä ja muuta institutionaalista lähdeaineistoa. Lainopin metodologia on kuvattu pitkälti traditiolle perustuvana; kyse on aikaisemmin sanotun toistamisesta kuitenkin lisäten siihen jotain omaa. On myös huomattu, että yhteiskunnallisten arvojen muutokset, kuten perus- ja ihmisoikeusuudistus, antavat aiheita lainopissa esitettyjen näkökantojen uudempaan tarkasteluun.⁵

Tässä esityksessä on oikeusdogmaattisen metodin mukaisesti pääosin keskitytty voimassa olevien oikeussääntöjen selvittämiseen ja tulkintaan. Oikeussäännösten systematisointiin teeman puitteissa on kuitenkin kiinnitetty huomiota, ja tarkoituksena on selkeyttää lainsäännösten tulkintaa eri asiayhteyksissä ja tehdä tutkielman rakenteesta helpommin hahmotettava.

Oikeusdogmaattisen lähestymistavan avulla tarkastelen oikeusyhteisössämme voimassa olevaa oikeutta käyttäen tulkinnassa apuna eri oikeuslähteitä. Oikeuslähteen käsitteellä on vanhastaan viitattu tosiasiallisesti oikeutta luovien seikkojen (kuten lainsäätäjän) sijaan aineistoon, josta lainkäyttäjät saa käyttöönsä kussakin tilanteessa tarvittavan tuomionormin.⁶ Lähteinä tässä tutkielmassa on hyödynnetty paitsi lainsäädäntöä, lain esitöitä, kotimaista ja ulkomaista oikeuskäytäntöä sekä rikos-, prosessi- ja insolvenssioikeudellista kirjallisuutta. Ulkomaisen oikeuskäytännön osalta on painotettu erityisesti aiheen kannalta relevantteja ja merkittäviä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamia ratkaisuja.

---

² Husa – Mutanen – Pohjalainen 2005, s. 13–14.

³ Aarnio 1997, s. 36–37.

⁴ Kaisto 2005, s. 162.

⁵ Siltala 2003, s. 494–495.

⁶ Alanen 1959, s. 1.

II ITSEKRIMINOINTISUOJA KÄSITTEENÄ, NORMINA JA PERIAATTEENA

2 Itsekriminointisuojan käsite, merkitys ja sisältö

Itsekriminointisuojaalla tarkoitetaan sitä, että rikoksesta epäilty tai syytetty ei ole velvollinen edistämään oman syyllisyytensä selvittämistä. Rikoksesta epäillyllä on oikeus vaieta ja olla vastaamatta kysymyksiin, eikä hänellä ole totuusvelvollisuutta esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä.⁷ Itsekriminointisuoja on määritelty myös siten, että rikoksesta epäiltyä ei saa pakottaa tai painostaa tunnustamaan omaa syyllisyyttään tai muutoin myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen.⁸ Jälkimmäisessä määritelmässä painotetaan käytetyn pakon merkitystä kiinteänä osana itsekriminointisuojan määritelmää.⁹ Itsekriminointisuoja on vakiintuneesti käytetty myös ilmaisua myötävaikuttamattomuusperiaate eli *nemo tenetur se ipsum accusare* -periaate.

Itsekriminointisuojan periaatteen sisältö ja merkitys konkreettisella tasolla on jo pitkään nähty ongelmallisena ja epämääräisenä. Suomen oikeudessa periaatetta on pidetty jäsentymättömänä, ja sen rajat on koettu täsmentymättöminä. Syynä tähän on periaatteen sisällön määräytyminen aikaisemmin pääasiassa EIT:n lukuisten asiaa koskevien ratkaisujen pohjalta, jotka ovat yksittäistapauksellisia. Erityisesti periaatteen soveltumista rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin, kuten konkurssimenettelyyn, on pidetty ongelmallisena oikeuskirjallisuudessa, oikeuskäytännössä ja lainvalmistelutyössä.¹⁰ Periaatteen erityisesti konkurssimenettelyssä aiheuttamien tulkintaongelmien myötä sitä on syytä tarkastella yksityiskohtaisesti kuudennessa pääjaksossa.

Itsekriminointisuojan periaatteen tarkoituksena on nähty syytetyn persoonallisuuden suoja ja menettelyn reiluuden turvaaminen sekä vähimmäistakeiden tuominen valtion vallankäyttöä vastaan. Periaatteen ideana on siten syytetyn nujertamisen välttäminen ja osapuolien tasavertaisen aseman mahdollistaminen asianosaisasemassa. Syytetyn oikeus vaitioloon, syytetyn editiovapaus ja oikeus passiivisuuteen rikosprosessissa ovat periaatteen ilmentymiä. Itsekriminointisuoja ei kuitenkaan ole pidetty ehdottomana periaatteena ja periaatteen ytimenä on nähty toimimisvelvollisuudesta vapauttaminen.¹¹

⁷ Könkkölä – Linna 2013, s. 541.

⁸ Tapani – Tolvanen 2013, s. 447.

⁹ Ks. lähemmin pakon merkityksestä Frände 2012, s. 402.

¹⁰ Esimerkiksi Ervo 2003, s. 20, pohtii periaatteen soveltumista myös rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin.

¹¹ Ervo 2003, s. 1.

Esimerkiksi konkurssimenettelyssä itsekriminointisuojan ytimenä voitaisiin siten nähdä konkurssilain (KonkL) 4:5:n myötävaikutusvelvollisuudesta vapauttaminen, joka on nykyisessä lainsäädännössä osin omaksuttu.¹²

3 Itsekriminointisuojan normiperusta

3.1 Kansainväliset sopimukset

Itsekriminointisuojan periaatteen on katsottu sisältyvän Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 6(1) artiklaan. 6 artiklan 1 kappaleen perussäännön mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. 6 artiklan 2 kappaleeseen sisältyy syyttömyysolettaman periaate. Rikosprosessissa noudatettavalla syyttömyysolettamalla tarkoitetaan sitä, että rikoksesta epäiltyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on toteen näytetty.¹³

Itsekriminointisuoja ei mainita suoraan 6 artiklan sopimusmääräyksissä, mutta sen on vakiintuneesti katsottu sisältyvän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaavaan perusnormiin, ja sillä on katsottu olevan yhteys myös 6(2) artiklassa turvattuun syyttömyysolettamaan.¹⁴ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin ratkaisuisaan useasti viitannut tähän läheiseen yhteyteen periaatteiden välillä.

Itsekriminointisuojan periaatteen taustalla on ajatus siitä, että syyttäjän tulee näyttää syyte toteen käyttämättä pakkoa syytettyä kohtaan raskauttavien todisteiden hankkimiseksi. Periaatetta ei ole rajattu vain suullisiin lausumiin, vaan se pitää sisällään myös velvollisuuden toimittaa raskauttavaa todistusaineistoa. Tosin tämä ei koske veri-, dna-ynnä muita sellaisia näytteitä, joihin syytetyllä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti velvollisuus suostua. Periaate ei kuitenkaan ole ehdoton, ja vastakohtaispäätelmien tekeminen syytetyn vaitiolosta on katsottu eräissä tilanteissa sallituksi. EIT:n oikeuskäytännössä on lisäksi vaadittu, että tietojenantovelvollisuuden ja mahdollisen rikosepäilyn välillä tulee olla konkreettinen eikä ainoastaan hypoteettinen yhteys.¹⁵

---

¹² KonkL 4:5a:ssä velallisen laajaa myötävaikutusvelvollisuutta on supistettu.

¹³ Vuorenää 2009, s. 135.

¹⁴ Ervo 2008, s. 361.

¹⁵ Grabenwarter 2007, s. 165–166.

Itsekriminointisuoja on suuri osa EIS 6 artiklan tulkintaa koskevaa oikeuskäytäntöä, ja periaatteen sisällön täsmentäminen onkin tapahtunut pääasiassa EIT:n tulkintakäytännössä.

Itsekriminointisuojusta on lisäksi nimenomaisesti säädetty Suomea sitovassa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (KP-sopimus) 14 artiklan 3g kohdassa, jossa on taattu jokaiselle oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä.

3.2 Itsekriminointisuoja kotimaisessa lainsäädännössä

Itsekriminointisuoja ulottuvuudesta ei ole aikaisemmin säädetty nimenomaisesti kansallisessa lainsäädännössä, mutta itsekriminointisuoja on katsottu sisältyvän myös oikeussuojatakeita sääntelevään Suomen perustuslain 21 §:ään.¹⁶ Perustuslain 21 §:n mukaan: ”[k]äsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.” Itsekriminointisuoja periaate sisältyy oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin niin, ettei kenenkään tarvitse myötävaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen. Periaatteen merkitystä on pidetty jopa niin itsestään selvänä, ettei sen ottamista lakitekstiin ole pidetty tarpeellisena, ja oikeus vedota periaatteeseen on katsottu olevan sillä, jota syytetään rikoksesta.¹⁷

Periaatteen ilmentymänä on pidetty myös uudistetun oikeudenkäymiskaaren 17:18.1:n säännöstä, jonka mukaisesti todistajalla on oikeus kieltäytyä todistamasta, mikäli hän ei voisi tehdä sitä saattamatta itseään tai hänen OK 17:1:n tarkoittamaa läheistensä syytteen vaaraan tai hän myötävaikuttaisi oman tai läheisensä syyllisyyden selvittämiseen.¹⁸

---

¹⁶ Ks. Hallberg ym. 2011, s. 801.

¹⁷ Nordström 2013, s. 36 ja 39.

¹⁸ Helminen ym. 2014, s. 95.

4 Itsekriminointisuojaan periaatteen arviointia

4.1 Traditio keinona arvioida oikeudellista periaatetta

Oikeusajattelija Oliver Wendell Holmes on perehtynyt erityisesti historialliseen analyysiin osoittaakseen, että oikeuden kehitystä ohjaavat yhteiskunnalliset liikevoimat. Holmesin mukaan oikeusajattelun tärkein tehtävä on keskittyä oikeuskäytäntöön, joiden antamia ratkaisuja hän nimittää ennusteiksi. Näistä ennusteista tulee hänen mukaansa tehdä tarkempia kokoamalla tuomioiden opetukset ja muotoilemalla ne periaatteiksi, jotka on helpompi sisäistää.¹⁹ Englannin ennakkopäätöksiin perustuvaa tuomioistuinmenettelyä voidaan pitää ajatusmallin eräänlaisena ilmentymänä. Itsekriminointisuojaan periaatteen tarkkarajaisempi ja kansalliseen lainsäädäntöön vaikuttanut sisältö on alun perin kehittynyt Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä. Holmesin teorian pohjalta voidaan ajatella, että voimassa olevan oikeuden itsekriminointisuojaan periaate kattaa kaikkien niiden tuomioiden opetukset, joissa itsekriminointisuojaan periaatetta on EIT:ssä ja korkeimmassa oikeudessa (KKO) muotoiltu. Tosiasiassa jatkuvasti muuttuva itsekriminointisuojaan oikeuskäytäntö voi pahimmassa tapauksessa aiheuttaa sen, että periaatteen sisältöä on vaikeaa tai mahdotonta määrittellä tarkkarajaisesti, kuten edellä on todettu.

Holmesin näkemyksen mukaan tosiasiassa erilaiset arvostelmat ja punninta eri hyötynäkökulmien välillä vaikuttavat oikeuden taustalla. Holmesin mukaan juristit ovat tottuneet tekemään loogisia päätelmiä, mutta ajatus oikeuden varmuudesta on useimmiten illuusio siitä huolimatta. Syynä tähän Holmesin mukaan on se, että loogisen päätelmän takana piilee erilaisia arvoja ja arvostelmia, jotka ovat alitajuisesti vaikuttaneet tehtävään päätelmään.²⁰

Arvot voivat olla eri aikoina erilaiset, ja niiden soveltamiseen vaikuttavat periaatteiden välillä tehtävä punninta. Punninnalla on merkitystä erityisesti periaatteiden osalta, sillä ne eivät välttämättä ole laissa säänneltyjä, ja siten ne voivat muuttua kulloinkin yhteiskunnassa vallitsevien arvojen mukaan. Erityisesti arvojen muutokset ovat huomattavissa erilaisten keskinäistä tärkeyttä koskevien arvostelmien yhteydessä.

---

¹⁹ Malminen 2010, s. 308.

²⁰ Malminen 2010, s. 315–316.

Itsekriminointisuojaan periaatteesta insolvenssimenettelyssä ei aikaisemmin säädetty Suomessa lainkaan erityislainsäädännön tasolla, mikä johti tulkinnan kasuistisuuteen oikeuskäytännössä. Jos tarkastellaan esimerkiksi itsekriminointisuojaan periaatteen merkitystä konkurssimenettelyssä, huomataan, että aikaisemmassa oikeuskäytännössä velallisen oikeudelle itsekriminointisuojaan ei ole annettu painoarvoa. Tärkeämpänä konkurssimenettelyn päämääränä on vanhastaan pidetty velkojien oikeutta maksunsaantiin.²¹ Nykyisin perus- ja ihmisoikeusmyönteinen laintulkinta on saanut Suomessa vakiintuneen aseman perusoikeusuudistuksen myötä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen asettamat ihmisoikeusvelvoitteet, ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ovat saaneet merkittävän roolin kansallisessa oikeudessa. EIT:n alettua soveltaa itsekriminointisuojaan periaatetta myös hallinnollisiin menettelyihin EIT:n kanta tuli myös Suomea sitovaksi ja johti myös oikeuskäytännön muutokseen kotimaisissa tuomioistuimissa.

Tosin konkurssiasiamies on blogikirjoituksessaan heinäkuussa 2013 todennut, että konkurssimenettelyn perimmäisenä tavoitteena on nimenomaan velallisen omaisuuden käyttäminen konkurssisaatavien maksuun pienin kustannuksin kuitenkin niin, että rikosvastuun toteuttamista on pidettävä yhteiskunnan yleisenä etuna. Tässä kannanotossa on nähtävissä rikosprosessin tärkeyden ja velkojien edun korostus.²²

Holmesin käsityksen mukaan kaikella oikeudella on historia eli traditio. Holmesin mukaan ymmärtääksemme nykyisiä oikeussääntöjä tulisi perehtyä niiden historiaan. Historiasta löydämme sen käytännöllisen perustelun säännölle, jonka oikeutus nykypäivänä perustuu ihmisten hyväksyntään ja tottumukseen.²³ Holmesin mukaan on kuitenkin muistettava, että historia on kiinnostavaa vain siltä osin kuin se valaisee nykyisyyttä. Tärkeämpää on arvioida sitä, mitä tulisi tavoitella ja miksi.²⁴ Holmesin oikeusajattelun pääpiirteitä voidaan siten myös hyödyntää itsekriminointisuojaan periaatteen analysointiin ja tulkintaan voimassa olevassa oikeudessa. Jäljempänä tarkastelen itsekriminointisuojaan periaatteen historiaa lyhyesti ja vain siltä osin kuin koen sen voivan valaista periaatteen nykyisyyttä osana Suomen oikeusjärjestelmää.

---

²¹ Esim. KKO 2002:122.

²² Konkurssiasiamies Helena Kontkanen blogitekstissään ”Kitkemisen aika” 8.7.2013. <http://www.konkurssiasiamies.fi/fi/index/blogi/NInD1dYv1/2016/3WA23yKPX.html.stx>

²³ Malminen 2010, s. 319.

²⁴ Malminen 2010, s. 324.

4.2 Itsekriminointisuoja periaatteen oikeudellinen siirrännäisluonne selittävänä tekijänä

Oikeudellisen siirrännäisen käsitteellä (legal transplant) on jo vanhastaan tarkoitettu lainkohdan tai oikeusjärjestelmän siirtämistä maasta toiseen ihmisiltä toisille.²⁵ Lainopin historiaa on kuvattu pitkälti toisista oikeusjärjestelmistä lainaamiseen perustuvana ja lain ulkopuolisten oppien omaksumisena. Watsonin käsityksen mukaan tätä omaksumista on tapahtunut kautta historian. On pidetty yleisesti tunnettuna, että länsimainen oikeus, pois lukien skandinaavinen oikeus, on kehittynyt pitkälti roomalaisen oikeuden sekä Englannin common law -oikeuden pohjalta. Watson on tarkastelussaan havainnut, että jo Eshunnan, Hammurabin ja Exoduksen laeissa on ollut yhtäläisyyksiä joidenkin säännösten muodon ja substanssin välillä siten, että riippumattoman rinnakkaisen oikeudellisen kehityksen mahdollisuus on poissuljettu. Toisaalta Watson toteaa, että oikeudellisten siirrännäisten osalta sanonta ”löytäjät löytää” pitää paikkaansa, joten varovaisuus yhtäläisyyksien etsinnässä on paikallaan. Watsonin käsityksen mukaan onnistunut oikeudellinen siirrännäinen kasvaa uudessa ympäristössään ja tulee osaksi sitä, kuten tämä siirrännäinen olisi kehittynyt isäntämaassaan.²⁶ Watsonin tulkinnan mukaan tätä oikeudellista lainaamista voidaan tehdä hyvinkin erilaisesta oikeuskulttuurista toiseen siitä huolimatta, että maiden väliset sosioekonomiset piirteet eroavat toisistaan täysin. Watson kuitenkin huomauttaa, että esimerkiksi Kahn-Freund ja Montesquieu ovat katsoneet, että vain poikkeuksellisesti instituutioita voidaan siirtää maiden välillä. Montesquieu piti syynä näkemyksilleen ajalleen tyypillisesti lakien sidonnaisuutta emävaltioonsa ja Kahn-Freund taas poliittisia sidonnaisuuksia. Watson korosti, että historia on osoittanut, että oikeudellinen lainaaminen onnistuu erilaisista oikeuskulttuureista toiseen, esimerkkinä tästä hän pitää saksalaisen lainsäädännön omaksumista aikoinaan osaksi japanilaista oikeusjärjestelmää.²⁷

Oikeudellinen siirrännäinen käsitteenä sijoittuu oikeushistorian ja oikeusvertailun alueille, sillä oikeudellisen siirrännäisen sovellettavuuden on katsottu edellyttävän näiden oikeudenalojen ymmärtämistä sekä lähdeoikeusjärjestyksessä että vastaanottavassa oikeusjärjestyksessä.²⁸

---

²⁵ Näin oikeudellista siirrännäistä on luonnehtinut mm. Alan Watson teoksessa *Legal Transplants – An Approach to Comparative Law* 1974.

²⁶ Watson 1993, s. 21–26.

²⁷ Watson 1991, s. 293–297.

²⁸ Husa 2013, s. 131–132.

Oikeudellisella siirrännäisellä on tarkemmin sanottuna tarkoitettu keskeisidean omaksumista, ei niinkään oikeusohjeen tai oikeusjärjestelmän sanatarkkaa kopiointia.²⁹ Samalla kannalla on myös Linna.³⁰

Oikeudellisten siirrännäisten osalta kritiikki on kohdistunut erityisesti niiden sopimattomuuteen siirron kohteena olevaan oikeusjärjestelmään, kuten edellä todettu. Tätä ilmiötä on nimitetty muun muassa hyljintäreaktioksi, jossa oikeuden yhteiskunnallinen konteksti ei annakaan myöten lainatulle oikeudelle. Kriittisimmät oikeusvertailijat ovat pitäneet tästä syystä oikeudellisia siirrännäisiä mahdottomina.³¹

Oikeudellisten siirrännäisten merkityksestä on käyty kiivasta oikeuskeskustelua näihin päiviin saakka. Alan Watsonin löydösten jälkeen suurin yksittäinen oivallus tieteenalalla on ollut sosiaalisten ja kulttuuristen seikkojen vaikutuksen havainnoiminen. Margit Cohn on kehittänyt mallin, jonka avulla oikeudellisia siirrännäisiä voidaan arvioida nykypäivän tilanteen valossa. Tältä pohjalta Cohn on tarkastellut oikeudellisia siirrännäisiä erityisesti Ison-Britannian oikeusjärjestelmässä keskittyen suhteellisuusperiaatteen omaksumiseen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä osaksi Ison-Britannian oikeusjärjestelmää. Cohn havaitsee tarkastelussaan, ettei yksikään oikeudellinen siirrännäinen ei ole saari, vaan se on aina vuorovaikutuksessa toisten oikeuskulttuurien kanssa.³² Artikkelissaan Cohn kuvaakin oikeudellisia siirrännäisiä prosesseina, jotka ovat osa oikeuden yleistä kehitystä.³³

Linna taas on todennut, että oikeudellisen siirrännäisen käsitettä käytetään nykypäivänä liiankin laajassa merkityksessä ulottaen se kuvaamaan kaikenlaista oikeuden siirtymistä valtiosta ja oikeuskulttuurista toiseen, ja tämä taas johtaa hänen mukaansa alkuperäisen watsonilaisen katsantotavan hukkaamiseen. Linna sen sijaan on määritellyt oikeudellisen siirrännäisen seuraavasti: ”[i]tse kutsuisin transplantiksi oikeusjärjestyksestä suoraan toiseen oikeusjärjestykseen siirtynyttä, suhteellisen rajattua oikeudellista ainesta, joka on yleensä omaksuttu vapaaehtoisesti, mutta voi olla myös pakolla siirretty.”³⁴

Linna tekee tässä määritelmässään eron oikeuden reseptioon, jolla hän käsittää vieraan oikeuden laajamittaisempaa omaksumista, sekä integraatioon, johon hän liittyy jonkin

---

²⁹ Husa 2013, s. 132.

³⁰ Linna 2010, s. 843.

³¹ Husa 2013, s. 131–133.

³² Cohn 2010, s. 1–14.

³³ Mm. Linna 2010 on pitänyt tätä näkökulmaa liian laajana ja nähnyt sen ongelmana sekoittamisen yleiseen oikeuden kehittymiseen.

³⁴ Linna 2010, s. 837–838.

oikeudellisen aineksen omaksumisen integraatiokehitykseen kuuluvana seikkana. Linna on kuitenkin pitänyt käsitettä transplanti onnistuneena siitä huolimatta, että siirrettävä oikeudellinen aines muuttaisi muotoaan siirtyessään oikeusjärjestelmästä ja oikeuskulttuurista toiseen.³⁵

On katsottu, että oikeudellinen siirränäinen voi olla mikä tahansa oikeuslähteenä pidetty aines, joka voi saada merkitystä toisessa oikeusjärjestyksessä ja tulla siellä omaksutuksi. Omaksua voidaan esimerkiksi oikeudellisia periaatteita. Oikeudelliset siirränäiset vaikuttavat paitsi lainsäädännön välityksellä myös oikeuskäytännön kautta.³⁶

Nykyisin oikeudellisten siirränäisten on katsottu lisääntyneen muun muassa juuri Euroopan integraatiokehityksen myötä³⁷, joka on nähtävissä myös itsekriminointisuojan periaatteen omaksumisena suoraan Suomea velvoittavaksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen perusteella.

Pohdittaessa sitä, onko itsekriminointisuojan periaatetta pidettävä Suomen oikeusjärjestelmässä oikeudellisena siirränäisenä, tulee ottaa huomioon se, täyttääkö itsekriminointisuoja oikeudellisen siirränäisen määritelmän. Arvioitaessa sitä, onko itsekriminointisuoja lainkohta, joka on siirretty maasta toiseen ihmisiltä toisille, voidaan päätyä lopputulemaan, jonka mukaisesti itsekriminointisuoja täyttää tämän määritelmän. Jäljempänä selostetuin tavoin periaatteen juuret ovat jäljitettävissä common law -oikeuteen. On myös katsottu, että oikeudellinen siirränäinen voi olla oikeusperiaate, joihin itsekriminointisuojakin voidaan lukea.

Kysymys siitä, millaista oikeudellisen aineksen omaksumista voidaan lopulta pitää oikeudellisena siirränäisenä, on kuitenkin monitulkintainen. Toisaalta on pidetty tarpeellisenä erottaa muut kuin rajatun oikeudellisen aineksen siirtymiset muista siirtymistä, joilla on vakiintuneesti tulkittu olevan omat käsitteensä. Käsitteitä, joilla on kuvattu näitä muita siirtymisiä, ovat muun muassa oikeuden integraatio ja harmonisointi. On nähty, että transplanti tulisi erottaa integraatiosta; transplanti kuvastaa suoraa siirtymistä, ja integraatiossa tapahtuu valtiota velvoittava omaksuminen. On ajateltu, että ylikansallinen sääntely on pidettävä erillään oikeudellisen siirränäisen käsitteestä silloinkin, kun oikeudellisen aineksen alkuperä on selvitetävissä. Euroopan

---

³⁵ Linna 2010, s. 843.

³⁶ Linna 2010, s. 844.

³⁷ Husa 2013, s. 134.

ihmisoikeustuomioistuimen antaessa Suomea velvoittavan ratkaisun on tämä nähty oikeusjärjestyksen korjaamisena transplantin omaksumisen sijaan.³⁸

Edellä mainittua tulkintaa hyödyntäen itsekriminointisuojaan periaatetta tulisikin arvioida seuraavasti. Itsekriminointisuojaan periaatteen osalta huomioon on otettava periaatteen juuret, jotka ovat paitsi common law -maiden oikeusjärjestelmissä myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Toisin sanoen periaate on mitä ilmeisimmin rantautunut common law -maista oikeudellisen siirännäisen tavoin ensin osaksi eurooppalaista oikeuskulttuuria, josta se on sittemmin adaptoitu osaksi Suomen oikeusjärjestelmää osana eurooppalaista integraatiokehitystä ja saatettu Suomessa voimaan lain tasoisena Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamien velvoittavien tuomioiden ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen suoran sovellettavuuden myötä. Siten Suomen oikeusjärjestelmän näkökulmasta tarkasteltuna itsekriminointisuojaan periaatetta ei ole perusteltua luonnehtia oikeudelliseksi siirännäiseksi, joskin periaatteella tämä luonne kiistatta on rajatuissa konteksteissa.

4.3 Itsekriminointisuoja prosessiperiaatteena

Prosessiperiaatteet tarkoittavat oikeusperiaatteita, joilla pyritään turvaamaan aineellisesti oikea oikeudenkäynnin lopputulos oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatetta noudattaen. Prosessiperiaatteiden noudattaminen ei pääsääntöisesti ole lakiin sidottua. Tosin nykyään useimmat prosessiperiaatteet lukeutuvat perus- ja ihmisoikeuksiin, jolloin niiden noudattamatta jättäminen ei yleensä tule kysymykseen niiden ollessa itseisarvoja. Jokela on katsonut näihin itseisarvon omaaviin prosessiperiaatteisiin lukeutuvan muun muassa oikeudenkäynnin julkisuuden ja välittömyyden. Tämä periaate sisältyy perustuslain 21 §:ään, jonka on katsottu pitävän sisällään myös rikoksesta epäillyn tai syytetyn oikeuden itsekriminointisuojaan. Kyseisen perusoikeussäännöksen on katsottu antavan institutionaalista suojaa keskeisimmille prosessiperiaatteille.³⁹

Määriteltäessä prosessiperiaatteita keskeinen lainkohta on perustuslain 21 §, jonka mukaan: ”[j]okaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa

---

³⁸ Linna 2010, s. 843 ja 839–840.

³⁹ Jokela 2016, s. 74.

viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.”

Perustuslain 21 §:ssä mainitut periaatteet voidaan luokitella prosessin oikeudenmukaisuustavoitteisiin, ja ne liittyvät kiinteästi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksiin. Prosessin oikeudenmukaisuustavoitteet on määritelty myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa sekä Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklassa. Prosessin tarkoituksenmukaisuusperiaatteisiin taas luetaan kuuluviksi prosessin varmuus, nopeus ja halpuus. Tarkoituksenmukaisuusperiaatteet ovat käytännöllisiä periaatteita, jotka osaltaan tukevat oikeudenmukaisuustavoitteiden toteuttamista.

Tässä yhteydessä tarkastelen prosessiperiaatteita erityisesti perustuslain 21 §:n sisältämän itsekriminointisuojaan periaatteen näkökulmasta erityisesti osana insolvenssimenettelyitä. Konkurssimenettelyn keskeisinä prosessiperiaatteina pidetään velkojien yhdenvertaisuuden periaatetta, asianmukaisuusvaatimusta sekä tarkoituksenmukaisuusperiaatteita. Itsekriminointisuojaan periaatteen voidaan nähdä sisältyvän asianmukaisuusvaatimuksen periaatteeseen, sillä periaatteeseen on katsottu sisältyvän, ettei velallista tule vaatia kohtuuttomia KonkL 4:5:n mukaisen velallisen myötävaikutusvelvollisuuden täyttämiseksi.⁴⁰

Ulosottomenettelyn kannalta keskeisinä prosessiperiaatteina on nähty asianmukaisuusperiaate, suhteellisuusperiaate sekä edellä mainitut tarkoituksenmukaisuusperiaatteet (halpuus, nopeus ja varmuus). Ulosoton tavoitteena on toteuttaa menettely asianmukaisesti ja puolueettomasti. Muita keskeisiä ulosoton prosessiperiaatteita ovat suhteellisuusperiaate, neuvontavelvollisuus, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset, kuulemisperiaate, esteellisyysperusteet, attraktioperiaate.⁴¹ Itsekriminointisuojaan periaate ulosottomenettelyssä katsottaneen myös sisältyvän asianmukaisuusperiaatteeseen prosessiperiaatteiden joukossa samoin kuin edellä on todettu konkurssimenettelyn osalta.

---

⁴⁰ Linna 2012a, s. 14 ja 27.

⁴¹ Linna 2012a, s. 26.

On kiistatonta, että itsekriminointisuoja on nykyisin keskeinen prosessiperiaate insolvenssimenettelyissä, ja se sisältyy asianmukaisuusperiaatteeseen. Periaate on otettava huomioon insolvenssimenettelyissä Suomea velvoittavan EIT:n oikeuskäytännön ja kotimaisen lainsäädännön nojalla silloin, kun samanaikaisesti on vireillä insolvenssimenettely ja rikosprosessi.

Tosin kysymys siitä, kuinka vahvana tai velvoittavana prosessiperiaatteena itsekriminointisuoja insolvenssimenettelyissä tulee pitää, ei liene vielä täysin selvinyt. Jos ajatellaan esimerkiksi kuulemisperiaatetta prosessiperiaatteena, sen sisältöä sekä tulkintaa voidaan pitää melko vakiintuneena ja selkeänä. Itsekriminointisuojan periaatteen tulkinta sen sijaan kehittyi edelleen EIT:n ja korkeimman oikeuden tulkintakäytännössä. Tulevaisuudessa myös insolvenssimenettelyjen osalta tulkintakäytäntö voi tarkentua tai uusia soveltamisongelmia voi ilmetä. Itsekriminointisuojan merkitystä prosessiperiaatteena ei siten voitane vielä tarkastella kokonaisvaltaisesti ennen kuin periaatteen tulkinta on vakiintunut. Tarkasteltaessa itsekriminointisuoja konkurssi- ja ulosotto-oikeuden prosessiperiaatteena keskeistä tulkinnan kannalta lienee perehtyä erityisesti EIT:n oikeuskäytäntöön eli periaatteen traditioon, jolloin voidaan paremmin ymmärtää se, miksi periaate on alun perin ulotettu osaksi insolvenssimenettelyitä, sekä sen sääntelykeinot ja EIT:n ratkaisujen tulkinta kansallisessa oikeudessa.

4.4 Itsekriminointisuojusta osana yleisiä oppeja ja koherenssin kannalta arvioituna

Koherenssilla tarkoitetaan järjestelmän sisäistä ristiriidattomuutta. Oikeudessa koherenssi voi olla oikeusjärjestelmäkohtaista kokonaiskoherenssia tai joitakin oikeudenaloja kattavaa eli osittaiskoherenssia. On katsottu, että koherenssi lainsäädännössä on usein oikeudenalakohtaista, mutta on kuitenkin pidetty tärkeänä, että koherenssi yleisten oppien osalta saavutettaisiin toisilleen lähekkäisten ja systeemyhteydessä olevien oikeudenalojen, kuten konkurssi- ja ulosotto-oikeuden välillä. Syyinä koherenssin tärkeydelle on pidetty oikeusvarmuuden saavuttamista, ja se on nähty mahdollisuutena estää spekulointi eri oikeudenalojen erojen välillä. Koherenssin

saavuttamisen edellytykset yksittäisten säännösten osalta on kuitenkin katsottu riippuvan pitkälti lainsäätäjän ratkaisuista.⁴²

Koherenssin saavuttaminen edes lähekkäisten oikeudenalojen, kuten konkurssi- ja ulosotto-oikeuden, välillä ei ole toteutunut esimerkiksi itsekriminointisuojan periaatteen soveltamisen osalta Suomessa. Suomen lainsäädännössä itsekriminointisuoja konkurssimenettelyssä on toteutettu KonkL 4:5a:ssa niin kutsutun vaitiolomallin mukaisesti. KonkL 4:5a:n mukaan, jos velallinen on epäiltynä esitutkinnassa tai syytteessä rikoksesta, hän ei ole velvollinen antamaan pesänhoitajalle KonkL 4:5:ssä tarkoitettuja tietoja niistä seikoista, joihin epäily tai syyte perustuu.

Ulosottomenettelyssä sen sijaan velallisen oikeus olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen on toteutettu ulosottokaaren (UK) 3 luvun 73 ja 91 §:ssä niin kutsutun palomuurimallin avulla. UK 3:73.2:n mukaan velalliselle on säädetty velvollisuus antaa tietoja ulosottomiehelle. Itsekriminointisuoja on ulosotossa toteutettu hyödyntämiskiellon avulla, sillä laki kieltää ulosottomiestä luovuttamasta velalliselta saatuja tietoja eteenpäin, jos tietojen antaminen voi saattaa velallisen syytteen vaaraan menettelyssä, jota varten tiedot annetaan. Ulosottomies saa kuitenkin antaa velkojille tietoja UK 3:91:n mukaisesti, mutta velkojakaan ei saa käyttää tietoja itsekriminointisuojan vastaisesti, vaan sallittua on ainoastaan tietojen hyödyntäminen siviilioikeudellisiin asioihin.

Suomessa käytössä olevat itsekriminointisuojan erilaiset toteuttamistavat konkurssi- ja ulosotto-oikeudessa ovat omiaan aiheuttamaan sen, ettei oikeudenalakohtaista koherenssia saavuteta yleisten oppien osalta tai tarkemmin sanottuna oikeusperiaatteen osalta toivotulla tavalla. Itsekriminointisuojan erilaista toteuttamistapaa konkurssi- ja ulosottomenettelyssä voidaan pitää ongelmallisena, sillä se voi pahimmillaan johtaa taktikointiin eri menettelyjen välillä riippuen siitä, mikä menettely on velkojan kannalta kannattavin maksunsaannin näkökulmasta.

Oikeusvarmuuden periaatteen on nähty takaavan tietyn pysyvyyden ja viranomaistoiminnan ennustettavuuden sekä turvaavan kansalaisten luottamusta oikeusjärjestelmää kohtaan.⁴³ Oikeusvarmuus itsekriminointisuojan periaatteen osalta ei tällä hetkellä välttämättä toteudu, kun eri insolvenssimenettelyissä velallisen oikeudet ja velvollisuudet poikkeavat toisistaan eikä itsekriminointisuojan merkitystä tai oikeutta

---

⁴² Linna 2009, s. 3–5.

⁴³ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 241–242.

siihen yksittäistapauksissa voi aina varmuudella arvioida. Tätä kehitystä ei voida pitää toivottavana.

Tuula Linna on artikkelissaan Ulosotto-oikeuden yleiset opit kirjoittanut, että perusoikeusjärjestelmä antaa lainsäätäjälle tietyt harkintavallan rajat, mutta ei osoita harkintavallan lopputulosta. Mielenkiintoinen koherenssin toteutumisen kannalta on myös kysymys siitä, antaako perusoikeusjärjestelmä todella lainsäätäjälle harkintavallan rajat ja vaikuttaa siten yleisiin oppeihin. Perusoikeusjärjestelmän antaessa lainsäätäjälle harkintavallan rajat lainsäätäjän toimivalta olisi ikään kuin valmiissa raameissa ja ainakin osittain ennakoitavissa. Itsekriminointisuojan periaate sisältyy PL 21 §:ssä määriteltyyn oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukseen, mutta se, miten periaatetta tulisi säännellä alemman asteisesti lailla, jää lainsäätäjän päätettäväksi. Itsekriminointisuojan periaatteen osalta on siis perusteltua todeta, että perusoikeusjärjestelmä velvoittaa lainsäätäjää tunnustamaan itsekriminointisuojan periaatteen, mutta jättää periaatteen mahdolliset sääntelytavat avoimeksi. Siten perusoikeusjärjestelmä asettaa lainsäätäjälle harkintavallan rajat, joiden rajoissa itsekriminointisuoja tulee säännellä.

Koherenssin toteutumista voidaan arvioida myös ihmisoikeussopimusten järjestelmässä. Koherenssin toteuttaminen ihmisoikeussopimuksissa ilmenee vaatimuksena sopimuksen sisältämien normien huomioon ottamisesta kokonaisuutena. On nähty, että tilanteessa, jossa sovellettavaksi tulevat useat eri artiklat, ratkaisun perustaminen ainoastaan osaan relevanteista artikloista johtaisi sopimuksen kokonaisuuden kannalta arvioituna epätarkoituksenmukaiseen lopputulokseen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen on katsottu oikeuskäytännössään kehittäneen tulkintasäännön, joka edellyttää henkilön ja valtion välisen suhteen arviointia sekä valtion velvollisuuksien selvittämistä. Myöhemmässä vaiheessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on laajentanut tulkintaansa siten, että tulkinnassa on otettava huomioon myös sopimuksen tausta-arvot. On nähty, että nämä tausta-arvot ilmenevät sopimuksen johdannosta ja ne siten ovat osa tuomioistuinta velvoittavaa institutionaalista moraalista. Koherenssin on myös katsottu edistävän tasapainoisen tulkintatuloksen saavuttamista EIT:n tulkinnassa.⁴⁴

---

⁴⁴ Uoti 2004, s. 118–129.

5 Itsekriminointisuoja meillä ja muualla

5.1 Periaatteen kehitys Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä maksukyvyttömyysmenettelyjen osalta

Itsekriminointisuojan periaate on kotimaisessa oikeuskäytännössä ja lainsäädännössä tunnettu jo melko pitkään rikosoikeudellisena menettelyperiaatteena, mutta sen soveltaminen insolvenssimenettelyihin on muotoutunut vasta viime vuosina Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa *Funke v. Ranska* EIT teki ensimmäisen kerran linjauksen, jonka mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleeseen sisältyvä itsekriminointisuojan periaate voi ulottaa vaikutuksensa myös rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin. Tapauksessa *Funke v. Ranska* valuuttarikoksesta epäilty henkilö oli velvoitettu toimittamaan tilitietoja tulliviranomaisille. Epäilty kieltäytyi toimittamasta tietoja viranomaisille, jolloin hänelle määrättiin sakkorangaistus. EIT katsoi, että tapauksessa oli rikottu EIS 6 (1) artiklaan sisältyvää itsekriminointisuojan periaatetta.⁴⁵ Tämän ratkaisun jälkeen EIT on jatkuvasti kehittänyt periaatteen sisältöä oikeuskäytännössään.

Tapauksessa *Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta* EIT on arvioinut itsekriminointisuojan merkitystä pakkokeinojen käytön näkökulmasta. Tapauksessa oli kyse siitä, mikä merkitys on epäillyltä ennen rikosprosessia saaduilla tiedoilla. Tapauksessa itsekriminointitiedot oli saatu epäillyltä kauppa- ja teollisuusministeriön teettämän selvityksen yhteydessä käyttämällä rangaistuksen uhkaa. Selvityksessä saatuja tietoja oli sitten myöhemmin käytetty rikosprosessin yhteydessä todisteena epäiltyä vastaan.⁴⁶ EIT:n ratkaisussa olennaisena asiana on pidetty nimenomaan kieltoa käyttää itsekriminointitietoja myöhemmin todisteena rikosprosessissa silloin, kun tiedot on hankittu epäillyltä toisen prosessin yhteydessä.⁴⁷

Tapauksessa *John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta* on arvioitu sitä, onko tuomioistuimella oikeus ottaa huomioon syytetyn vaikeneminen syytettä tukevana seikkana. EIT totesi, että syyllisyyttä ei saa perustaa pelkästään syytetyn vaitiolon

---

⁴⁵ *Funke v. Ranska* (1993), Launiala 2013, s. 8 ja Pellonpää ym. 2012, s. 590.

⁴⁶ *Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1996).

⁴⁷ Pellonpää ym. 2012, s. 591.

merkitykseen. Toisaalta taas vaitiolon merkitys saadaan ottaa huomioon tilanteissa, jotka selkeästi edellyttävät syytetyltä selityksen antamista. Tämän kaltaisissa tilanteissa syytetyn oikeus itsekriminointisuojaan ei siten ole absoluuttinen, vaan se tulee arvioitavaksi tapauskohtaisesti ottaen huomioon vaitiolon painoarvon todistusharkinnassa ja käytetyn pakon asteen. Tapauksessa EIT ei todennut EIS:n 6(1) artiklaa loukatun, sillä viranomaisten painostuksesta huolimatta syytetty oli onnistunut vakenemaan itsekriminoinnista seikoista.⁴⁸ Tapauksesta lähemmin jäljempänä luvussa 5.1.

Ratkaisussaan *Kansal v. Yhdistynyt kuningaskunta* EIT ulotti itsekriminointisuojaan koskemaan insolvenssimenettelyn kanssa samanaikaisesti vireillä olevia rikosprosesseja. Tapauksessa oli kyse siitä, että konkurssivelallinen oli velvoitettu antamaan tietoja pesähoitajalle sakon tai vankeuden uhalla. Konkurssivelallinen joutui tapauksessa syytteeseen tietojen pimittämisestä kieltäytyttyään antamasta tietoja. Oikeudenkäynnissä syyttäjä vetosi todisteina tietoihin, joita syytetty oli antanut pesähoitajalle konkurssimenettelyn yhteydessä. EIT antoi asiassa langettavan tuomion ja katsoi EIS:n 6(1) artiklaa loukatun.⁴⁹

Edellä mainittuja ratkaisuja voidaan pitää itsekriminointisuojaan kehityksen kannalta merkittävänä. Niissä on nähtävissä itsekriminointisuojaan ulottaminen osaksi insolvenssimenettelyitä sekä periaatteen tulkinnan rajaaminen ja asteittainen kehittyminen. Herää kysymys siitä, miksi itsekriminointisuojaan periaate on ajan myötä kehittynyt rikosoikeudellisesta syytetyn oikeusturvaperiaatteesta myös osaksi insolvenssimenettelyitä.

Muutosta itsekriminointisuojaan soveltamisalassa voidaan tarkastella myös historian ja yhteiskunnallisten tapahtumien kautta. Marttila on kuvannut itsekriminointisuojaan periaatteen kehittymistä kansallisessa oikeudessa vuonna 2005 seuraavasti: ”[m]aksukyvyttömyystilanteisiin liittyvän myötävaikutusvelvollisuuden taustalla vaikuttaa toimivien markkinoiden ja talouselämän kannalta merkittävä avoimuuden vaatimus ja perusteltujen odotusten luottamuksensuoja. Avoimuus turvaa markkinatoimijoiden informaation saantia ja toiminnan läpinäkyvyyttä. Avoimuuden ja läpinäkyvyyden ideat samoin kuin luottamuksensuoja sisältävät ajatuksen siitä, että velvoitteisiin, joihin toimija on sitoutunut, kuuluu ikään kuin sisään rakennettuna

---

⁴⁸ John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (1996) ja Pentikäinen 2012, s. 234–235.

⁴⁹ *Kansal v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2004) ja Pellonpää 2012, s. 592.

velvollisuus myötävaikuttaa tämän velvoitteen mahdollisimman täydelliseen suorittamiseen myös jälkikäteisessä maksukyvyttömyystilanteessa. Velallisen myötävaikutusvelvollisuutta koskevan sääntelyn voidaan nähdä perustuvan sille lähtökohtaiselle olettamalle, ettei velallisen motivaatio velkojien intressien huomioimiseen konkurssissa yleensä liene kovinkaan suuri. Sääntelyssä onkin kyse viimekädessä velkojien varallisuussetujen suojaamisesta, joka saa tukensa yleisemmistä varallisuusoikeudellisista periaatteista.”⁵⁰

Aikaisemmin velallisen konkurssilain (KonkL) 4:5:n mukaista myötävaikutusvelvollisuutta pidettiin lähtökohtana, sillä haluttiin turvata velkojien oikeus maksunsaantiin. Uudempi insolvenssioikeudellinen ajattelumalli on kuitenkin tiiviisti kytköksissä perus- ja ihmisoikeuksiin. Moderni insolvenssioikeus korostaa velallisen asemaa; tarkoituksena on parantaa rehellisen velallisen asemaa ja toisaalta poistaa velkojia vahingoittavan velallisen mahdollisuudet käyttää oikeuksiaan väärin.⁵¹ Velallisen aseman parantaminen on nähtävissä itsekriminointisuojaan ulottamisena hallinnollisiin menettelyihin ja KonkL 4:5:n mukaisen velallisen myötävaikutusvelvollisuuden kaventamisena. Voidaan siten todeta, että yhteiskunnan kehitys ja arvojen muuttuminen on johtanut modernin insolvenssioikeuden kehittymiseen ja periaatteiden uusiin soveltamisaloihin.

5.2 Itsekriminointisuoja USA:n oikeuskulttuurissa

Itsekriminointisuojaan periaatteen historia ulottuu USA:n oikeushistoriaan, ja siitä on tullut osa amerikkalaista populaarikulttuuria. USA:n perustuslain viidennessä lisäyksessä (Fifth Amendment) säädetään itsekriminointisuojusta.⁵²

USA:n oikeudessa itsekriminointisuojaan periaate sisältää oikeuden olla todistamatta itseään vastaan oikeudenkäynnissä, eikä valamiehistöllä ole oikeutta ottaa todistamatta jättämistä lukuun arvioidessaan syytetyn syyllisyyttä. Syytetyllä ei kuitenkaan ole tällä perusteella oikeutta kieltäytyä antamasta sormenjalkia tai DNA-näytettä.

---

⁵⁰ Marttila 2005, s. 868.

⁵¹ Marttila 2005, s. 869.

⁵² Berger 2006, s. 341.

Itsekriminointisuoja koskee myös todistajia, mutta tietyin edellytyksin todistaja voidaan pakottaa antamaan kertomuksensa.⁵³

USA:n oikeuskäytännössä itsekriminointisuojan periaatetta on tulkittu lukuisissa ennakkopäätöksissä jo parin sadan vuoden ajan. Eniten tapauksia on ollut oikeudesta olla todistamatta oikeudenkäynnissä itseään vastaan ja viranomaisten velvollisuudesta pidättäytyä pakkokeinojen käytöstä kuulusteltaessa epäiltyä esitutkinnan aikana. Itsekriminointisuojan tulkinta kuitenkin kehittyy edelleen yhdysvaltalaisessa oikeuskäytännössä, ja oikeuskäytännössä ilmenee myös uudentyyppisiä tulkintatilanteita koskien esimerkiksi viranomaisen oikeutta vaieta virkarikosta koskevassa asiassa.⁵⁴ Sama kehitys on nähtävissä kansallisella tasolla.

Itsekriminointisuojan periaate on tiiviisti kytköksissä niin kutsuttuihin Miranda-varoituksiin, joiden vastaisesti hankittua tietoa ei saa käyttää oikeudenkäynnissä todisteena syytettyä vastaan. Miranda-varoitukset kehittyivät USA:n oikeuskäytännössä *Miranda v. Arizona* tapauksen seurauksena. Tapauksessa oli kyse siitä, tuleeko valtion kertoa rikoksesta epäillyille heidän perustuslain viidennen lisäyksen mukaisista perustuslaillisista oikeuksistaan ennen kuin epäiltyjä kuulustellaan. Tapauksen lopputulos oli se, että valtion viranomaisilla on velvollisuus kertoa yksilöille heidän oikeuksistaan ennen pidätystä ja sitä seuraavaa kuulustelua.⁵⁵

Uudempi oikeustapaus on USA:n korkeimman oikeuden päätös tapauksessa *Chavez v. Martinez*, jossa arvioitiin itsekriminointisuojan ulottuvuutta rikosprosessin ulkopuolella. Tapauksessa poliisi oli ampunut vastaajaa kiinniottotilanteessa. Vastaaja oli loukkaantunut vakavasti yhteenotossa ja joutunut sairaalahoitoon. Poliisi oli kuulustellut vastaajaa videotallenteelle välittömästi tapahtuman jälkeen sairaalassa, ja vastaaja oli tunnustanut videolla yrittäneensä viedä poliisilta aseensa. Vastaajalle ei ollut kerrottu hänen Miranda-varoituksistaan ennen kuulemistä. Martinezia ei syytetty rikoksesta eikä hänen antamiaan lausuntoja siten käytetty häntä vastaan todisteena. Martinez väitti tapauksessa oikeuttaan itsekriminointisuojaan loukatun. Oikeus katsoi, että Martinezin oikeutta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen ei ollut rikottu, sillä

---

⁵³ <http://criminal.findlaw.com/criminal-rights/fifth-amendment-right-against-self-incrimination.html>

⁵⁴ Berger 2006, s. 341.

⁵⁵ *Miranda v. Arizona* (1966).

rikosprosessia ei ollut vireillä häntä vastaan. Tapauksessa oikeus itsekriminointisuojaan on siten rajattu kiinteästi rikosprosessia koskevaksi tai siihen liittyväksi periaatteeksi.⁵⁶

Marttila on myös arvioinut kyseistä ratkaisua ja pitänyt sitä onnistuneena. Marttilan arvion mukaan ratkaisu on osoitus siitä, että itsekriminointisuoja on rajattu ainoastaan rikosprosessia koskevaksi periaatteeksi siitä huolimatta, että aiempi USA:n oikeuskäytäntö on tältä osin epäjohdonmukaista. Marttilan mukaan kyseisen ratkaisun mallia noudattaen Suomessakin itsekriminointisuoja voitaisiin toteuttaa niin kutsutun palomuurimallin avulla, joka estäisi konkurssivelallisen antamien tietojen käytön rikosprosessissa.⁵⁷

Marttilan arvio tapauksesta on perusteltu siinä mielessä, ettei vastaajan oikeuksia voida loukata itsekriminointisuojan tarkoittamalla tavalla, jos ei ole vireillä rikosprosessia, jossa loukkaava menettely tapahtuisi. Tosin on huomattava, että EIT on ulottanut joissain tilanteissa itsekriminointisuojan myös rikosprosessin ulkopuolelle ja tämä taas on johtanut Suomessa tämänhetkiseen vaitiolomallin mukaiseen sääntelyyn. Tämänhetkistä sääntelyä on tosin kritisoitu jopa EIT:n tulkinnan vastaisena. Toisaalta taas korkeimman oikeuden uusi ulosottomenettelyä koskenut ratkaisu KKO 2014:82 hyväksyy palomuurimallin riittäväksi oikeusturvatakeeksi ulosottovelallisen itsekriminointisuojan toteuttamisen kannalta. On siten mielenkiintoista, kuinka EIT:n tulkintakäytännössä on päädytty hyvin erilaiseen itsekriminointisuojan tulkintakäytäntöön kuin USA:ssa, jossa itsekriminointisuoja on pitkät perinteet.

Itsekriminointisuojan periaatetta ei kuitenkaan voida pitää pelkästään USA:n oikeudessa kehittyneenä oikeusoppina. Itsekriminointisuoja on tullut kansainväliseksi ihmisoikeudeksi valtioiden hyväksyessä periaatteen lainsäädäntöönsä, ja suuri merkitys on ollut erityisesti aiemmin kuvatulla EIT:n tulkintakäytännöllä.⁵⁸

5.3 Itsekriminointisuoja Isossa-Britanniassa

Isossa-Britanniassa itsekriminointisuojan periaate on tullut osaksi oikeusjärjestelmää myös jo aikaisessa vaiheessa 1700-luvun loppupuolella. Tosin periaatteen juuret ja sen syntyhistoria ovat osin epäselviä, mutta periaatteen on nähty olleen seurausta muun

---

⁵⁶ Chavez v. Martinez (2003).

⁵⁷ Marttila 2012, s. 924–926.

⁵⁸ Berger 2006, s. 341.

muassa tyytymättömyydestä oikeuslaitoksen toimintaan niiden tutkiessa erityisesti tuhopolttoepäilyjä, joiden yhteydessä epäiltyä kuulusteltiin valan velvoittamana. Itsekriminointisuojaan periaatteen kehittämisen taustalla oli siten halu vapausoikeuksien kehittämiseen ylitse valtion viranomaisten tyrannian ja itsevaltiuden.

Itsekriminointisuojaan periaatteen soveltamisen alkuvaiheissa syytetyn kuulustelumenetelmät olivat usein brutaaleja. 1800-luvulla kuulustelutekniikan kehittyessä vaitiolo-oikeus hyväksyttiin rikos- ja prosessioikeuden säännöksi. Vuonna 1912 haluttiin selkeät säännöt periaatteen soveltamiselle ja kehitettiin niin kutsutut tuomarin säännöt. Tuomarin sääntöjen mukaan epäiltyä voitiin kuulustella vain, jos hänelle oli kerrottu oikeudesta vaieta itsekriminoinivista seikoista ja siitä, että kerrottuja tietoja voitiin käyttää todisteena kuulusteltavaa vastaan oikeudenkäynnissä. Mikäli syytettyä ei ollut informoitu asianmukaisesti vaitiolo-oikeudesta, jäi todisteiden todistusarvon arviointi tuomarin tehtäväksi.⁵⁹

Periaatteen tarkoituksena on taata rikoksesta epäillylle ja syytetylle oikeus kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin, jotka voisivat asettaa hänet syytteen vaaraan. Englannin oikeusjärjestelmässä periaate ei siten ulotu syytetyn ohella esimerkiksi todistajiin, ja periaate tulee erottaa kansalaisen oikeudesta mielipiteenvapauteen. Modernissa yhteiskunnassa on nähty olennainen ero itsekriminointisuojaan ja painavien yhteiskunnallisten intressien välillä. Modernissa yhteiskunnassa nämä tulee tasapainottaa keskenään. Englannin oikeudessa päädyttiin tämä oikeuksien välinen punninta toteuttamaan siten, että syytetty on joko kokonaan vapautettu todistamasta tai hänellä on oikeus pidättäytyä todistamasta omassa asiassaan. Päättäessään todistaa omassa asiassaan syytetyn oikeus itsekriminointisuojaan poistuu. Esitutkinnassa itsekriminointisuoja ainoastaan oikeuttaa epäillyn vaikenemaan mahdollisesti itsekriminoinivista seikoista, mutta ei millään tavoin estä poliisin oikeutta kuulustella epäiltyä ja ryhtyä tarpeellisiin toimiin rikoksen selvittämiseksi.⁶⁰

Nykyisin itsekriminointisuojaan periaatteen alaa on kavennettu erityisesti talousrikosten osalta. Itsekriminointisuojaan periaatteen kaventaminen ei kuitenkaan ole useimmissa tapauksissa johtanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen langettaviin tuomioihin. Syynä itsekriminointisuojaan periaatteen soveltamisalan kaventumiselle ovat olleet yhteiskunnallisten arvojen ja arvostelmien muutokset; on haluttu reagoida

---

⁵⁹ Ervo 2005, s. 238–240.

⁶⁰ Roberts-Zuckerman 2004, s. 392.

rikollisuustilanteissa tapahtuneisiin muutoksiin.⁶¹ Tässä on nähtävissä Holmesin toteamalla tavalla, että arvot voivat olla eriaikoina erilaiset, mitä tulee oikeudellisten periaatteiden tulkintaan.⁶²

6 Itsekriminointisuojaan funktioista

Rikosprosessin funktioina on pidetty muun muassa aineellisen totuuden selvittämistä, käyttäytymisen ohjaamista, rikosvastuun toteuttamista, menettelyllisen oikeusturvan takaamista sekä itse aineellisen oikeuden toteuttamista ja oikeussuojan antamista.

Rikosprosessin eri funktioiden on nähty toteutuvan eri tavoin sen eri vaiheissa: esitutkinnassa korostuvat muun muassa rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen ja sanktiovarmuus.

Itsekriminointisuojaan periaate on sen sijaan nähty oikeusvaltion peruseriaatteena. Periaatteen syntytausta on liitetty valistuksen aikaan, jolloin rikoksesta epäillyn asemaa pyrittiin tasapainottamaan suhteessa valtioon. Esitutkinnassa periaate toteuttaa erityisesti tasapuolisuusperiaatetta suhteessa esitutkintaviranomaisiin ja syyttäjään. Rikosprosessin funktioista itsekriminointisuoja toteuttaa oikeusturvafunktiota antaen rikoksesta epäillylle mahdollisuuden puolustautua turvaten menettelyllisen oikeusturvan. Itsekriminointisuoja on nähty olevan merkitystä myös aineellisen totuuden selvittämisen kannalta. Yleinen näkemys on se, että itsekriminointisuoja vaikeuttaa aineellisen totuuden selvittämistä. Toisaalta on esitetty perusteltuja näkökantoja sen puolesta, että todellisuudessa itsekriminointisuoja mahdollistaa epäillyn vaikenemisen valehtelemisen sijaan, jolloin valheellisen informaation määrän vähetessä aineellisen totuuden saavuttamisen tulisi olla helpompaa.⁶³

---

⁶¹ Ervo 2005, s. 238–240.

⁶² Malminen 2010, s. 317.

⁶³ Launiala 2013, s. 4–7.

III ITSEKRIMINOINTISUOJAN SUHDE TODISTEIDEN HYÖDYNTÄMISKIELTOON

7 Todisteiden hyödyntämiskielto

7.1 Hyödyntämiskielto käsitteenä

Todisteiden hyödyntämiskiellolla on tarkoitettu keinoa turvata rikoksesta epäillyn oikeuksia rikosoikeudenkäynnissä. Kyse on siitä, voiko todistetta, joka on hankittu hyödyntämiskieltojen tai epäillyn perusoikeuksien vastaisesti, hyödyntää epäiltyä vastaan todisteena. Hyödyntämiskiellot on erotettu todistamiskielloista. Näiden kieltojen on katsottu usein kietoutuvan yhteen siten, että hyödyntämiskielto on seurausta todistamiskiellosta, mutta voi tulla sovellettavaksi ilman, että todistamiskieltoa on loukattu. Hyödyntämiskiellot voidaan siten jakaa itsenäisiin ja epäitsenäisiin.

Suomen oikeudessa todisteiden hyödyntämiskieltoihin on vanhastaan suhtauduttu pidättyväisesti ja vapaan todistusharkinnan periaatteen aseman tärkeyttä on korostettu. Tarkoituksena on ollut, että kaikki asiaan liittyvä todistusaineisto tulee ilmoittaa asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä, josta hyödyntämiskielto on poikkeus. Hyödyntämiskieltojen on katsottu hankaloittavan aineellisen totuuden selvittämistä.

Vapaan todistusharkinnan periaatetta ei ole tunnustettu kotimaisessa tai ylikansallisessa sääntelyssä, mutta toisaalta monet hyödyntämiskieltojen tarpeellisuuden osoittavat oikeushyvät, kuten itsekriminointisuojaan periaate, on turvattu perustuslain tasolla. Perus- ja ihmisoikeusmyönteisen tulkinnan myötä hyödyntämiskielloista säättäminen on saanut enemmän jalansijaa, ja Suomessakin päädyttiin siihen, ettei tuomioistuimen tapauskohtaisesti tekemä harkinta ole riittävää hyödyntämiskieltojen osalta.⁶⁴

7.2 Todisteiden hyödyntämiskielto oikeudenkäymiskaaren 17 lukuun

Konkurssilain muutosta (ks. jäljempänä HE 86/2012 vp) koskevassa lainsäädäntövaiheessa hyödyntämiskiellosta säättäminen jätettiin myöhemmäksi, vaikka

---

⁶⁴ Lilja 2016, s. 277–278.

lakivaliokunta piti mietinnössään 12/2012 vp valitettavana, että HE 86/2012 vp ei koskenut tätä kysymystä. Mietinnössään lakivaliokunta piti erittäin tärkeänä, että OK 17 luvun uudistuksen yhteydessä arvioidaan myös todisteiden hyödyntämiseen liittyviä kysymyksiä itsekriminointisuojaan suhteen.

Oikeudenkäymiskaaren valmistelua varten asetettu oikeusministeriön työryhmä eli nk. todistelutoimikunta on todennut, että EIT:n ratkaisuihin hyödyntämiskiellon arviointi on ollut merkittävässä asemassa. Toimikunta on todennut, että uudistettaessa lainsäädäntöä EIT:n tulkintaan on syytä kiinnittää huomiota kuitenkin suhtautumalla siihen varoen.

OK 17 luvun uudistuksen yhteydessä oikeudenkäymiskaareen haluttiin lisätä todisteiden hyödyntämiskieltoa koskeva säännös OK 17:25:een ja samalla säätää itsekriminointisuojaan todistamisen osalta OK 17:18:ssa.

Hallituksen esityksessä 46/2014 vp katsottiin, että todisteiden hyödyntämiskiellosta tulisi säätää laissa, sillä hyödyntämiskiellon tulkinta perustui oikeuskäytäntöön. Hallituksen esityksessä otettiin esille kysymys, missä määrin laillisesti hankittu todiste tulee jättää hyödyntämättä, jos hyödyntäminen vaarantaa itsekriminointisuojaan periaatteen. Hallituksen esityksessä todetaan, että on selvä, ettei vastoin itsekriminointisuojaan hankittua todistetta tule hyödyntää. Tosin esityksessä mainitaan, että on sallittua hankkia tietoa myös pakkokeinoja käyttäen velalliselta konkurssimenettelyssä pesän selvittämiseksi.

Tarkoitus oli säätää OK 17:25:n mukainen todisteiden hyödyntämiskielto koskemaan kiduttamalla tai lainvastaisesti hankittua todistetta.

Konkurssimenettelyn osalta keskeiseksi katsottiin OK 17:25.3, sillä kiduttamalla hankittu ja lainvastaisesti hankittu todiste soveltuu huonosti konkurssimenettelyyn. Laissa siten säädettäisiin todisteiden hyödyntämiskiellosta niissä tilanteissa, kun kyse on muusta viranomaismenettelystä kuin rikosprosessista. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi konkurssimenettelyä, jossa on annettu lausumia ja luovutettu asiakirjoja, jotka voivat saattaa velallisen syytteen vaaraan. Edellytyksenä olisi, että lausumia annettaessa tai todisteita luovutettaessa asianomaista henkilöä epäiltäisiin rikoksesta tai muuten olisi vireillä rikosasia, jolla on asiallinen yhteys muussa menettelyssä selvitettäviin seikkoihin.

Ehdotetun OK 17:25 mukaisesti todisteiden hyödyntämiskielto koskisi myös todistetta, joka on hankittu muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen

tahtoaan. OK 17:25:n soveltumiseksi henkilön tulee olla epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti tulee olla vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään. Hyödyntämiskiellon soveltumiseksi todisteen hankkiminen rikosasiassa tulee olla myös vastoin OK 17:18:aa. Jos kuitenkin henkilö on muussa menettelyssä kuin rikosasian käsittelyssä tai siihen rinnastuvassa menettelyssä antanut lakisääteisen velvollisuutensa täyttämisen yhteydessä totuudenvastaisen lausuman taikka väärän tai sisällöltään totuuden vastaisen asiakirjan taikka väärän tai väärennetyn esineen, sitä saataisiin hyödyntää todisteena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa.

Ehdotetun OK 17:25:n mukaan todisteiden hyödyntämiskiello koskisi siten myös todistetta, joka on saatu velalliselta konkurssimenettelyssä pakkokeinon käyttämisen uhalla ja jos hän oli tällöin epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistuksessa oli lisäksi tarkoitus ottaa säännös rikosoikeudenkäyntiä koskevasta itsekriminointisuoja OK 17:18:sta, jonka mukaan jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen syyllisyytensä selvittämiseen. Myös läheiselle annettaisiin samassa yhteydessä vaitiolo-oikeus. Syynä itsekriminointisuojan ottamiseen OK 17:18:sta pidettiin erityisesti sen tärkeää asemaa EIT:n tulkintakäytännössä.⁶⁵

7.3 Hyödyntämiskiello voimassaolevan oikeuden mukaan

Lainsäädäntökierroksella ehdotetun OK 17:25.3 momentti, joka koski lainvastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiskielloa, sai kritiikkiä. Lakivaliokunta piti OK 17:25:n säännöstä periaatteellisesti merkittävänä ja erityisen vaikeana sääntelykohteena. Lakivaliokunta nimenomaan totesi, että säännöksen tarkoituksena on täydentää KonkL 4:5a:n nk. vaitiolomallia ja UK 73:3.1:n palomuurimallia siten, että OK 17:25 tulee sovellettavaksi tilanteissa, joissa kyseiset säännökset eivät takaa oikeutta itsekriminointisuojaan.

---

⁶⁵ HE 46/2014 vp, s. 76–83.

Kyseisten säännösten ei kuitenkaan katsottu soveltuvan puhtaaseen verotusmenettelyyn eikä lakiin perustuviin hallinnollisiin valvontamenettelyihin, joissa henkilön oletetaan antavan tietoja. Tietojenantovelvollisuutta on mahdollista myös korostaa pakkokeinoja käyttäen loukkaamatta oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Samassa yhteydessä myönnettiin, että kyseisen hyödyntämiskiellon säätäminen laintasoisena yksiselitteisesti on vaikeaa.

OK 17:25.3:n saama kritiikki oli vaihtelevaa. Osa piti ehdotettua säännöstä välttämättömänä, kun taas osa näki siinä merkittäviä ongelmia. Lakivaliokunta päätti arvioida kyseisen säännöksen tarpeellisuutta perustuslain 21 §:n ja EIS:n 6 artiklan takaaman oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin valossa. Kyse oli siitä, loukkaako lainvastaisen todisteen hyödyntäminen näitä säännöksiä. Tärkeänä pidettiin tuomioistuinten noudattamaa vapaata todistusharkinnan periaatetta, jota ei haluttu hyödyntämiskiellolla sivuuttaa. Lainvastaisesti hankitun todisteen hyödyntämisen ongelman katsottiin ilmenevän erityisesti esitutkintavaiheessa ja tulevan muissa tilanteissa ainoastaan poikkeuksellisesti sovellettavaksi. Lakivaliokunta ei myöskään pitänyt tarpeellisenä ohjata viranomaistoiminnan menettelyjen oikeellisuutta hyödyntämiskieltoa koskevalla säännöksellä, joten hallituksen esityksessä ehdotettua sanamuotoa päätettiin muuttaa olennaisesti siten, että hyödyntämiskielto tulee sovellettavaksi vain poikkeuksellisesti.

OK 17:18:n mukaista epäillyn itsekriminointisuojan sanamuotoa ei muutettu hallituksen esityksestä. Lakivaliokunta totesi, että syytetyllä on oikeus sekä pysyä vaiti että valehdella oikeudenkäynnissä ja esitutkinnassa. Todistajalla kuitenkin on velvollisuus pysytellä totuudessa, mikäli hän suostuu todistamaan raskauttavista seikoista.

KKO 2011:46 kaltaisissa tapauksissa, joissa epäiltyä on kuultu sekä verotarkastuksessa että samanaikaisesti esitutkinnassa veropetoksesta epäiltynä, tulee epäiltyä pitää asianomistajan asemassa olevana ja soveltaa OK 17:25.2:n eikä todistajia koskevia säännöksiä. Näkökanta on perusteltu, sillä olisi erikoinen näkökanta pitää epäiltyä todistajana omassa asiassaan ilman, että häntä nimenomaisesti on kuultu asianomistajana oikeudenkäynnissä tätä koskevien säännösten nojalla.

OK 17:25.2:n säännöstä lakivaliokunta on luonnehtinut ainoastaan itsekriminointisuojan laintasoisena säätämisenä. Momenttia muutettiin hallituksen esityksestä siten, että se koskee nimenomaan oikeudenkäyntiä. Itsekriminointisuoja-säännöksen ei kuitenkaan katsottu ulottuvan ennen esitutkinnan aloittamista suoritettuihin alustaviin puhutteluihin,

joissa epäilty on vapaaehtoisesti kertonut raskauttavia seikkoja tai luovuttanut esimerkiksi kirjanpitomateriaalia, vaikka epäillylle ei olisikaan ilmoitettu ETL 7:10:n mukaisesta oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. OK 17:25.2:n sääntely taas mahdollistaa epäillyltä tietojen hankkimisen muussa menettelyssä, kuten osana konkurssimenettelyä, mutta näitä tietoja ei voida käyttää todisteena rikosasiassa, jos menettelyissä on kysymys samasta asiasta ja näiden välillä vallitsee ajallinen yhteys. Säännös ei koske esimerkiksi veron määräämistä tai muuta hallinnollista menettelyä. Vaikka näiden myönnetään toisinaan rinnastuvan rikosprosessiin, tulee näiden kohdalla soveltaa niitä koskevaa erityislainsäädäntöä tai viimekädessä tukeutua soveltuvaan EIT:n oikeuskäytäntöön.

Säännös on siten sidottu prosessien ajalliseen ulottuvuuteen. Ne bis in idem -periaatteen lakivaliokunta toteaa olevan voimassa erityislainsäädännön nojalla. OK 17:25:n osalta olennaista on siten sen ajallinen soveltamisala. Lakivaliokunnan mukaan esimerkiksi verotarkastuksessa verovelvollisen tulee antaa riittävät ja totuudenmukaiset tiedot verolainsäädännön mukaisesti. Verovelvolliselle voidaan verotarkastuksessa ilmi tulleiden seikkojen perusteella määrätä veronkorotus. Hyödyntämiskielto kuitenkin estää käyttämästä näitä veronkorotuksen uhalla saatuja tietoja rinnakkaisessa rikosprosessissa. Hyödyntämiskielto on siten tiukasti ajallisesti rajattu esitutinnan tai oikeudenkäynnin vireilläoloaikaan. Hyödyntämiskielto on voimassa ainoastaan, kun itsekriminoiva tieto annetaan muussa menettelyssä sen ollessa samanaikaisesti vireillä rikosprosessin kanssa.

Lakivaliokunta on todennut samassa yhteydessä, että kyseinen ajallinen rajoitus ilmenee useasti EIT:n oikeuskäytännöstä, jonka mukaisesti itsekriminointisuojan tarkoituksena on nimenomaan suojata epäiltyä siltä, että esitutkintaviranomaiset ja syyttäjä hankkisivat pakolla epäillyn syyllisyyttä tukevia todisteita. Tässä yhteydessä valiokunta on nostanut esille EIT:n ratkaisun Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta ja ratkaisun KKO 2014:82. Lakivaliokunnan näkökulmaa voidaan pitää perusteltuna, sillä esimerkiksi ratkaisussa KKO 2014:82 korkein oikeus korostaa, että itsekriminointisuojan tarkoituksena on suojata epäiltyä viranomaisten epäasianmukaiselta pakottamiselta. Korkein oikeus kuitenkin viittaa tässä ratkaisussaan tapaukseen J.B v. Sveitsi, jossa EIT piti veronkorotusmenettelyä ja tuomioistuimen määräämää sakkoa rikossyytteenä siitä huolimatta, ettei asiassa ollut lainkaan aloitettu esitutkintaa eikä syyte ollut vireillä. Tapauksessa EIT totesi, että EIS:n tarkoittama rikossyytteen määritelmä on autonominen ja sitä tulee arvioida seuraavien kriteerien valossa: 1) rikoksen luokittelu kansallisessa

lainsäädännössä, 2) teon luonne ja 3) mahdollisen rangaistuksen ankaruus. Arvioinnissa korostettiin myös sakon rangaistusluonnetta, jolla EIT osaltaan perusteli tulkintaansa.⁶⁶

Toisaalta tapauksessa Weh v. Itävalta kyse oli velvollisuudesta ilmoittaa autonkuljettaja ja siitä seikasta, että tämä mahdollisesti johtaisi epäilyyn ylinopeudesta.⁶⁷ Näiden seikkojen välistä yhteyttä pidettiin hypoteettisena, eikä oikeutta itsekriminointisuojaan myönnetty. On selvää, että EIT:n tulkinta prosessien samanaikaisuudesta ei ole selkeä, mutta on huomattava myös, että korkein oikeus tukeutuu perusteluissaan usein samoihin EIT:n ratkaisuihin ottamatta kantaa siihen, mikä rikossyytteen autonominen merkitys todellisuudessa EIT:n laajan oikeuskäytännön valossa on.⁶⁸

Valiokunnan mietinnön mukaan rikosoikeudenkäynti on odotettavissa vasta, kun esitutkinta on aloitettu. Eli oikeutta vedota hyödyntämiskieltoon ei siten ole ennen kuin esitutkinta on käynnissä. Tämä kuitenkin mahdollistaneekin taktikoinnin viranomaisten puolelta siten, että rikoksesta epäillyltä pyritään keräämään tietoja ennen varsinaista esitutkinnan aloittamista. Lakivaliokuntahan on nimenomaan todennut, että itsekriminointisuoja säännös ei koske ennen esitutkintaa suoritettuja alustavia puhutteluja, joissa epäilty on antanut itsekriminointisuojaan tietoja vapaaehtoisesti, ja esitutkintalaki mahdollistaa epäillyn informoimisen itsekriminointisuojaasta vasta virallisen kuulemisen alkaessa.

OK 17:25.2:n kolmas virke sen sijaan estää todisteiden hyödyntämiskieltoon vetoamisen lakisääteisten ilmoitusvelvollisuuksien yhteydessä, kuten verotuksessa ja konkurssimenettelyssä. Lisäksi OK 17:25.3:n sanamuotoa muutettiin siten, että oikeuskäytännössä on sallittua hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta, jos oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ei vaarannu. Lakivaliokunta toteaa, että vaikka kyseistä säännöstä supistetaan hallituksen esitykseen nähden, se on edelleen EIS:n ja EIT:n linjausten mukainen.⁶⁹

Oikeudenkäymiskaaren uudistettu 17 luku hyödyntämiskieltoa koskevine säännöksineen on tullut voimaan vuoden 2016 alusta lukien.

Jokela on pitänyt nykyisiä OK 17 luvun hyödyntämiskielto säännöksiä kansainväliset velvoitteet, kuten EIS, täyttävinä. Samassa yhteydessä hän kuitenkin toteaa, että käytännössä voi yhä esiintyä vaikeita tulkintatilanteita johtuen ihmisoikeuksien alati

---

⁶⁶ J.B. v. Sveitsi, kohdat 44, 48 ja 49.

⁶⁷ Weh v. Itävalta, kohta 56.

⁶⁸ LaVM 19/2014 vp, s. 19.

⁶⁹ LaVM 19/2014 vp, s. 5–8, 15 ja 17–22.

muuttuvasta luonteesta. Jokelan näkemys muuttuvan oikeuskäytännön tuomista haasteista on perusteltu mutta jokseenkin vaikeatulkintainen ainakin, jos hyödyntämiskiellon toimivuutta arvioi suhteessa konkurssimenettelyyn. On kuitenkin niin, että kyseinen OK 17:25.2:n mukainen itsekriminointisuojaan liittyvä hyödyntämiskiello edellyttää ajallista yhteyttä menettelyjen välillä. Tähän ei löytyne tukea tarkasteltaessa EIT:n oikeuskäytäntöä kokonaisuutena, eikä se siten myöskään korvaa KonkL 4:5a:n mukaisen itsekriminointisuojan puutteita. Erikoinen on myös OK 17:25.3:een otettu linjaus, joka antaa tuomioistuimelle melko laajan harkintavallan sen arvioimisessa, voidaanko lainvastaisesti hankittua todistetta hyödyntää. Tämä on omiaan heikentämään epäillyn oikeutta itsekriminointisuojaan rikosprosessissa, vaikkakin EIT on nimenomaisesti todennut, että todisteen hyödynnettävyys on ratkaistava kansallisella tasolla suojaten samalla epäillyn oikeutta itsekriminointisuojaan.⁷⁰

IV ITSEKRIMINOINTISUOJA RIKOSOIKEUDESSA JA RIKOSPROSESSISSA

8 Itsekriminointisuoja rikosprosessin eri vaiheissa

8.1 Esitutkinnassa

Itsekriminointisuojusta esitutkinnassa on säädetty uuden esitutkintalain (ETL) 4:3:ssa, jossa se on määritelty esitutkintaperiaatteeksi.⁷¹ ETL 4:3:n mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään. Sisällöllisesti säännöksen on katsottu sisältävän itsekriminointisuojan periaatteen saman sisältöisenä kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Syitä, miksi periaatteen kirjaamista vuoden 2014 esitutkintalakiin pidettiin tarpeellisena, olivat paitsi kansalaisten oikeusvarmuuden turvaaminen myös lainsoveltajien ohjaaminen.⁷² Esitutkinnassa itsekriminointisuojan periaate antaa rikoksesta epäillylle oikeuden pysytellä passiivisena oman asiansa selvittämisessä. ETL 4:16.6:n mukaisesti epäillylle ilmoitettaessa, että hän on epäiltynä rikoksesta, on viipymättä ja viimeistään ennen hänen kuulemistaan ilmoitettava oikeudestaan vaieta ja muutoinkin olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä

---

⁷⁰ Jokela 2016, s. 343.

⁷¹ Helminen ym. 2014, s. 77.

⁷² Launiala 2013, s. 10.

selvittämiseen. ETL 7:10:ssä säädetään erikseen epäilylle ennen kuulustelua tehtävistä ilmoituksista. ETL 7:10:n mukaisesti myös ETL 4:16.6:n mukaisesta itsekriminointisuojusta tulee tässä vaiheessa ilmoittaa, mikäli sitä ei ole aikaisemmin tehty. Ratkaisun KKO 2012:45 myötä, jossa epäiltyä ei ollut tiedotettu oikeudesta itsekriminointisuojaan, ilmoitusten antamista tehostettiin Poliisihallituksen antamien ohjeiden myötä.

Oikeus passiivisuuteen ilmenee sekä henkilö- että reaalitodistelussa. Henkilötodistelu pitää sisällään kuulemisen ja reaalitodistelu esineiden toimittamisvelvollisuuden. Esitutkinnassa itsekriminointisuojan keskeisenä sisältönä on pidetty sitä, että rikoksesta epäillyllä on esitutkinnassa oikeus pysyä vaiti eikä hänellä ole myöskään velvollisuutta pysyä totuudessa. Oikeus itsekriminointisuojaan kattaa kaikki esitutkintaviranomaisen yhteydenotot riippumatta siitä, missä muodossa ne on epäilylle esitetty. Itsekriminointisuojan käyttämiselle ei ole asetettu mitään ajallisia rajoituksia, vaan epäilty voi vedota siihen missä tahansa vaiheessa kuitenkin siten, että jo ennen vaikenemista annetut kuulustelukertomukset on allekirjoitettava. Esitutkinnassa oikeus itsekriminointisuojaan poistaa myös rikoksesta epäillyn editiovelvollisuuden, tosin esitutkintaviranomaiset voivat hankkia näitä todisteita viime kädessä pakkokeinoihin turvautuen. Oikeudenkäynnissä editiovelvollisuuden poistava säännös on OK 17:2.1:ssä.

Itsekriminointisuojaan esitutkinnassa liittyy myös se, ettei huomioon voida ottaa esimerkiksi konkurssimenettelyssä KonkL 4:5:n mukaisen velallisen myötävaikutusvelvollisuuden nojalla annettuja tietoja; edellyttäen, että nämä tiedot on annettu esitutkinnan ollessa samanaikaisesti vireillä. Itsekriminointisuoja esitutkinnan aikana liittyy tiiviisti epäillyn kohteluun; epäillyn tahdon murtamiseksi ei saa käyttää epäasianmukaisia menettelytapoja ja pakkoa.⁷³

Epäilty voi siten halutessaan käyttää itsekriminointisuojaa myös syyttömyytensä selvittämättä jättämiseen halutessaan suojella tiedossaan olevaa rikoksentehtäjä. Vaiti oleminen ei kuitenkaan aina ole epäillyn oikeuksien turvaamisen kannalta suotuisa vaihtoehto, sillä vaikeneminen ja totuudenvastaisten lausumien antaminen voi johtaa epäillyn kannalta huonompaan lopputulokseen. On katsottu, että arvioidakseen, onko itsekriminointisuojaan vetoaminen perusteltua, epäillyn olisi syytä turvautua lainoppineeseen avustajaan.

---

⁷³ Helminen ym. 2014, s. 96–97.

Jo edellä esille tulleessa tapauksessa John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta⁷⁴ kyse oli siitä, oliko epäillyn oikeutta itsekriminointisuojaan loukattu, kun hän oli käyttänyt asiassa vaitiolo-oikeuttaan, ja asiaa käsittelevä tuomari oli tehnyt tällä perusteella epäillyn syyllisyyttä tukevia johtopäätöksiä. Epäillyllä ei myöskään ollut mahdollisuutta konsultoida avustajaa ennen vaitiolo-oikeuteensa vetoamista. Tapauksessa EIT korosti, että itsekriminointisuojaan perimmäisenä tarkoituksena on toteuttaa 6 artiklan mukaista oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja estää viranomaisten mielivallan ja pakon käyttö raskauttavien todisteiden hankkimiseksi, kuten aikaisemmin Funke v. Ranska tapauksessa oli linjattu. Ihmisoikeustuomioistuin päätyi siihen lopputulokseen, että pelkästään epäillyn vaitiolon perusteella ei voida vahvistaa epäillyn syyllisyyttä. Kyse on pikemminkin siitä, onko puolustuksen esittämä näyttö niin vahvaa, että se edellyttäisi epäillyn vastausta tai selitystä asiaan. Tämänkaltaisessa tilanteessa vaitiolosta voidaan oikeuden mukaan tehdä johtopäätöksiä, mutta se ulottuu vain tilanteisiin, joissa puolustuksen esittämä näyttö on vahvaa. Oikeus päätyi siihen lopputulemaan, ettei epäillyn oikeutta itsekriminointisuojaan ollut loukattu, kun epäilty oli onnistuneesti pysytellyt vaiti koko prosessin ajan ja yleisen oikeustajun mukaan esitetyt raskauttavat todisteet olisivat edellyttäneet epäillyltä selvitystä. Huomioon oli lisäksi otettu se seikka, että epäillylle oli tiedotettu hänen vaitiolo-oikeutensa merkityksestä.⁷⁵ Oikeus kuitenkin arvioi epäillyn kuulustelua ilman oikeutta avustajaan erikseen, minkä osalta oikeus vahvisti, ettei oikeutta avustajaan saanut kieltää epäillyltä edes tutkinnan ensimmäisen 48 tunnin aikana ja tämä menettelynä oli vastoin EIS 6 artiklan edellytyksiä. Rikosprosessin osalta tulee siten huomioida, että vaitiolo-oikeudella ja epäillyn oikeudella avustajaan on kiinteä yhteys, sillä EIT:n tulkinnan mukaisesti arvioidakseen vaitiolo-oikeuden käyttämistä epäillyllä tulee olla mahdollisuus konsultoida avustajaa.⁷⁶

8.2 Rikosoikeudenkäynnissä

Suomen rikosoikeudessa on käytössä akkusatorinen menetelmä eli niin kutsuttu syyttämismenetelmä. Akkusatorisessa menetelmässä oikeudenkäynti on syyttäjävetoinen, ja aktiivinen toimintavelvollisuus asiassa koskee vain kantajapuolta. Rikosasian syytetyllä on halutessaan oikeus pysytellä oikeudenkäynnin aikana täysin

---

⁷⁴ John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (1996).

⁷⁵ John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohdat 50, 51 ja 54.

⁷⁶ Helminen ym. 2014, s. 96.

passiivisena. Tuomioistuin voi velvoittaa rikosasian vastaajan ainoastaan saapumaan henkilökohtaisesti paikalle käräjäoikeuteen. Jos syytetty pysyy vaiti oikeudenkäynnissä, häntä ei voida pakottaa antamaan lausumia. Vastaajalle ei ole myöskään oikeudenkäynnin aikana totuudessapysymisvelvollisuutta.⁷⁷ Syytetyn oikeus itsekriminointisuojaan on huomioitu myös OK 17:6:ssa, jonka mukaisesti tuomioistuin voi harkita, mikä merkitys syytetyn poisjäämisellä tai poistumisella oikeudenkäynnistä on todisteena. Tuomioistuin saa kuitenkin ottaa huomioon tämän menettelyn vain siinä määrin, kun se ei loukkaa syytetyn oikeutta itsekriminointisuojaan.

9 Itsekriminointisuoja ja velallisen petos

Rikoslain (RL) 39:2:ssa velallisen petos on säädetty rangaistavaksi. Sen mukaisesti velallinen, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä konkurssi-, ulosotto-, velkajärjestely- tai saneerausmenettelyssä salaa omaisuuttaan, ilmoittaa kokonaan tai osittain perusteettoman taikka valeoikeustoimeen perustuvan velvoitteen, antaa muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta tai jättää ilmoittamatta velan, on tuomittava *velallisen petoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. RL 39:2.2:n mukaisesti kuitenkin, jos velallinen oikaisee erehdyttävän tiedon tai muuten ehkäisee tekonsa vaikutuksen menettelyyn, ennen kuin hän vahvistaa pesäluettelon oikeaksi, tai erehdyttävä tieto muuten vaikuttaa menettelyyn, ei tekoa pidetä velallisen petoksena.

On siten nähty, että itsekriminointisuoja on kiinteä yhteys velallisen petoksen tunnusmerkistöön, sillä kyseisessä säännöksessä KonkL 4:5:n mukainen velallisen tietojenantovelvollisuuden rikkominen on säädetty rangaistavaksi.

Konkurssimenettelyn osalta KonkL 4:5a:ssa säännellyn itsekriminointisuojan mukaisesti velallisella ei kuitenkaan ole velvollisuutta antaa tietoja niistä seikoista, joihin häneen kohdistuva epäily tai syyte perustuu. Velallisen on kuitenkin pystyttävä yksilöimään kyseinen epäily tai syyte suojaa saadakseen, ja suoja rajoittuu vain asiaa koskeviin relevantteihin tietoihin. Tällaisessa tilanteessa velallisen salaamisteko ei siten täytä RL 39:2:n mukaista velallisen petoksen tunnusmerkistöä. Itsekriminointisuoja ei kuitenkaan anna velalliselle valehtelu-oikeutta, vaan vedotessaan itsekriminointisuojaan velallisen on kuitenkin pitäydyttävä totuudessa.

---

⁷⁷ Vuorenperä 2009, s. 134–135.

9.1 Asiaa koskevaa oikeuskäytäntöä

Ratkaisussa KKO 2015:6 tehtiin linjaus, jonka mukaisesti riita-asiassa todistajina esiintyneet henkilöt eivät olleet oikeutettuja antamaan virheellisiä tietoja riita-asiassa siitä huolimatta, että heitä vastaan oli samanaikaisesti vireillä rikossyyte, joka koski osin samoja seikkoja. Oikeutta virheellisten tietojen antamiseen ei ollut, sillä kyseiset henkilöt olivat jättäneet vetoamatta itsekriminointisuojaan. Korkein oikeus pysytti hovioikeuden tuomion ja katsoi vastaajien syyllistyneen perättömän lausuman antamiseen.

Totuusvelvollisuuden rikkomista voitaneen arvioida myös velallisen petoksena ja vahingonkorvausvastuun aiheuttavana. Velallisen rangaistusvastuu kuitenkin tulee kysymykseen ainoastaan, kun häntä on asianmukaisesti tiedotettu oikeudesta itsekriminointisuojaan, mutta hän on luopunut oikeudestaan siihen. Velallisen on tullut myös antaa virheelliset tiedot tahallisesti objektiivisesti arvioituna, jotta velallisen petoksen tunnusmerkistö täyttyy.

Erityisen ongelmallisen sääntelystä tekee se, ettei etukäteisen ja jälkikäteisen myötävaikutuksen tilanteita ole huomioitu KonkL 4:5a:n säännöksessä. Toisin sanoen konkurssilain sääntely ei takaa velalliselle oikeutta itsekriminointisuojaan silloin, kun rikosepäilyä ei vielä ole tai syytettä ei ole vielä nostettu tai niiden alkamisen ja nostamisen jälkeen. Velallisella on siten velvollisuus antaa tietoja edeltävään rikokseen liittyvistä seikoista, jotka aiheuttavat syytteen vaaran. Näissä etukäteisen ja jälkikäteisen myötävaikutuksen tilanteissa velallisen toiminta täyttää velallisen petoksen tunnusmerkistön. Itsekriminointisuoja kuitenkin on velallisen turvana hänen ollessaan epäiltynä esitutkinnassa tai epäiltynä rikoksesta ja silloin, kun velallinen samanaikaisesti voisi joutua antamaan itsekriminointisuojaan tietoja hallinnollisen menettelyn yhteydessä. On katsottu, että tällöin velallisen petoksesta ei voida rangaista henkilökohtaisen vastuuvapauden perusteella ja OK 17 luvun todisteiden hyödyntämiskiellot takaavat myös velallisen oikeuksia.

Oikeuskirjallisuudessa kyseistä KonkL 4:5a:n mukaista itsekriminointisuojan laajuutta on pidetty ristiriidassa olevana EIT:n oikeuskäytännön kanssa.⁷⁸ Syynä tähän on se, että korkeimman oikeuden ja EIT:n oikeuskäytännön nykyistenkin tulkintalinjausten mukaan

---

⁷⁸ Mm. Marttila 2013, s. 802 ja Linna 2012b, s. 253.

velallinen ei ole syyllistynyt velallisen petokseen henkilökohtaisen vastuuvapausperusteen nojalla itsekriminointisuojan piiriin kuuluvien tietojen salaamisesta tai merkityksellisten värien tietojen antamisesta huolimatta silloinkaan, kun hän ei vielä ole ollut tietoinen häneen kohdistuneesta rikosepäilystä. Näissä tilanteissa vahingonkorvausvelvollisuus voi kuitenkin kohdata velallista.⁷⁹

Tapauksessa KKO 2012:16 korkein oikeus on jälleen todennut, ettei rikoksesta epäillyllä ole velvollisuutta antaa itsekriminointisuojan piiriin kuuluvia tietoja, ja viitannut aikaisemmin antamiinsa ratkaisuihin.⁸⁰ Korkein oikeus on kuitenkin nimenomaisesti todennut, että itsekriminointisuojan periaate ei oikeuta henkilöä kieltäytymään laissa säädetystä tietojenantovelvollisuudestaan esimerkiksi verotus- tai ulosottomenettelyssä. Tapauksessa A:lle myönnettiin oikeus itsekriminointisuojaan sillä perusteella, että nykyinen UK 3:73:n mukainen palomuurisääntely, joka estää ulosottomiestä luovuttamasta tietoja, jotka voivat asettaa velallisen syytteen vaaraan, ei ollut vielä tuolloin voimassa. Tilannetta arvioitiin toisin B:n osalta, joka oli toiminut A:n avunantajana omaisuuden salaamisessa. Korkein oikeus katsoi tapauksen KKO 2010:41 linjauksen mukaisesti, ettei itsekriminointisuoja ulotu avunantajaan.

Ratkaisussa KKO 2010:49 kokonaisharkinnan tarpeellisuutta on perusteltu viittaamalla EIT:n oikeuskäytäntöön, kuten tapaukseen *Saunders v. Yhdistynyt Kuningaskunta*,⁸¹ jonka mukaan oikeus itsekriminointisuojaan voi perustua myös välillisiin seikkoihin, joilla voi olla merkitystä rikosasian kannalta esimerkiksi todisteiden uskottavuuden arvioinnin suhteen. Toisaalta taas on viitattu tapaukseen *Macko ja Kozubal' v. Slovakia*⁸², jossa oikeutta itsekriminointisuojaan ei ollut, kun velvollisuus tietojen antamiseen ja rikosepäily eivät koskeneet samoja tosiseikkoja.

Ratkaisussa KKO 2010:49 korkein oikeus päätyi siihen lopputulemaan, että A:lla ei ollut oikeutta jättää omistustaan erään yhtiön osakekantaan ilmoittamatta ulosotoselvityksessä, sillä antaessaan tätä tietoa A:lla ei ole ollut perusteltua syytä epäillä, että ilmoittamalla kyseiset osakkeet omaisuudekseen hän myötävaikuttaisi vireillä olevan rikosasian selvittämiseen tai että tämä tieto heikentäisi A:n puolustautumismahdollisuuksia. A:n katsottiin myös antaneen enemmän kriminoivia tietoja muihin seikkoihin liittyen ja lisäksi huomiota on kiinnitetty tavoiteltavan hyödyn

---

⁷⁹ Kukkonen 2015, s. 248–263.

⁸⁰ KKO 2009:80, KKO 2010:49 ja KKO 2011:46.

⁸¹ *Saunders v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (1996)

⁸² *Macko ja Kozubal' v. Slovakia* (2007)

suureen taloudelliseen merkitykseen ja teon suunnitelmallisuuteen. Niinpä tapauksessa ei A:lle myönnetty oikeutta itsekriminointisuojaan ja hänen katsottiin syyllistyneen menettelyllään törkeään velallisen petokseen.

Korkeimman oikeuden tulkinta itsekriminointisuojusta velallisen petoksen yhteydessä on jokseenkin häilyvä. Kokonaistulkinnalle annettu suuri merkitys tekee tulkinnasta jokseenkin kasuistisen; toisaalta painoarvoa on annettu sille, onko rikoksen ja muun menettelyn välillä asiallinen tosiseikkoihin perustuva yhteys. Toisaalta taas arviointi itsekriminointisuojan ajallisen ulottuvuuden osalta on epäselvä. Tapauksessa KKO 2012:16 itsekriminointisuojan katsottiin alkaneen jo ulosotto selvityksissä, sillä A:n ei voitu katsoa sulkevan pois sitä mahdollisuutta, että tietojen antaminen myötävaikuttaisi hänen syyllisyytensä selvittämiseen. Näin siitä huolimatta, että ensimmäisen ja toisen ulosotto selvityksen aikaan A ei vielä ollut epäiltynä rikoksesta. Kuitenkin oikeus katsoi, että kysymys oli samoista omaisuususeristä, joita sitten myöhemmät rikosepäilyt koskivat. Nämä seikat yhdistettynä palomuurin puuttumiseen johtivat siihen, että A:lla ei ollut velvollisuutta tietojen antamiseen edes ensimmäisissä ulosotto selvityksissä. Toisin oli tapauksessa KKO 2010:49, jossa taas oikeutta itsekriminointisuojaan ei ollut, vaikka tilannetta voitaisiin arvioida samoin kuin ratkaisussa KKO 2012:16.

9.2 Itsekriminointisuojan ja velallisen petoksen välisen suhteen arviointia

Reima Kukkonen on tuoreessa väitöskirjassaan kiinnittänyt huomiota siihen, että itsekriminointisuoja koskevan sääntelyn ja velallisen petoksen välillä on väistämätön yhteys. Hänen mukaansa itsekriminointisuoja koskeva sääntely vaikuttaa merkittävästi KonkL 4:5:n mukaiseen velallisen myötävaikutusvelvollisuuteen.⁸³

Kukkonen on katsonut, että rikosprosessin ulkopuolelle sijoittuvissa tilanteissa velallisen salaamisteko rikkoo velallisen petoksen tunnusmerkistön käskynormia ja on siten tunnusmerkistön mukainen ja syyksiluettava teko.⁸⁴ Kukkonen myös tukeutuu johtopäätöksessään KonkL 4:5a:n esitöihin, joissa nimenomaan todetaan, ettei velallinen vapaudu tietojenanto- ja myötävaikutusvelvollisuudestaan silloin, kun rikosprosessi ei ole

---

⁸³ Kukkonen 2016, s. 90.

⁸⁴ Kukkonen 2015, s. 263.

vireillä.⁸⁵ Kukkosen tulkinta on perusteltu lain sanamuotoa ja esitöitä noudattavan tulkinnan pohjalta.

Velallisen kannalta arvioituna nykyinen sääntelymalli estää rikosvastuun ennakoinnin. Kukkosen mukaan ulosottokaassa omaksuttu palomuurimallin mukainen⁸⁶ sääntely on selkeämpää, sillä se ei ole sidottu vaitiolomallin⁸⁷ tavoin ajallisiin rajoituksiin. KKO:n mukaan se lisäksi turvaa itsekriminointisuojaan ydinsisällön onnistuneesti. Konkurssimenettelyssä käytetyn vaitiolomallin ongelmaksi muodostuvat velallisen tarve arvioida rikosprosessin samanaikaisuus, tietojen yhteisyysvaatimus sekä merkittävyys. Tämän sääntelyn vaikeatulkintaisuus on Kukkosen mukaan omiaan hankaloittamaan velallisen tekemää arviointia siitä, onko hän velvollinen antamaan tiettyjä tietoja ja miten rikosvastuu syntyy. Tämä voi osaltaan vaarantaa koko oikeuden itsekriminointisuojaan käyttöön. Kukkosen mukaan UK:ssa omaksuttua palomuurimallia tulisi harkita sääntelytavaksi kaikkiin maksukyvyttömyysmenettelyihin, kuten yrityssaneeraukseen ja velkajärjestelyyn. Kukkosen mukaan tämä turvaisi täytäntöönpanon tehokkuuden sekä itsekriminointisuojaan asettamat vaatimukset. Myös nykyiset erot velallisen vahingonkorvausvelvollisuudessa eri menettelyjen välillä puoltavat tätä; velallinen olisi kaikissa maksukyvyttömyysmenettelyissä vahingonkorvauslain mukaisessa vastuussa, jos hän oikeudettomasti tietoja salaamalla aiheuttaisi tuottamuksellisesti tai tahallaan velkojille vahinkoa.

Pölönen ja Tapanila⁸⁸ sen sijaan ovat ehdottaneet, että KonkL 4:5a:n mukainen vaitiolomallia noudattava sääntely tulisi kokonaan poistaa OK 17 lukuun otettujen hyödyntämiskieltoa koskevien säännösten myötä. Heidän mukaansa KonkL 4:5a:n mukainen vaitiolomalli tarpeettomasti rajoittaa velkojien laillisia oikeuksia.

Kukkosen mukaan itsekriminointisuojaan koskevaa sääntelyä ei tulisi kokonaan kuitenkaan poistaa konkurssilaista; velallisen on tiedettävä tietojenantovelvollisuutensa laajuus ja samassa yhteydessä kyettävä arvioimaan mahdollista velallisen petoksen tunnusmerkistön täyttymistä. Velallisen ei voida Kukkosen mukaan pystyvän ennakoimaan vastuutaan pelkän OK 17 luvun sääntelyn perusteella. Kukkonen myös ehdottaa KonkL 4:5:n myötävaikutusvelvollisuudesta säädettävän luettelomaisesti UK 3:52:n tavoin. Kukkonen myös huomauttaa, että tietojenantovelvollisuuden erilainen

---

⁸⁵ HE 86/2012 vp s. 7, 13, 19–20 ja 24.

⁸⁶ Palomuurimallista lähemmin pääjaksossa kuusi.

⁸⁷ Vaitiolomallista lähemmin pääjaksossa kuusi.

⁸⁸ Pölönen – Tapanila 2015, s. 77.

sääntely asettaa velkojat osin epätasa-arvoiseen asemaan eri maksukyvyttömyysmenettelyissä. Nykyinen lainsäädäntö nimittäin puoltaa velkojaa hakemaan ensin ulosottoa ja sitten ulosottokaaren mukaisen tietojen hankinnan jälkeen siirtyvän konkurssimenettelyyn. Lisäksi Kukkonen ehdottaa maksukyvyttömyysmenettelyitä koskeviin lakeihin otettavan viittauksen RL 39:2:n mukaiseen velallisen petoksen tunnusmerkistön sääntelyyn. Pesänhoitaja tulisi lisäksi velvoittaa lain nojalla informoimaan velallista tietojenantovelvollisuuden rikkomisen rangaistavuudesta ja itsekriminointisuojan suhteesta rikosvastuuseen, samoin kuin ETL 4:16.6:ssa on tehty.⁸⁹

Globalisoitumisen on nähty vaikuttaneen oikeuslähdeoppiin; perus- ja ihmisoikeuksien vahventumisella on ollut roolinsa tässä. Hankalimpina on pidetty nk. ylivahvoja oikeusnormeja, jotka ovat tavallisia lakeja velvoittavampia kuten ihmisoikeudet. On myös pohdittu tilannekohtaisen juridiikan merkitystä, jossa painotetaan sääntökeskeisyyden sijaan käyttäytymistä. On nähty, että tilannekohtainen tulkinta olisi tarpeen, jotta tärkeitä normeja pystytään soveltamaan uudentyyppisissä tilanteissa kuitenkin pitäytyen samalla tiukasti juridiikan normatiivisuuteen.⁹⁰ Itsekriminointisuojan soveltaminen velallisen petoksissa osaltaan ilmentää näitä ongelmia.

Kukkosen tulkintaa tilanteen ongelmallisuudesta voidaan pitää perusteltuna jo KonkL 4:5a:n sanamuodon vuoksi. Jäljempänä seitsämännessä pääjaksossa on pohdittu lähemmin lainsäätäjän ratkaisujen merkitystä itsekriminointisuojan kannalta.

V ITSEKRIMINOINTISUOJAN ULOTTUVUUDET MUILLA OIKEUDENALOILLA

Tässä pääjaksossa käsillä olevat menettelyt on luokiteltu muihin menettelyihin kuuluviksi, sillä tutkielman pääpainopistealueena ovat maksukyvyttömyysmenettelyt, joita käsitellään erikseen kuudennessa pääjaksossa.

---

⁸⁹ Kukkonen 2016, s. 90–92.

⁹⁰ Karhu 2005, s. 29–30 ja 36–37.

10 Itsekriminointisuoja luonteesta alun alkaen rikosoikeudellisena periaatteena ja sen ulottamisesta muihin menettelyihin

Kansalaisilla on liberaaleissa sivistysvaltioissa nähty olevan oikeus kieltäytyä antamasta tietoja viranomaisille, samoin kuin oikeus sananvapauteen on useimmissa oikeusjärjestyksissä taattu perusoikeutena. Kuitenkin sananvapauden ja itsekriminointisuoja periaatteen välillä on täytynyt tehdä punnintaa julkisten intressien toteuttamiseksi. Yksilön henkilökohtaista vapautta on voitu rajoittaa muiden ihmisten vapausoikeuksiin vedoten sekä sosiaalsiin ja moraalisiin syihin perustuen. Tilanteita, jossa yksilö on velvoitettu tietojen antamiseen viranomaisille, esiintyy useimmissa oikeusjärjestelmissä, muun muassa verotuksen, työnhaun sekä viranomaisvaikutteesta tapahtuvien rekisteröintien yhteydessä. Esimerkkinä tästä on useissa Euroopan unionin jäsenvaltioissa voimassa oleva periaate, jonka mukaisesti kansalaisilla on velvollisuus kantaa henkilöllisyystodistusta mukanaan ja esittää se poliisiviranomaiselle pyydettyä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa ajatus on herättänyt kiivasta vastustusta, eikä sitä ole hyväksytty. Suomen oikeusjärjestelmässä kansalaisilla on poliisilain 2:1:n mukaisesti velvollisuus antaa poliisimiehelle henkilötietonsa niitä tiedusteltaessa. Tämä tilanne, jossa periaatteen ala puhtaasti rikosoikeudellisesta periaatteesta laajennetaan koskemaan erilaisia menettelyitä, on aiheuttanut ongelmia myös kansallisessa oikeuskäytännössä.

Suomen lainsäädännössä velvollisuus antaa tietoja viranomaiselle ilmenee muun muassa seuraavasti: KonkL 4:5:ssä on säädetty velvollisuus myötävaikuttaa siihen, että pesänhoitaja voi suorittaa hänelle kuuluvat tehtävät ja että konkurssimenettely voidaan saattaa asianmukaisesti päätökseen. Ulosottokaaren mukaisesti velallinen on velvollinen luovuttamaan ulosottomiehelle totuudenmukaisesti UK 3:52:n mukaiset tiedot sisältäen muun muassa tiedot omaisuudestaan ja sen sijainnista. Verotusmenettelystä annetun lain (VML) 7 §:n mukaisesti verovelvollisen on verotusta varten ilmoitettava veroviranomaiselle veronalaiset tulonsa, niistä tehtävät vähennykset, tiedot varoistaan ja veloistaan sekä muut verotukseen vaikuttavat tiedot. Lisäksi esimerkiksi tieliikennelain (TieL) 59 §:ssä on säädetty tienkäyttäjälle velvollisuus ilmoittaa liikenneonnettomuudesta vahinkoa kärsineelle tai poliisille, ja ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti on säädetty rangaistavaksi TieL 103 §:n mukaan. Samaten ympäristönsuojelulaissa (YSL) toiminnanharjoittajalle on säädetty velvollisuus ilmoittaa lain 178 §:n mukaisesti vesistön merkittävästä pilaantumisesta ja luontovahingosta valvontaviranomaisille.

Itsekriminointisuojan periaatteen tarkoituksena on nähty oikeusturvan takeiden turvaaminen sekä todistelun luotettavuus. Näitä tehtäviä on voitu lähestyä erilaisten tarkastelumallien välityksellä. Erityisesti esiin nousseita kysymyksiä ovat olleet muun muassa: 1) miten itsekriminointisuoja taataan rikosprosessissa, 2) mitä itsekriminointisuojan näkökulmasta tarkoitetaan pakon käytöllä ja millä edellytyksin sitä voidaan käyttää, 3) itsekriminointisuojan periaate rikosprosessin ulkopuolella ja todisteiden hyödyntämiskiellon edellytykset sekä 4) millä edellytyksillä itsekriminointisuojan on nähty muodostavan rikosoikeudellisen vastuuvapausperusteen ja miten tämä sijoittuu rikosoikeuden yleisiin oppeihin.

Perus- ja ihmisoikeuksien merkityksen vahvistumisella on ollut vaikutuksensa myös rikosoikeuden rakenneoppiin. Itsekriminointisuojan sijoittumista rikosoikeuden vastuuoppiin on pidetty oikeuskäytännön tulkinnan perusteella määräytyvänä ja oikeuskirjallisuudessa on esitetty erilaisia kannanottoja siitä, miten itsekriminointisuojan periaate tulisi sijoittaa rikoksen vastuuoppiin. Itsekriminointisuojan periaate on kotimaisessa rikosoikeudessa systematisoitu muun muassa RL 5:7:n mukaiseksi henkilökohtaiseksi vastuuvapausperusteeksi, joilla suljetaan rikosoikeudellinen rangaistusvastuu pois henkilöön liitännäisillä subjektiivisilla ja objektiivisilla perusteilla. Lisäksi se on luokiteltu oikeuttamisperusteeksi ja tunnusmerkistön mukaisuuden poissulkevaksi periaatteeksi. Tapanin mukaan keskeiset asiaa koskevat KKO:n ratkaisut mahdollistavat erilaisia tulkintatapoja, sillä ne ovat vältäneet ottamasta kantaa asiaan.⁹¹ Uusimmassa oikeuskirjallisuudessa itsekriminointisuoja on kuitenkin päädytty sijoittamaan RL 5:7.2:n mukaiseksi henkilökohtaiseksi vastuuvapausperusteeksi.⁹²

11 Itsekriminointisuojan ja veroprosessin yhteydestä

Veroprosessilla ja rikosprosessilla on nähty olevan useita yhtäläisyyksiä johtuen siitä, että useissa tapauksissa kysymys on samojen tosiseikkojen punnitsemisesta. Näiden prosessien tavoitteet on kuitenkin nähty keskenään erilaisina.

Veroprosessin tarkoituksena on nähty verovelvolliselle suojan takaaminen ja verotuksen eli verovelkasuhteen perustaminen oikeisiin seikkoihin. Rikosprosessissa sen sijaan

---

⁹¹ Tapani – Tolvanen 2013, s. 447–451.

⁹² Tapani 2016, s. 440–442.

perimmäisenä tarkoituksena on vanhastaan ollut rikosvastuun toteuttaminen syyttäjävetoisesti tuomioistuimen tutkiessa syyttäjän vaatimuksen ja taaten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytysten täyttymisen.

Veronkorotuksen on nähty rinnastuvan eräissä tilanteissa rikosoikeudelliseen rangaistukseen ja siihen on yhdistetty kaksoisrangaistavuuden kielto eli ne bis in idem -kielto.

Ne bis in idem -kieltoajattelusta poikkeavia näkökulmia on myös esitetty.⁹³ On katsottu, että verotarkastus on osa rikosprosessia eikä siten ongelmallinen kaksoisrangaistavuuden kiellon kannalta tarkasteltuna. Tätä näkemystä on vastustettu muun muassa kiinnittämällä huomioita verotarkastuksen ja rikosprosessin erilaisiin luonteisiin. Veroprosessin on nähty voivan koitua joko verovelvollisen vahingoksi tai hyödyksi ja perustuvan verolainsäädäntöön eikä rikoslainsäädäntöön. Itsekriminointisuoja ei myöskään ole nähty vaikuttavan verotusmenettelylain (VML) 7:1:n verovelvollisen velvollisuuteen ilmoittaa veroviranomaiselle verotettavat tulot, tuloista tehtävät vähennykset, varat ja velat sekä muut verotuksen kannalta olennaiset seikat. Eri asia on se, ettei näitä tietoja myöhemmin voida välttämättä hyödyntää rikosprosessissa epäillyn itsekriminointisuojaan vuoksi.⁹⁴

11.1 Itsekriminointisuojaan asema verotusmenettelyssä EIT:n tulkinnan perusteella

EIT:n oikeuskäytännössä on katsottu, että myös verotusmenettelyä koskevat kysymykset kuuluvat EIS 6 artiklan soveltamisalaan. Soveltaminen on aiheuttanut ongelmia tilanteissa, joissa verovelvollisella on lakisääteinen velvollisuus antaa tietoja verotusmenettelyssä, mutta hallinnollisen sanktion määräämisessä ei voida käyttää 6 artiklan vastaisesti hankittuja todisteita.

Verovelvollisella on VML 11 §:stä ilmenevin tavoin velvollisuus ilmoittaa veroviranomaiselle mm. verotettavat tulonsa ja kehotuksesta täydennettävä näitä tietoja, ja mikäli hän laiminlyö ilmoitusvelvollisuutensa, verovelvolliselle voidaan määrätä sanktio. On kuitenkin todettu, että pelkkä rangaistuksen uhka verotusmenettelyssä ei aiheuta ongelmia suhteessa EIS 6 artiklan soveltamisalaan. Verovelvollisella ei ole

---

⁹³ Näin esimerkiksi Vuorenpää 2011.

⁹⁴ Tolvanen 2013, s. 354.

ehdotonta oikeutta vaitioloon verotusmenettelyssä. Verovelvollinen voi siten syyllistyä veropetokseen jo antaessaan verotarkastuksessa vääriä tietoja. Verovelvollisen oikeus itsekriminointisuojaan on sidottu ajalliseen rajoitukseen ja yhteysvaatimukseen seuraavassa luvussa HE:ssä 46/2014 vp ja LaVM:ssä 19/2014 vp selostetuin tavoin. Lisäksi on havaittu, että mikäli tietojen hyödyntäminen on estetty lainsäädännön tasolla tehokkaasti, oikeutta itsekriminointisuojaan vetoamiseen ei ole.

EIT:n oikeuskäytännössä mm. tapauksessa *Allen v. Yhdistyneet Kuningaskunnat*⁹⁵ on todettu, että tilanteessa, jossa verovelvollista kohtaan ei ollut käytetty pakkoa kuultaessa häntä verotusmenettelyssä väärin tietojen antamisesta ja kun hän oli voinut halutessaan antaa virheellisiä tietoja koskien aiempaa rikosta, ei hänen oikeuttaan itsekriminointisuojaan katsottu rikutun. Tapauksessa *Funke v. Ranska* EIT katsoi itsekriminointisuojaan loukatun tullilainsäädännön erityispiirteistä huolimatta, kun valuuttamääräysten rikkomisesta epäiltyä henkilöä oli velvoitettu pakkokeinon uhalla esittämään rikoksen selvittämiseksi tarpeellisia asiakirjoja. Samassa yhteydessä EIT totesi, että pakkokeinojen käyttö voi olla välttämätöntä veron kiertämisen ehkäisemiseksi, mutta valtioiden tulee pitää huolta siitä, että lainsäädännössä on riittävät takeet tietojen väärinkäytön osalta. Tapauksessa *Funkea* kohtaan ei ollut nostettu ko. perusteella syytettä. Samoin tapauksessa *JB. v. Sveitsi* itsekriminointisuojaan katsottiin rikutun, kun verovelvollinen olisi joutunut pakon uhalla antamaan tulojaan koskevaa tietoa syyttäjälle, mikä olisi vaikuttanut myös hänen verotukseensa ja olisi voinut johtaa veropetosyytteen nostamiseen.

Ennen uutta esitutkintalakia myös verotuksen kannalta pidettiin tärkeänä, että itsekriminointisuojusta nimenomaisesti säädettäisiin esitutkintalaissa ja ilmoitus annettaisiin myös verovelvollista kuultaessa. On pidetty tärkeänä, että veroviranomaisen selvittämisvelvollisuus ja verovelvollisen oikeus itsekriminointisuojaan olisivat keskenään tasapainossa. Erityisen vaikeana on pidetty sen seikan selvittämistä, missä vaiheessa verotarkastuksen tarkoitus muuttuu verorikoksen tutkinnaksi. Ongelmaan ratkaisuksi on ehdotettu, että EIT:n oikeuskäytännön mukaisesti kussakin tilanteessa tulee ratkaista, missä vaiheessa rikosprosessin katsotaan alkaneen. Yleisesti tällaisena hetkenä on pidetty esitutkintaviranomaisen ilmoitusta tutkinnan aloittamisesta. Lisäksi on nähty, että veronkorotustilanteissa epäillyn oikeus vaieta koskisi vain lisäveronkorotuksen

---

⁹⁵ *Allen v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (2002).

määräämistä; itsekriminointisuoja ei saisi edistää verotuksen toimittamisvaikeuksia tai kannustaa verovelvollista jättämään vastaamatta veroviranomaisen ensimmäiseen kuulemiskirjeeseen.⁹⁶

11.2 Itsekriminointisuoja laajuudesta verotusmenettelyssä OK 17 luvun esitöiden perusteella

Rikoslain 29:1:n mukaisesti, joka antamalla viranomaiselle verotusta varten väärän tiedon veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta, salaamalla verotusta varten annetussa ilmoituksessa veron määräämiseen vaikuttavan seikan, veron välttämistarkoituksessa laiminlyömällä verotusta varten säädetyn velvollisuuden, jolla on merkitystä veron määräämiselle, tai aiheuttaa tai yrittää aiheuttaa veron määräämättä jättämisen tai sen määräämisen liian alhaiseksi taikka veron aiheettoman palauttamisen, on tuomittava *veropetoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistamisen yhteydessä itsekriminointisuoja sovellettavuus verotusmenettelyn yhteydessä tuli esille, joten seuraavaksi on syytä tarkastella OK 17 luvun uudistusta koskevia esitöitä.

Todistelu-uudistuksen perustelujen mukaan itsekriminointisuoja tulee noudattaa verotusmenettelyssä, mutta on sallittua hankkia raskauttavia tietoja verotusta varten jopa pakkoa käyttäen.⁹⁷ Hallituksen esityksen mukaisesti OK 17 luvussa on tarkoitus ottaa kantaa, miten näitä verotusmenettelyssä saatuja tietoja voidaan hyödyntää todisteena rikosasiassa.

Edellytyksenä näiden tietojen hyödyntämiskielolle esityksen mukaan oli, että 1) lausumia antaessaan ko. henkilö olisi epäiltynä rikoksesta tai vireillä olisi rikosasia, jolla on asiallinen yhteys verotusmenettelyssä selvitettäviin seikkoihin, 2) luovutetun tiedon tulisi olla merkityksellinen menettelyjen toteuttamisen kannalta sekä verotusmenettelyssä että rikosprosessissa eli nk. asiallisen yhteyden vaatimus, 3) rikosprosessin tulee olla vireillä verotusmenettelyssä lausumaa annettaessa eli nk. samanaikaisuusvaatimus. Tosin samanaikaisuusvaatimuksen suhteen hallituksen esityksessä on tehty lievennys, jossa

---

⁹⁶ Äimä 2011, s. 172–183.

⁹⁷ HE 46/2014 vp s. 29.

todetaan, että joissain tilanteissa EIT on myöntänyt oikeuden itsekriminointisuojaan jo silloin, kun rikosprosessin vireille tulo on asiassa vasta odotettavissa, ja toteaa, että EIT:n oikeuskäytäntöä tulisi noudattaa. Ilmaisuu on ristiriitainen, sillä OK 17:25.2:n sanamuoto viittaa suojan sovellettavuuteen vain, kun samanaikaisuusvaatimus täyttyy. Lakivaliokunta kuitenkin mietinnössään 19/2014 vp tarkentaa ajallisen rajoituksen osalta, että rikosoikeudenkäynti voi olla tarkoitettulla tavalla odotettavissa, kun esitutkinta on aloitettu.

Hallituksen esityksessä kuitenkin todetaan, että jos verotusmenettelyssä on annettu lakisääteisen velvollisuuden täyttämisen yhteydessä totuudenvastainen lausuma, väärä asiakirja tms., sitä voidaan hyödyntää todisteena verovelvollista vastaan velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa. Siten esimerkiksi verotusmenettelyssä väärin tulotietojen antaminen on itsessään rikos eikä sitä tule arvioida todisteiden hankkimisena itsekriminointisuojaan vastaan ja lausumaa voidaan hyödyntää todisteena.

Lakivaliokunta on vielä tarkentanut em. hallituksen esityksessä todettua. Sen mukaan säännökset tulevat sovellettaviksi puhtaasti verotusmenettelyn osalta ainoastaan silloin, kun verotusmenettelyn ohella on vireillä rinnakkainen rikosprosessi. Rinnakkaisen prosessin lakivaliokunta toteaa päättyneen silloin, kun veron määräämistä koskeva päätös on annettu. Samoin todetaan, että kaksoisrangaistavuuden kiellosta verotuksessa on säädetty tarkemmin laissa erillisellä päätöksellä määrättävästä veron- tai tullinkorotuksesta ja oikeuskäytännönkin perusteella tuomioistuimeen ei pitäisi tulla käsiteltäväksi asiaa, jossa on jo annettu veronkorotus kertaalleen verotusmenettelyssä.

11.3 Ne bis in idem -kielto ja oikeus itsekriminointisuojaan kotimaisen oikeuskäytännön perusteella

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa hallinnollisten sanktioiden määrä on kasvanut merkittävästi tultaessa 2000-luvulle, ja tämä kehitys on osaltaan johtanut lainsäädäntötyössä hallintosanktioiden perustuslainmukaisuuden valvonnan tarpeen kasvuun selvitettyä, etteivät hallintosanktiot riko kaksoisrangaistavuuden kieltoa.⁹⁸

---

⁹⁸ Halila 2014, s. 326.

Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä ne bis in idem -kielto on aiheuttanut tulkintaongelmia silloin, kun samanaikaisesti rikosprosessin kanssa meneillään on verotarkastus.

Ratkaisussa KKO 2010:45 tehdyn linjauksen mukaisesti, mikäli hallintolainkäytössä määrätty veronkorotus oli tullut lainvoimaiseksi, syyte samoja tapahtumia koskevasta veropetoksesta tuli jättää tuomioistuimessa tutkimatta.

Ratkaisu KKO 2013:59 on ollut tällä saralla merkittävä, sillä siinä korkein oikeus muutti tulkintaansa aikaisemmasta. Tapauksessa oikeus linjasi, että veropetossyytteen tutkimiselle on este jo silloin, kun verotusmenettelyssä on joko määrätty veronkorotus tai jätetty se määräämättä. Ratkaisun mukaisesti jo veroviranomaisen asiassa käyttämä määräysvalta estää syytteen tutkimisen eikä merkitystä ollut sillä, oliko veronkorotus tullut lainvoimaiseksi verovelvolliseen nähden vai ei.

Tapauksessa KKO 2014:93 sen sijaan oli kyse siitä, voitiinko tuomiovirhekantelulla poistaa ennen kyseistä ratkaisua annettu tuomio, jossa oli noudatettu aikaisempaa KKO 2010:45:n mukaista tulkintaa. KKO päätyi lopputulokseen, jonka mukaisesti EIT:n oikeuskäytäntöön nojautuen perusteita tuomion poistamiselle ei ollut. Hovioikeuden asiassa antama ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Ratkaisussa KKO 2014:94 oli käsillä saman tyyppinen tilanne, jossa kuitenkin erona oli se, että EIT oli todennut Suomen syyllistyneen ihmisoikeusloukkaukseen A:n kohdalla. A oli aikaisemman oikeuskäytännön mukaisesti tuomittu veropetoksesta siitä huolimatta, että veronkorotus oli jo tullut lainvoimaiseksi hänen osaltaan. Korkein oikeus ei kuitenkaan muuttanut asiassa hovioikeuden ratkaisua, sillä sen mukaan ihmisoikeusloukkaus ei sinällään ole peruste tuomion purkamiselle eikä Suomella ei katsottu olevan velvollisuutta järjestää ylimääräistä muutoksenhakua edes todetun ihmisoikeusloukkauksen tilanteissa.

Ratkaisussa KKO 2015:1 korkein oikeus sovelsi jälleen KKO 2013:59 mukaista tulkintaa, jonka mukaisesti veropetossyytteet jätettiin tutkimatta sellaisten tapahtumien osalta, joista A:lle oli jo aikaisemmin määrätty veronkorotus. Lisäksi korkein oikeus sovelsi ratkaisua 2012:106, jossa oli katsottu, että teon samuutta verorikoksen ja veronkorotuksen kesken arvioidaan verovuosittain. Tällä perusteella veropetossyytettä ei siten tule jättää tutkimatta niiden verovuosien osalta, joilta veronkorotusta ei ole annettu.

Ratkaisussa KKO 2011:35 on todettu, että itsekriminointisuoja ei anna suojaa silloin, kun henkilö on antanut tietoja veroilmoitusmenettelyssä ennen rikosepäilyä. Kuitenkin tilanteissa, joissa henkilö on jo ollut rikoksesta epäillyn asemassa tietoja antaessaan, voi itsekriminointisuoja tulla sovellettavaksi.⁹⁹ Korkein oikeus katsoo samassa yhteydessä, että on syytä käyttää tapauskohtaista kokonaisharkintaa kiinnittäen huomiota vaadittavien tietojen ja vireillä olevan rikostutkinnan asialliseen yhteyteen.

Ratkaisussa KKO 2011:46 itsekriminointisuoja ulotettiin samaten koskemaan myös veroprosessia, jos verotarkastuksen kanssa on samanaikaisesti vireillä rikosprosessi.¹⁰⁰ Oikeus katsoi, että A:ta vastaan nostettu veropetossyyte tuli hylätä, sillä A:ta ei voitu rangaista verotarkastuksesta annetuista virheellisistä tiedoista, kun esitutkinta oli koskenut samaa A:n menettelyä.

Samoin on linjattu muun muassa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2012:16. A:n ilmoituksen mukaan hän olisi myötävaikuttanut oman syyllisyytensä selvittämiseen yhtiön toiminnan yhteydessä tekemässään veropetoksessa, mikäli hän olisi ilmoittanut näitä varoja henkilökohtaisessa verotuksessaan. Korkein oikeus toteaa, että itsekriminointisuojan saaminen edellyttää menettelyjen samanaikaisuutta eikä A ollut virheellisiä tietoja ilmoittaessaan rikoksesta epäillyn asemassa. Tällä perusteella korkein oikeus päätyi tulkintaan, jonka mukaisesti A ei ollut oikeutettu itsekriminointisuojaan antaessaan vääriä tietoja, ja huomauttaa, ettei asiaan liittynyt pakkoa eikä verotusmenettely itsessään kuulu EIS 6 artiklan soveltamisalaan. Tilanne poikkeaa siten ratkaisusta KKO 2011:46, jossa esitutkinta ja verotarkastus olivat samanaikaisesti vireillä. Perustetta muuttaa syyksi lukemista itsekriminointisuojaan perustuen ei siten ollut käsillä.

Tapauksessa KKO 2015:1 tuli myös arvioitavaksi itsekriminointisuojan periaate. Ratkaisussa on todettu, ettei EIS 6. artiklan mukaisiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin itseensä lukeudu verotusmenettely, mutta hallinnollinen seuraamusmenettely voi rinnastua rikosprosessiin, kuten tapauksessa J.B. v. Sveitsi EIT oli linjannut. Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin todennut, ettei itsekriminointisuoja oikeuta antamaan vääriä tietoja verotusmenettelyssä. Tapauksessa KKO päätyi katsomaan, ettei oikeutta itsekriminointisuojaan oltu loukattu, kun A ei ollut rikoksesta epäillyn asemassa kriminoivia tietoja verotusmenettelyssä antaessaan.

---

⁹⁹ KKO 2010:49 ja KKO 2011:46.

¹⁰⁰ Tolvanen 2013, s. 347 ja 353.

KKO:n ratkaisun 2011:46 mukaan veroilmoitusvelvollisuus tulee erottaa esimerkiksi lisäselvityksen vaatimisesta verovelvolliselta veronkorotuksen uhalla tai tilanteesta, jossa samanaikaisesti esitutkinnan toimittamisen kanssa tehtävässä verotarkastuksessa vaaditaan verovelvolliselta verotukseen vaikuttavia tietoja. Oikeiden tulotietojen ilmoittaminen veroilmoituksessa ei myöskään yleensä voi tosiasiallisesti johtaa välittömään itsensä ilmiantamiseen rikoksesta, toisin kuin tieliikennettä koskeneessa ratkaisussa KKO 2014:67, jota on käsitelty seuraavassa luvussa 12. Oikeutta itsekriminointisuojaan ei siten katsottu loukatun.

12 Tieliikenne

Tapauksessa KKO 2014:67 oli kyse tieliikennelain 59 §:n mukaisen tienkäyttäjän ilmoitusvelvollisuuden ja itsekriminointisuojaan välisestä suhteesta. Tapauksessa A oli vahingoittanut toista autoa ja laiminlyönyt TieL 59:3:n mukaisen ilmoitusvelvollisuutensa. Arvioitavaksi tapauksessa tuli se, voitiinko laiminlyönti lukea A:n syyksi rikoksena, kun otetaan huomioon rikoksesta epäillyn oikeus itsekriminointisuojaan.

Tapauksessa hovioikeus tunnusti A:n oikeuden itsekriminointisuojaan ja hylkäsi syytteen liikenne rikkomuksesta. Korkein oikeus on asiassa antamassaan ratkaisussaan viitannut mm. EIT:n ratkaisuun tapauksessa O'Halloran ja Francis v. Yhdistynyt kuningaskunta¹⁰¹. Korkeimman oikeuden tulkinnan mukaan viitatussa tapauksessa on ollut kysymys ajoneuvon haltijan velvollisuudesta ilmoittaa ajoneuvon kuljettaja tiettyjen liikennevalvonnan yhteydessä ilmi tulleiden ajorikkeiden aikana. Erona näissä tilanteissa on, että ajoneuvon kuljettajan on tiedetty syyllistyneen ajorikkeisiin jo ennen tietojenantovelvollisuuden aktualisoitumista.

Korkein oikeus on todennut, että kyseisen TieL 59.3 §:n mukaisen ilmoitusvelvollisuuden täyttämistä voi seurata välittömästi rikosepäily; tosin kuin esimerkiksi verotusmenettelyssä tietoja annettaessa, jolloin mahdollinen rikosepäily yleensä syntyy vasta jälkikäteen. On siten todettu, että tieliikennelain ilmoittamisvelvollisuuden osalta tilanne ei rinnastu tapauksiin, joissa itsekriminointisuoja on sovellettu samanaikaisten prosessien tilanteissa. Korkein oikeus on todennut, että täyttäessään

---

¹⁰¹ O'Halloran ja Francis v. Yhdistynyt kuningaskunta (2007).

ilmoitusvelvollisuuden A olisi asettanut itsensä syytteen vaaraan ja hänen antamia tietoja olisi mahdollisesti voitu käyttää myöhemmin nostettavassa rikosprosessissa todisteena. A:n menettelyä ei siten voitu lukea hänen syykseen.

Ratkaisussa korkein oikeus mainitsi perusteena itsekriminointisuojan myöntämiselle myös sen, ettei kyseisten tietojen käyttöä ollut laintasoisesti estetty mahdollisessa myöhemmässä rikosoikeudenkäynnissä eli ns. palomuuria ei ollut.

Ratkaisua tuleekin nyt arvioida uudistetun OK 17 luvun hyödyntämiskieltojen valossa. OK 17:18:n säännöksessä epäillyn oikeus itsekriminointisuojaan on vahvistettu oikeudella olla todistamatta itseään tai läheistään vastaan. Kyseinen säännös ei kuitenkaan sovellu tämänkaltaisiin tilanteisiin, joissa tietojen antaminen koskee rikosoikeudenkäyntiä edeltävää ajanjaksoa.

OK 17:25.2:n hyödyntämiskielto on tiukasti ajallisesti rajattu ainoastaan aikaan, jolloin henkilö on epäiltynä rikoksesta tai esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä epäillään. KKO 2014:67 kaltaisissa tilanteissa ajallinen rajoitus estää tämän säännöksen soveltamisen. OK 17:25.2:n mukaan, jos henkilö on muussa menettelyssä kuin rikosasian käsittelyssä tai siihen rinnastuvassa menettelyssä antanut lakisääteisen velvollisuutensa täyttämisen yhteydessä totuudenvastaisen lausuman, sitä voidaan hyödyntää todisteena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa. OK 17:25.2:n perusteella vaikuttaisi siltä, että TieL 59.3 §:n mukaisen lakisääteisen ilmoitusvelvollisuuden rikkominen totuudenvastaisen lausuman antamisella johtaisi sen käyttämiseen näyttönä epäiltyä vastaan.

OK 17 lukuun tehdyt muutokset eivät siten edelleenkään estä tienkäyttäjältä TieL 59:3:n nojalla saatujen itsekriminointisuojan tietojen käyttöä myöhemmässä rikosasiassa todisteena. Eri asia on, että tuomioistuimien voi OK 17:25.3:n nojalla ja tapauskohtaisen harkinnan perusteella päättää toisin ja myöntää epäillylle itsekriminointisuojan, joka lienee KKO 2014:67 kaltaisissa tilanteissa väistämätöntä jo Suomea sitovien perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta arvioituna ja perustuslain 21 §:n kirjatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden perusteella.

Itsekriminointisuoja on puhuttanut myös seulonta-alkometriin puhaltamisen yhteydessä. Oikeustieteilijöiden mukaan EIT on oikeuskäytännössään nimenomaisesti todennut, että itsekriminointisuoja ei ulotu tiettyihin tahdosta riippumattomien näyttöiden, kuten puhallusnäyttöiden, ottamiseen, jos näyttöä ei oteta halventavalla tavalla. Tällä perusteella on todettu, että itsekriminointisuoja ei oikeuta olemaan passiivisena

puhallutettaessa ja tarvittaessa viranomaisilla on oikeus käyttää velvollisuuden tehostamiseksi pakkokeinoja. Poliisin toimivalta puhalluttamiseen perustuu pakkokeinolain (PKL) 9:2:een. Saman pykälän nojalla, mikäli henkilö kieltäytyy puhallutuksesta, poliisimiehellä on oikeus toimittaa henkilönkatsastus verinäytteen ottamiseksi. KKO on ratkaisussa 1999:65 todennut, ettei puhaltumisesta kieltäytyminen täytä haitanteon tunnusmerkistöä, mutta ko. ratkaisun perusteella ei ole selvää, voisiko kyseinen menettely tulla arvioitavaksi niskoitteluna.¹⁰²

13 Ympäristörikokset

Rikoslainsäädännön on nähty olevan tiiviissä yhteydessä ympäristöoikeuteen varmistuen, että tämän tavoitteellisen aineellisen lainsäädännön rikkominen johtaa rikosoikeudelliseen rangaistusvastuuseen. Myös ympäristörikosoikeudessa EU-oikeudellisilla periaatteilla, kuten *ne bis in idem* -periaatteella ja itsekriminointisuojoilla, on merkitystä, joskin kyseisten periaatteiden roolia on pidetty tulkinnanvaraisena. Muun muassa jätelain (JäteL) uudistuksessa itsekriminoinnin kieltäminen on otettu huomioon JäteL 129 §:ssä ja ratkaisussa 2011:17 KKO on vihjannut, että kaksoisrangaistavuuden kiellon periaate nousee esille silloin, kun ympäristörikokseen on jo puututtu hallintopakon keinoin.

Arvioitaessa itsekriminointisuojoja ympäristörikosoikeudessa tilanteissa, joissa on käytetty hallintopakkoa, on syytä huomata hallinnollisen sanktion ja hallintopakon erot. Hallintopakon tarkoituksena on toimia ainoastaan tehosteena lakisääteille toimimisvelvollisuudelle, kun taas hallinnollisen sanktion tilanteissa kyse on rangaistuksenluonteisesta sanktiosta. Hallintopakon tilanteissa viranomainen ei ota kantaa ensivaiheessa tapahtuneen ympäristölainsäädännön vastaiseen tekoon vaan puuttuu sen johdosta aiheutuneeseen haitalliseen tilaan ja pakottaa palauttamaan lainmukaisen tilan.

Tapauksessa KKO 2011:17 korkein oikeus päätyi siihen lopputulokseen, että *ne bis in idem* -periaate ei tule sovellettavaksi, kun sakon uhkaa ei kohdisteta vastaajaan, häntä ei ole tuomittu maksuvelvollisuuteen taikka sakkoa ei ole hylätty hänen osaltaan. KKO:n tulkinnan mukaan samaa vastaajaa ei ollut rangaistettu kahdesti samasta teosta, joten

---

¹⁰² Launiala 2014, s. 1–13.

periaate ei tullut sovellettavaksi. Tulkinta olisi voinut olla toinen, jos uhkasakko olisi kohdistunut luonnollisena henkilönä olleeseen vastaajaan yhtiön sijaan.

Ne bis in idem -periaate on otettu huomioon mm. myös jätelain 133.2 §:ssä, jonka mukaan laiminlyöntimaksua ei saa määrätä, jos maksuvelvollinen on jo tuomittu samaa asiaa koskevasta rikkomuksesta taikka jos asia on esitutkinnassa tai syyteharkinnassa.

Samoin on menetelty merenkulun ympäristönsuojelulaissa öljynpäästömaksun osalta, maksu on nimittäin toissijainen, sillä em. lain 3:4:n mukaan maksu on peruttavissa vielä siinä vaiheessa, kun asiassa päätetään nostaa syyte. Syyttäjän oikeutta valita näiden sanktioiden välillä on tosin pidetty ongelmallisena kaksoisrangaistavuuden kiellon suhteen ja on ehdotettu, että ennen maksun määräämistä tulisi selvittää, kumpi tie valitaan. Lisäksi öljynpäästömaksua on pidetty useimmiten ankarampana rangaistuksena kuin rikosoikeudellista sanktiota, joka osaltaan lisää säännöksen ongelmallisuutta.

Itsekriminointisuoja tulee ympäristörikosasioissa esille tilanteissa, joissa tietojenantovelvollisuus viranomaiselle voi johtaa tietojenantajan joutumiseen syytteeseen. Tilanteiden on nähty esiintyvän mm. ympäristöluvan määräysten ja ympäristönsuojelulain (YSL) 64 §:n mukaisen toiminnan tarkkailuvelvollisuuden yhteydessä. Uudistetun YSL 184 §:n mukaan itsekriminointisuoja on huomioitu seuraavasti: ”[e]situtkinnassa, syyteharkinnassa tai oikeudenkäynnissä ei saa luonnollisen henkilön rikosvastuuseen saattamiseksi käyttää sellaisia luonnollisen henkilön tässä laissa säädetyn tai sen nojalla määrätyn tiedonantovelvollisuuden perusteella antamia tietoja, jotka on saatu asettamalla hänelle sakon uhka velvollisuuden täyttämiseksi.” Edellytyksenä on siten, että tiedot on saatu pakkoa käyttämällä. Sääntelyä on arvosteltu jo ennen sen voimaantuloa, sillä itsekriminointisuojan sääntelyn useissa aineellisissa sektorilaeissa on nähty johtavan lainsäädännön tilkkutäkkimäisyyteen.

Ne bis in idem -kielto on siten katsottu tulevan sovellettavaksi vain laiminlyöntimaksun ja öljynpäästömaksun yhteydessä, joissa tilanne on lainsäädännössä ratkaistu. Sen sijaan välittömään hallintopakkoon periaatetta ei tulisi soveltaa, kun hallintopakko ei koske itse rikosta vaan seurauksen keskeyttämistä. Itsekriminointisuojan periaate sen sijaan on nyt uudessa YSL:ssä säännelty, joskin sen soveltamisala on ajallisesti rajoitettu, mitä on pidetty muiden erillislakien tavoin ongelmallisena.¹⁰³

---

¹⁰³ Suvantola 2012, s. 10–36.

14 Virkamiesoikeudelliset asiat

Kysymys itsekriminointisuoja on tullut esille myös valtion virkamiesten virantoimituksen yhteydessä. Periaatteen virkamiesoikeudelliseen ulottuvuuteen on kiinnitetty huomiota oikeusasiamiehen sijaisen antamassa ratkaisussa 7.10.2008, dnro 1954/4/06.¹⁰⁴ Ratkaisussa on todettu, että oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen vaikuttaa myös virkamiesten velvollisuuksiin suhteessa esimiehiin.

Tapauksessa oli kyse tilanteesta, jossa esimies oli kuullut kantelijaa epäillyn poliisirikoksen johdosta siten, ettei kyse ollut esitutkinnasta. Kuulijana toiminut apulaispoliisipäällikkö oli antanut tässä tilaisuudessa kantelijalta saamansa kirjalliset selvitykset syyttäjälle myöhemmän rikosprosessin yhteydessä, mutta näitä tietoja ei ollut käytetty todisteena rikosasiassa. Oikeusasiamiehen tulkinnan mukaan, mikäli näin olisi menetelty taikka jos kyseistä apulaispoliisipäällikköä olisi haastehakemuksessa esitettyllä tavoin kuultu asiassa todistajana, olisi tämä ollut itsekriminointisuojaan näkökulmasta tarkasteltuna ongelmallista. Tilanteessa itsekriminointisuoja ei ratkaisun perusteella kierretty, mutta ratkaisussa kiinnitettiin huomiota siihen, että esitutkintatoimista tulisi vastata esitutkintaviranomaisten ja esimiehen tulisi pidättäytyä ryhtymästä tällaisiin toimiin.

On katsottu, että virkamiestä koskevat samat perusoikeudet kuin kaikkia muitakin ja virkamiehen perusoikeuksien rajoittaminen edellyttää lakia, jonka säätämisympäristö on riippuvainen sen vahvuudesta. Perusoikeuksien rajoittamisessa tulee käyttää samoja arviointikriteerejä kuin muutoinkin. Virkamiehen perusoikeuksia kuitenkin rajoittavat usein jotkin virkamieslain (VirkaML) mukaiset virkavelvollisuudet.¹⁰⁵

Eduskunnan oikeusasiamiehen sijaisen ratkaisu on perusteltu itsekriminointisuojaan perimmäisen tarkoituksen huomioon ottavana. Periaatteen tarkoituksena on nimenomaan suojata kansalaisia viranomaisen epäasialliselta pakottamiselta, ja siten sen tulee ulottua myös virkamiehiin perus- ja ihmisoikeusperiaatteena siitä huolimatta, että he rikokseen syyllistyessään suorittaisivat virkatehtäviään. Oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen on perustavanlaatuisen yksilön oikeusturva koskeva oikeus, jonka soveltamatta jättäminen virkamiesten osalta olisi omiaan syrjäyttämään oikeusvaltio- ja laillisuusperiaatteen merkityksen.

---

¹⁰⁴ Helminen ym. 2014, s. 96.

¹⁰⁵ Koskinen – Kulla 2013, s. 133–134.

Tosin oikeuskirjallisuudessa on sittemmin todettu, että virkamiesoikeudellisen ja rikosoikeudellisen menettelyn välillä ei ole ns. palomuuria, jolloin syyttäjä voi käyttää virkamiestä vastaan todisteena kaikkia virkamiesoikeudellisessa menettelyssä tämän esille tuomia seikkoja. On katsottu, että itsekriminointisuoja toteutuu näissä tilanteissa niin, että hallinnollisessa menettelyssä virkamiehellä ei ole velvollisuutta tehdä selkoa sellaisista seikoista, jotka voisivat asettaa hänet syytteen vaaraan. Mikäli tällaisia tietoja kuitenkin annetaan, on katsottu, että esitutkintaviranomaisella on ETL 1:1.1:n mukaisesti velvollisuus hankkia nämä lausumat todisteiksi rikosasiaan. Perusteena tulkinnalle on pidetty ns. palomuurin puuttumista ja sitä, ettei tällaisia todisteita voida sulkea rikostutkinnan ulkopuolelle ilman nimenomaista lain säännöstä ainakaan tukeutumatta vaatimaan oikeudelliseen tulkintaan.¹⁰⁶ Uudistetun OK 17 luvun todisteiden hyödyntämiskiellot estänevät näin saatujen todisteiden hyödyntämisen rikosprosessin yhteydessä, jos hyödyntämiskiellon edellytykset muutoin täyttyvät.

VI ITSEKRIMINOINTISUOJA MAKSUKYVYTTÖMYYSMENETTELYISSÄ

15 Itsekriminointisuojan vaitiolomallin mukainen sääntely konkurssimenettelyssä

Konkurssivelalliselle on KonkL 4:5:n mukaan säädetty velvollisuus myötävaikuttaa siihen, että pesänhoitaja voi suorittaa hänelle kuuluvat tehtävät ja että konkurssimenettely voidaan saattaa asianmukaisesti päätökseen. Velallisen myötävaikutusvelvollisuus sisältää velvollisuuden luovuttaa pesänhoitajalle pesään kuuluvan omaisuuden, toimitilat, pääsyn tietojärjestelmiin, antaa pesäluettelon laatimista varten tarpeelliset tiedot konkurssipesän omaisuudesta ja konkurssisaatavista sekä muut pesänhoitajan tehtävän hoitamiseksi tarpeelliset tiedot. Velallisen tulee myös olla pesänhoitajan tavoitettavissa.¹⁰⁷

Nykyisin konkurssivelallisen itsekriminointisuojusta on säädetty KonkL 4:5a:ssa. KonkL 4:5a:n mukaan, jos velallinen on epäiltynä esitutkinnassa tai syytteessä rikoksesta, hän ei ole velvollinen antamaan pesänhoitajalle KonkL 4:5:ssä tarkoitettuja tietoja niistä seikoista, joihin epäily tai syyte perustuu.

---

¹⁰⁶ Launiala 2013, s. 32–33.

¹⁰⁷ Ks. Smälén 2014, s. 332.

Itsekriminointisuojaan periaate on huomioitu myös konkurssiasiaain neuvottelukunnan suosituksessa, jossa pesänhoitajalle on asetettu velvollisuus informoida velallista itsekriminointisuojaan sisällöstä.¹⁰⁸ Konkurssiasiaain neuvottelukunta on antanut 29.9.2014 uuden pesäluettelosuosituksen itsekriminointisuojaan huomioimiseksi pesäluettelossa. Suosituksessa neuvottelukunta on julkaissut itsekriminointisuojaa koskevan lausuman, joka velallisen edustajan tulee vahvistaa allekirjoituksellaan pesäluettelon vahvistamisen yhteydessä.

15.1 Itsekriminointisuojaan tulkintaongelmat suhteessa konkurssimenettelyyn

Kotimaisessa lainsäädännössä itsekriminointisuojaan ei säännelty aikaisemmin suoranaisesti, ja tämä aiheutti tulkintavaikeuksia periaatteen sisällöstä erityisesti sovellettaessa periaatetta hallintomenettelyihin, kuten verotukseen tai konkurssimenettelyyn.¹⁰⁹ Ongelmallista oli se, ettei näissä menettelyissä tarkoituksena ole yleensä pidetty rikosoikeudellisen vastuun selvittämistä, vaan esimerkiksi konkurssin tärkeänä päämääränä on nähty velkojien edun ja maksunsaannin turvaaminen. Konkurssin keskeisenä tarkoituksena on siten pidetty likvidaatiota eli yrityksen toiminnan päättämistä ja jäljellä olevan varallisuuden jakoa velkojille.¹¹⁰

Merkittävä muutos itsekriminointisuojaan tulkinnassa oli KKO:n ratkaisu 2009:80. Itsekriminointisuojaan tulkinta laajeni kyseisen ratkaisun myötä, ja tämä muutos tulkinnassa on nähtävissä myös oikeuskirjallisuudessa.¹¹¹ Itsekriminointisuojaan merkitystä konkurssimenettelyssä arvioineessa ratkaisussa KKO 2009:80 korkein oikeus luonnehti itsekriminointisuojaan seuraavasti: ”[i]tsekriminointisuoja merkitsee sitä, ettei rikoksesta epäiltyä tai syytteessä olevaa saa pakottaa tai painostaa myötävaikuttamaan omalla toiminnallaan syyllisyytensä selvittämiseen. Itsekriminointisuojaan tarkoituksena on suojata syytettyä viranomaisten epäasiallista pakottamista vastaan. Oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden selvittämiseen edellyttää, että syyttäjän tulee pyrkiä näyttämään syyte toteen turvautumatta todisteisiin, jotka on saatu pakolla tai painostuksella syytetyn tahdosta välittämättä.”

---

¹⁰⁸ Konkurssiasiaainneuvottelukunnan suositus 15/2005, s. 4–5.

¹⁰⁹ Itsekriminointisuojaan aikaisemman tulkintakäytännön ongelmista mm. Koponen 2004.

¹¹⁰ Könkkölä – Linna 2013, s. 3.

¹¹¹ Vuorenperä 2011, s. 586.

Itsekriminointisuojan periaatteen soveltamisesta on runsas kotimainen ja EIT:n oikeuskäytäntö. Kotimaisessa oikeuskäytännössä oli vakiintuneesti katsottu velallisen syyllistyvän velallisen petokseen (RL 39:2) antaessaan väärää tietoa tai salaamalla omaisuuttaan konkurssimenettelyssä, eikä itsekriminointisuojan katsottu siten ulottuvan konkurssimenettelyyn lainkaan.¹¹² Aikaisemmassa kotimaisessa oikeustilassa itsekriminointisuoja tuli sovellettavaksi vain silloin, kun henkilöä kuultiin epäiltynä tai syytettynä rikosasiassa, mutta rikosasian kanssa samaan aikaan vireillä oleviin kuulemistilaisuuksiin suojan vaikutus ei ulottunut.¹¹³

EIT oli kuitenkin laajassa tulkintakäytännössään katsonut, että itsekriminointisuoja on vaikutusta myös rikosprosessin ulkopuolisissa menettelyissä, joissa henkilö on sanktion uhalla velvoitettu antamaan tietoja. Tulkintakäytännössä tällaisena menettelynä on pidetty mm. konkurssia, jossa velalliselle on asetettu laaja myötävaikutusvelvollisuus (KonkL 4:5), jonka toteutumisen tehosteeksi tuomioistuin voi määrätä uhkasakon tai erityisin edellytyksin painostusvankeutta.

15.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön vaikutuksesta kotimaiseen lainsäädäntöön

Suomessa EIT:n laaja itsekriminointisuoja koskeva tulkintakäytäntö koettiin kasuistiseksi ja siten yleisen oikeusohjeen johtaminen koettiin vaikeaksi. Itsekriminointisuojan periaatteesta laissa säätämistä pidettiin myös haasteellisenä sen jatkuvasti muuttuvan sisällön ja tulkintakäytännön vuoksi.¹¹⁴

EIT:n käytännön pohjalta on katsottu, että seuraavien kriteerien tulee täytyä, jotta itsekriminointisuoja soveltuu rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin: samanaikaisuusvaatimus, yhteysvaatimus, relevanttiusvaatimus, palomuurin puuttumista koskeva edellytys ja pakkoa koskeva edellytys.¹¹⁵

Samanaikaisuusvaatimuksella tarkoitetaan, että rikosepäilyllä ja henkilön kuulemisella esitutkinnassa on riittävä ajallinen yhteys. Yhteyksivaatimuksen pohjana taas on vaatimus siitä, että muussa menettelyssä annetulla lausumalla tulee olla riittävä yhteys

---

¹¹² KKO 2002:122.

¹¹³ Vuorenää 2011, s. 539.

¹¹⁴ LaVM 12/2012 vp.

¹¹⁵ Luokittelua on käyttänyt mm. Vuorenää 2011.

rikosprosessissa käsiteltävän asian kanssa. Kotimaisessa ratkaisussa KKO 2009:80 on katsottu, että tietojen merkityksellisyyttä tulee arvioida syytetyn asemasta käsin. Relevanttiusvaatimuksella tarkoitetaan, että vaadittujen tietojen tulee olla käsiteltävän rikosasian kannalta merkityksellisiä. Arvioinnissa olennaisena on pidetty myös palomuurin riittävyden arviointia; mikäli vaadittuja tietoja voidaan myöhemmin hyödyntää rikosprosessissa kuultavaa vastaan, oikeussuojatakeet eivät täyty ja itsekriminointisuoja tulee voimaan. Pakkoa koskevalla vaatimuksella tarkoitetaan, että itsekriminointisuojan soveltuminen ei koske henkilön vapaaehtoisesti antamia tietoja vaan ainoastaan tietoja, joita on vaadittu esim. uhkasakon uhalla.

EIT:n Suomen kannalta keskeisin linjaus ja osaltaan Suomessa lain valmisteluun johtanut tuomio on annettu asiassa Marttinen v. Suomi (21.4.2009), joka perustui valitukseen kotimaisesta ratkaisusta KKO 2002:116. Tapauksessa oli kyse siitä, oliko ulosottovelallisella velvollisuus kertoa ulosottoselvityksessä tietoja sakon uhalla ollessaan samaan aikaan epäiltyä esitutkinnassa. Velallinen vetosi itsekriminointisuojaan vaitiolovelvollisuutensa tueksi. Kotimaiset oikeusasteet katsoivat, ettei ulosottomenettelyyn ryhdytty tarkoituksessa saada velalliselta näyttöä hänen syyllisyydestään, joten itsekriminointisuojan ei katsottu soveltuvan tapaukseen EIS:n 6(1) artiklan tarkoittamalla tavalla. Ratkaisussa perusteltiin erikoisesti oikeuden itsekriminointisuojan puuttuvan muun muassa siksi, ettei velallinen ollut saapunut ulosottoselvitykseen, vaan hän oli ainoastaan ilmoittanut vetoavansa itsekriminointisuojaan vaitiolonsa tueksi. EIT antoi asiassa Marttinen v. Suomi Suomelle langettavan tuomion.

Ratkaisussa Marttinen v. Suomi EIT otti kantaa itsekriminointisuojan ulottuvuuden määrittelyyn erityisesti insolvenssimenettelyjen osalta. Ratkaisussaan EIT toteaa, että henkilö voi olla EIS:n 6 artiklan tarkoittamalla tavalla syytettynä silloin, kun henkilön asemaan on subjektiivisesti arvioiden vaikutettu. Tapauksessa EIT katsoi, että velallinen oli syytettynä 6 artiklan tarkoittamalla tavalla, sillä häneltä oli samaan aikaan, kun hän oli epäiltyä esitutkinnassa, vaadittu tietoja sakon uhalla ulosottoselvityksessä. Kotimaiset oikeusasteet katsoivat, että tietoja ei ollut tarkoitus käyttää velallisen saattamiseksi syytteeseen, mutta EIT näki asian toisin. EIT totesi aikaisempaan oikeuskäytäntöönä viitaten, että itsekriminointisuojan soveltumiseksi tietoja ei välttämättä todellisuudessa tarvitse hyödyntää rikosasiassa. Ratkaisussa todettiin, että velallinen ei voinut sulkea pois sitä, että kertomalla varoista, joita hän ei ollut aiemmin

maininnut ulosotto selvityksessä ja konkurssimenettelyssä, häntä voitaisiin syyttää velallisen petoksesta.

Olennaista ratkaisussa oli ns. palomuurin puuttuminen eli annettujen tietojen hyödyntämiskiellon puuttuminen, sillä velallinen ei voinut varmistua siitä, että velkojat eivät käyttäisi ulosotto selvityksessä hankittuja tietoja häntä vastaan myöhemmissä rikosprosesseissa. EIT toteaa ratkaisussaan, että lainsäädäntö, joka kieltää itsekriminoivan aineiston myöhemmän käytön rikosprosessissa (UK 3:73 ja 3:91), tuli tapauksen velallisen kannalta liian myöhään. Olennaisena pidettiin myös ns. samojen faktojen periaatetta; tapauksessa esitutkinta ja ulosotto selvitys koskivat samoja asioita.

Ratkaisun *Marttinen v. Suomi* johdosta KKO muutti tulkintalinjaansa täysin itsekriminointisuoja osalta ratkaisusta KKO 2009:80 alkaen, jolla se kumosi aikaisemmin antamansa ratkaisun KKO 2009:27 ja hylkäsi syytteen velallisen petoksesta. Tapauksessa KKO 2009:27 oli katsottu, että A oli syyllistynyt törkeään velallisen petokseen jättäessään ilmoittamatta omaisuuttaan vannoessaan pesäluetteloa oikeaksi henkilökohtaisessa konkurssissaan. Ratkaisussa KKO 2009:80 korkein oikeus linjasi, että A:lla oli oikeus salata omaisuuttaan, sillä muutoin hän olisi joutunut myötävaikuttamaan syyllisyytensä selvittämiseen samaan aikaan vireillä olleessa rikosoikeudenkäynnissä.¹¹⁶ Keskeisin muutos tulkintalinjassa oli se, että itsekriminointisuoja ulotettiin koskemaan myös rikosprosessin kanssa samanaikaisesti vireillä olevia menettelyjä.

Ratkaisussaan KKO 2009:80 korkein oikeus perusteli purkuedellytyksiä *Marttinen v. Suomi* tuomiolla todeten, että tässäkin tapauksessa vireillä oleva syyte ja konkurssimenettelyssä haluttavat tiedot koskivat samoja seikkoja, joten velallinen saa kieltäytyä ilmoittamasta tällaisia tietoja. Riittävänä seikkojen yhteyden kannalta pidettiin vaatimusta siitä, ettei tietoja vaadittaessa ole voitu sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot saattavat olla merkityksellisiä siinä rikosasiassa, johon itsekriminointisuoja liittyy. KKO linjasi tuomionsa perustelut lähes suoraan EIT tuomion pohjalta arvioimalla samojen faktojen vaatimusta, palomuurin merkitystä ja tietojen todistusarvoa.¹¹⁷

Tapauksessa KKO päätyi arvioimaan myös tietojen myöhempää todistusarvoa, jota EIT ei pitänyt olennaisena ratkaisussaan. KKO siis laajensi tulkintaa koskemaan sekä samojen faktojen vaatimusta, että tietojen mahdollista todistusarvoa, joiden molempien perusteella itsekriminointisuoja voisi tulla sovellettavaksi. Ratkaisusta KKO 2009:80 lähtien KKO

---

¹¹⁶ Ks. Tapani – Tolvanen 2013, s. 449.

¹¹⁷ Frände 2010, s. 236.

on antanut itsekriminointisuojaajaa myös insolvenssimenettelyissä, mutta itsekriminointisuojaajan vaikutuksen ei ole katsottu ulottuvan rikoksen avunantajaan eikä rikoksen jälkitekoon, kuten kätkemisrikokseen, syyllistyneeseen.¹¹⁸ KKO on oikeuskäytännössään tuominnut avunantajan rikoksesta tapauksessa, jossa pääepäilty on vapautettu syytteestä itsekriminointisuojaajan perusteella.¹¹⁹

15.3 Itsekriminointisuojaaja osaksi kotimaista konkurssilainsäädäntöä

Itsekriminointisuojaajan ongelmallisen tulkintakäytännön myötä oikeusministeriö asetti työryhmän 14.1.2010 valmistelemaan konkurssilain tarkistusta. Oikeusministeriön työryhmän mietintö Konkurssilain tarkistaminen arvioi, oliko itsekriminointisuojaaja koskevien nimenomaisten säännösten lisääminen lakiin tarpeellista.¹²⁰ Työryhmä päätyi mietinnössään siihen lopputulokseen, että itsekriminointisuojaajan toteuttamiseksi osana konkurssimenettelyä otettaisiin käyttöön tietojen hankkiminen ulosottoselvityksen avulla silloin, kun konkurssivelalliselta on välttämätöntä saada tietoja pesän selvittämiseksi. Ideana ehdotetussa ns. palomuurimallissa¹²¹ oli, että mahdollistettaisiin välttämättömien omaisuustietojen saaminen konkurssipesään ja huolehdittaisiin samaan aikaan konkurssivelallisen itsekriminointisuojaajan toteutumisesta. Ulosottoselvityksessä saatuja tietoja ei siten olisi saanut hyödyntää myöhemmässä rikosasiassa, ja myös velkojille olisi asetettu näin saatujen tietojen hyödyntämiskielto.

Oikeusministeriön asettaman työryhmän ehdotus ulosottoselvityksen käyttämisestä osana konkurssimenettelyä ei saanut kannatusta lausuntokierroksella, vaan mm. KKO antoi asiassa negatiivisen lausuntopalautteen, sillä KKO:n lausunnon mukaan itsekriminointisuojaajan pääsäännöistä tulisi säätää lailla eikä jättää asiaa täsmennettäväksi oikeuskäytännössä.¹²² KKO:n antamasta lausunnosta tehtyjä tulkintoja on tosin kritisoitu, sillä siitä on pääteltävissä, ettei itsekriminointisuojaajan sisällöstä haluttu säädettävän nimenomaan konkurssilaisissa. Negatiivisen lausuntopalautteen johdosta ministeriössä laadittiin virkatyönä uusi ehdotus eli vaitiolomalli. Vaitiolomallia pidettiin perustellumpana sääntelykeinona mm. sillä perusteella, että se olisi edukkaampi velkojien

---

¹¹⁸ Könkkölä – Linna 2013, s. 542.

¹¹⁹ KKO 2010:41.

¹²⁰ OMM 73/2010.

¹²¹ Termejä palomuurimalli ja vaitiolomalli ovat käyttäneet mm. Tuula Linna ja Mikko Marttila.

¹²² Lausuntotiivistelmä OMM 6/2011.

näkökulmasta arvioituna ja selkeästi rajattuna. Ulosottoselvityksen hyötyjä velkojien kannalta ei pidetty riittävinä.¹²³

Konkurssilakiin päädyttiin siten lisäämään säännös (KonkL 4:5a) velallisen itsekriminointisuojaan ulottuvuudesta konkurssimenettelyssä eli vaihtelomalli. Konkurssilain 4:5a:n mukainen vaihtelomalli tuli voimaan 1.3.2013.

16 Itsekriminointisuojaan toteuttaminen maksukyvyttömyysmenettelyissä; vaihtoehtoiset sääntelymallit

16.1 Ulosottomenettelystä tuttu palomuurimalli sääntelyvaihtoehtona

Palomuurimallilla tarkoitetaan oikeusministeriön konkurssityöryhmän ehdottamaa sääntelymallia. Palomuurimallissa konkurssimenettelyyn lainattaisiin ulosotossa käytettyä ulosottoselvitystä silloin, kun velalliselta on välttämätöntä saada tietoja pesän selvittämiseksi.

UK 3:73.2:n mukaan velalliselle on säädetty velvollisuus antaa tietoja ulosottomiehelle. Itsekriminointisuoja on ulosotossa toteutettu hyödyntämiskiellon avulla, sillä laki kieltää ulosottomiestä luovuttamasta velalliselta saatuja tietoja eteenpäin, jos tietojen antaminen voi saattaa velallisen syytteen vaaraan menettelyssä, jota varten tiedot annetaan. Ulosottomies saa kuitenkin antaa velkojille tietoja UK 3:91 mukaisesti, mutta velkojakaan ei saa käyttää tietoja itsekriminointisuojaan vastaisesti, vaan sallittua on ainoastaan tietojen hyödyntäminen siviilioikeudellisiin asioihin.

Palomuurimallin tarkoituksena oli turvata ja yhteen sovittaa yhtäältä velkojien täytäntöönpanointressi ja toisaalta velallisen itsekriminointisuojaan koskeva periaate konkurssimenettelyssä.¹²⁴ Työryhmän tarkoituksena oli turvata velkojien oikeus maksunsaantiin estämällä konkurssivelallisen ehdoton oikeus vaihteloon.¹²⁵ Tärkeänä pidettiin myös ulosottomenettelyn ja konkurssimenettelyn pitämistä samankaltaisina menettelyinä niin velkojan kuin velallisen osalta. Olennainen idea palomuurimallin hyödyntämisessä konkurssimenettelyyn lienee ollut myös se, ettei valinta eri

---

¹²³ HE 86/2012 vp, s. 4–18.

¹²⁴ Marttila 2013, s. 799.

¹²⁵ OMML 73/2010, s. 14.

menettelyjen välillä muuttuisi taktikoinniksi siitä, kenen oikeudet toteutuvat parhaiten kulloinkin valitussa insolvenssimenettelyssä.

Insolvenssimenettelyjen järjestelmää on osin pidetty perustuvana siihen oletettavaan, että ohjautuminen eri maksukyvyttömyysmenettelyjen välillä tapahtuu rationaalisin perustein joko markkinavoimien viemänä tai asianosaisen päätöksenteon myötä. Yleensä velallisen intressissä on päästä tervehdyttävään menettelyyn, kuten saneeraukseen, kun taas velkoja on halukas etenemään konkurssimenettelyyn. Mitään tutkimustietoa asiasta ei kuitenkaan ole, mutta epäilyt virheellisestä ohjautumisesta luovat jännitteitä. Suomen oikeusjärjestelmässä kuitenkin ensisijainen päätävävalta asiassa on velkojalla perustuen siihen, missä menettelyssä hän kuvittelee varmimmin saavan suorituksen saatavalleen.¹²⁶

Tosin tätä taktikointiin perustuvaa ajattelumallia voidaan pitää jokseenkin teoreettisena, sillä valintaan konkurssimenettelyn ja ulosottomenettelyn suhteen vaikuttanevat usein muutkin seikat kuin velalliselle myönnetyn itsekriminointisuojan laajuus, kuten velkojien määrä jne. On kuitenkin kiistatonta, että mikäli velkojalla on syytä epäillä, ettei velallinen ole halukas myötävaikuttamaan, on velkojan viisainta hakeutua ulosottomenettelyyn, jossa velallisen myötävaikutusvelvollisuus on laajempi. Edellä 9.2 luvussa selostetuin tavoin Kukkonen on pitänyt tätä eroa konkurssi- ja ulosottomenettelyn välillä erityisen ongelmallisena; velkojalle on suotuisampaa hakea ensin velallista ulosottoon ja sen jälkeen siirtyä konkurssimenettelyyn, kun tarvittavat tiedot pesän selvittämiseksi on ensin hankittu ulosottomenettelyssä. Hänen mukaansa palomuurimalli on toimivampi sääntelymalli kuin vaitiolomalli mm. tästä syystä.¹²⁷ Jäljempänä pääjaksossa kuusi konkurssiylitarkastaja Henri Isoahde on ottanut kantaa asiaan.

Konkurssityöryhmä ei ehdottanut itsekriminointisuojan kirjaamista konkurssilakiin, vaan periaatteen ajateltiin olevan voimassa ilman erillistä lainsäädäntöä, sillä periaate sisältyy ihmisoikeussopimukseen ja periaatteen sisältö täsmentyy jatkuvasti oikeuskäytännössä. Tästä syystä itsekriminointisuojusta laissa säätämistä ei pidetty tarpeellisena tai tarkoituksenmukaisena. Sen sijaan konkurssilaissa olisi säädetty vain ulosottoselvityksen tekemisestä konkurssimenettelyssä ja UK 3:73 olisi muutettu paremmin myös konkurssimenettelyyn soveltuvaksi.¹²⁸

---

¹²⁶ Koulu – Lindfors 2016, s. 38–39.

¹²⁷ Kukkonen 2016, s. 90–92.

¹²⁸ Linna 2012b, s. 252.

16.2 Vaitiolomalli keinoksi itsekriminointisuojaajan sääntelyyn

Vaitiolomallista säädetään KonkL 4:5a:ssa. Vaitiolomallin mukaan velallinen, joka on rikoksesta epäiltynä esitutkinnassa tai syytteessä, ei ole velvollinen antamaan pesähoitajalle KonkL 4:5:n myötävaikutus- ja tietojenantovelvollisuuden edellyttämiä tietoja niistä seikoista, johon epäily tai syyte perustuu.

Konkurssilain muuttamista koskevissa perusteluissa puollettiin vaitiolomallin mukaista sääntelyvaihtoehtoa sen selkeyteen vedoten. Selkeyttä tukevana nähtiin itsekriminointisuojaajan ajallinen rajaaminen ainoastaan aikaan, jolloin velallinen on epäiltynä rikoksesta esitutkinnassa tai syytteessä rikoksesta. Velallisen katsotaan olevan epäiltynä esitutkinnassa, kun hän tullut tietoiseksi häntä koskevasta rikosepäilystä, tai esimerkiksi silloin, kun häntä on kuulusteltu teosta, johon rikosepäily perustuu. Vaitiolomallin mukaan velallinen on syytettynä tai epäiltynä rikoksesta siihen saakka, kunnes häntä koskeva lainvoimainen tuomio on annettu. Sen jälkeen itsekriminointisuojaajan vaikutus häntä kohtaan lakkaa ja KonkL 4:5 mukainen konkurssivelallisen myötävaikutusvelvollisuus palaa. Hallituksen esityksessä todetaan, että tällaisessa tilanteessa velallinen voisi joutua uudelleen syytteeseen antamiensa tietojen perusteella. Tosin samassa yhteydessä mainitaan, että tällaisessa tilanteessa velalliselta saatujen tietojen hyödyntämistä tulisi harkita erikseen ottaen huomioon itsekriminointisuojaaja.¹²⁹

Edellytettiin myös, että velallisen tulee itse olla tietoinen rikosepäilystä ja vedota itsekriminointisuojaajaan. Silloin kun velallinen ei itse ole tietoinen häneen kohdistuvasta rikosepäilystä antaessaan itsekriminointisuojaajan tietoja, tulisi tietojen merkitys osana rikosprosessia arvioitavaksi jälkikäteen ns. todisteiden hyödyntämiskiellon kautta, josta on tarkoitus säätää OK 17 luvun uudistamisen yhteydessä. Hallituksen esityksen mukaan vaitiolomalli ei kuitenkaan oikeuta velallista antamaan vääriä tietoja pesähoitajalle. Velallisen myötävaikutusvelvollisuuteen (KonkL 4:5) kuuluu normaalisti myös editiovelvollisuus eli velvollisuus luovuttaa kirjanpitomateriaalit yms. pesähoitajalle. Vaitiolomallista säädettyä hallituksen esityksessä ei kuitenkaan otettu kantaa siihen, onko syytetyllä tai epäillyllä velvollisuus toimittaa materiaalit pesähoitajalle. Lakivaliokunta on ainoastaan todennut mietinnössään, ettei velallisella ole aktiivista velvollisuutta toimittaa pesähoitajalle asiakirjaa, joka edistäisi rikoksen selvittämistä.

---

¹²⁹ HE 86/2012 vp s. 19–20.

Tosin lakivaliokunta on todennut, että velallisella ei ole oikeutta jättää koko kirjanpitoaineistoa luovuttamatta itsekriminointisuojaan vedoten. Kysymys velallisen editiovelvollisuudesta on siten avoin.¹³⁰ Vaitiolo-oikeudesta on myös mahdollista luopua tietoisesti.

Olennaista vaitiolomallissa on, että se koskee ainoastaan tietoja sellaisista seikoista, joihin vireillä oleva syyte tai esitutkinta perustuu. Velallisen tulee itse ratkaista tämä kysymys tietojen merkityksellisyydestä esitutkinnan tai syytteen kannalta kuitenkin niin, että jättäessään tietoja perusteetta ilmoittamatta menettelyä arvioitaisiin velallisen petoksena.

Vedotessaan konkurssilain 4:5a:n mukaiseen itsekriminointisuojaan velallisen on ilmoitettava itsekriminointisuojaan vetoamisesta pesänhoitajalle tai tuomioistuimelle viimeistään pesäluettelon oikeaksi vahvistamisen yhteydessä. Velallisen on tässä yhteydessä yksilöitävä, mihin rikosepäilyyn tiedot liittyvät.

Epäselvää on ollut se, millainen varauma pesäluetteloon itsekriminointisuojaan vetoamisesta on tehtävä, jotta se on riittävä itsekriminointisuojan toteutumisen kannalta. Konkurssiainain neuvottelukunta on antanut 29.9.2014 täydennetyt pesäluettelosuositukset, jossa on käsitelty itsekriminointisuoja. Suosituksen mukaan pesäluetteloon tulee lisätä lausuma, jossa velallinen ilmoittaa jättäneensä tietoja kertomatta itsekriminointisuojan nojalla tai ilmoittaa antaneensa kaikki tiedot. Velallinen vahvistaa lausuman allekirjoituksellaan. Suosituksen ohjeessa ei mainita mitään siitä, että samassa yhteydessä tulisi yksilöidä esitutkinta tai syyte, johon antamatta jätetyt tiedot liittyvät. Jos pesäluetteloon lisätään lausuma, jonka mukaan velallinen on jättänyt kertomatta pesäluettelossa tietoja, jotka liittyvät vireillä olevaan tietyn rikoksen esitutkintaan tai syyteeseen, on ratkaisu epäilyttävä itsekriminointisuojan tosiasiallisen toteutumisen kannalta, tosin yksilöintiä edellytetään konkurssilain 4:5a:ssa. Mikäli velallinen taas ei ilmoita vetoavansa konkurssilain 4:5a:ssa säädettyyn itsekriminointisuojaan jättäessään tietoja ilmoittamatta, hän syyllistyy velallisen petokseen.¹³¹

---

¹³⁰ Velallisen editiovelvollisuutta on pohtinut mm. Könkkölä – Linna 2013, s. 548–549.

¹³¹ HE 86/2012 vp, s. 20.

16.3 Palomuurimallin ja vaitiolomallin yhtäläisyydet ja erot

Palomuurimallin hylkääminen lainvalmisteluvaiheessa ja vaitiolomalliin päätyminen ovat herättäneet keskustelua oikeustieteellisessä kirjallisuudessa ja artikkeleissa. Vaitiolomalliin päätymistä on arvioitu kriittisesti. Palomuurimallin ja vaitiolomallin eroja tarkasteltaessa on nähtävissä eroavaisuuksia mm. tietojen sallitulla ja kielletyllä käyttötarkoituksella, luovuttamisella sekä suojelehyvien määräytymisessä.

Keskeisimpänä erona mallien välillä on nähty se, että vaitiolomallissa velallisella ei ole lainkaan velvollisuutta myötävaikuttaa pesänselvitykseen niiltä osin, kuin pesänselvitys koskee samoja seikkoja kuin rikosepäily tai syyte. Tällöin velallisen myötävaikutusvelvollisuus (KonkL 4:5) väistyy kokonaan näiden tietojen osalta, mikä osaltaan vaikeuttaa velkojien intressien toteutumista, sillä tietojen saanti näiltä osin hankaloituu. Toisin kuin vaitiolomallissa, palomuurimallissa otetaan huomioon konkurssimenettelyn tehtävä myös yleisen valvonta- ja selvitysintressin toteuttajana. Vanhastaan konkurssimenettelyn tarkoituksena on nähty pääasiassa velkojien etujen suojaaminen.¹³² Muutos suojelehyvien määritelmässä on havaittavissa myös siinä, että nykyään rikosoikeudelliseen sanktiointiin, kuten väärinkäytösten paljastamiseen, on kiinnitetty huomiota säätämällä konkurssilaissa pesänhoitajalle velvollisuus tehdä tarpeen vaatiessa tutkintapyyntö.

Vaitiolomallin ideana on, että velallisella ei ole KonkL 4:5a:n mukaan velvollisuutta antaa pesänhoitajalle myötävaikutusvelvollisuuteen (KonkL 4:5) kuuluvia tietoja seikoista, johon epäily tai syyte perustuu. Velallisella on siten sääntelymallin mukaan oikeus olla seikoista vaiti esitutinnan ja rikosprosessin ajan. Palomuurimallissa vaitiolo-oikeus olisi säilynyt riippumatta esitutinnan tai rikosprosessin ajoittumisesta.

Vaitiolomallin velallisen myötävaikutusvelvollisuuden poistavaa vaikutusta on voimakkaasti kritisoitu erityisesti velkojien oikeuksia loukkaavana, sillä sen ei ole katsottu turvaavan riittävästi perustuslaissa taattua velkojien omaisuuden suojaa.¹³³ Myötävaikutusvelvollisuuden poistaminen on katsottu estävän konkurssipesän varallisuuden tehokkaan selvittämisen ja vääristävän velallisen taloudellisesta asemasta saatavaa kuvaa.¹³⁴ Ulosotossa käytössä oleva palomuurimalli poikkeaa siten

---

¹³² Ks. Vento 1994, s. 121.

¹³³ Linna 2012b, s. 251.

¹³⁴ Marttila 2012, s. 919–921.

vaitiolomallista, sillä se mahdollistaa tietojen hankkimisen velalliselta, mutta kieltää niiden käytön mahdollisessa myöhemmässä rikosprosessissa.¹³⁵

Ehdotetun palomuurimallin mukaan velalliselta saatuja tietoja olisi saanut käyttää ainoastaan pesän selvittämiseksi ja omaisuuden saamiseksi takaisin konkurssipesään. Vaitiolomallissa sen sijaan velalliselta saatujen tietojen käyttöä ei ole millään tavoin rajattu hyödyntämiskiellon avulla. Ongelmana tässä on se, että itsekriminointisuojaan jäädessä soveltamatta velallinen on velvollinen pakkokeinojen uhalla antamaan syyllisyyden osoittavia tietoja pesänhoitajalle.

Konkurssilain 4:5a:n mukainen itsekriminointisuoja soveltuu ainoastaan silloin, kun velallinen on syytteessä tai epäiltynä esitutkinnassa eli rikosprosessuaalinen menettely on vireillä. Vireilläoloaika on tulkittu ajaksi ensimmäisestä kuulustelusta lainvoimaisen tuomion antamiseen. Itsekriminointisuojaan soveltamisella konkurssimenettelyssä on siten merkittävä ajallinen rajoitus. Palomuurimallissa ei tämän kaltaista velallisen oikeutta itsekriminointisuojaan rajoittavaa ajallisuusrajoitetta olisi ollut. Velallinen ei siten voi vapautua ennakkoon myötävaikutusvelvollisuudestaan. Tämä johtaa siihen, että velallinen voi joutua tietoisesti antamaan konkurssimenettelyssä itsekriminointisuojaan rajoittavia tietoja, koska velallinen ei ole vielä ajallisesti itsekriminointisuojaan soveltamisen piirissä. Näitä velallisen antamia tietoja voidaan siten käyttää rajoituksetta esimerkiksi esitutkinnassa, jos hyödyntämiskieltoa koskeva OK 17 luvun säännös ei sovellu tapaukseen.

Asiaa koskevassa artikkelissa on käytetty termiä etukäteinen myötävaikutus, jolla tarkoitetaan aikaa ennen kuin alkanut rikosprosessi antaa velalliselle oikeuden vedota itsekriminointisuojaan vaitiolonsa tueksi. Velallisella on nykyisin katsottu olevan ns. etukäteisen myötävaikuttamisen tilanteissa kaksi vaihtoehtoa: velallinen voi joko jättää tiedot ilmoittamatta KonkL 4:5:n myötävaikutusvelvollisuudesta huolimatta syyllistyen velallisen petokseen tai toimia KonkL 4:5 edellyttämällä tavalla ja paljastaa syyllisyytensä kannalta merkitykselliset seikat konkurssimenettelyssä. Molemmissa tilanteissa ongelmaksi voi muodostua itsekriminointisuojaan ulottuvuuden arviointi päätettäessä velalliseen kohdistuvista pakkokeinoista tai rikosoikeudellisista seuraamuksista.¹³⁶

Velallinen voi myös jälkikäteen joutua kriminoimaan itsensä, sillä itsekriminointisuojaan vaikutus päättyy lainvoimaisen tuomion antamisen jälkeen, jolloin velallinen on jälleen

---

¹³⁵ Könkkölä – Linna 2013, s. 543.

¹³⁶ Marttila 2013, s. 801–802.

velvollinen luovuttamaan tietoja pesänhoitajalle KonkL 4:5:n velvoittamassa laajuudessa. Velallinen voi siten joutua uudestaan syytteeseen lainvoimaisen tuomion antamisen jälkeen.

Ehdotetussa palomuurimallissa velallisella ei olisi ollut oikeutta valehdella antaessaan tietoja ulosotto selvityksessä, eikä myöskään vaitiolomallissa velallisella ole oikeutta antaa virheellisiä tietoja. Näin menetellessään velallisen katsotaan syyllistyvän velallisen petokseen.¹³⁷

16.4 Hyödyntämiskiellon soveltumisesta konkurssimenettelyyn

Itsekriminointisuojaan sisältöä täydennettiin lisäämällä oikeudenkäymiskaareen todisteiden hyödyntämiskielloa koskeva säännös (OK 17:25). On kuitenkin syytä pohtia säännöksen soveltuvuutta konkurssimenettelyyn ja sen kykyä ratkaista nykyisen sääntelyn mahdollistavat ns. etukäteisen ja jälkikäteisen myötävaikutuksen tilanteet. Näissä tilanteissa velallinen voi joutua antamaan itsekriminoivia tietoja pesänhoitajalle ennen esitutkinnan alkamista tai syytteen vireille tuloa tai tilanteissa, joissa velallinen voi joutua syytteeseen uudelleen saatuaan lainvoimaisen tuomion.

Oikeuskirjallisuudessa itsekriminointisuojaan ulottuvuutta konkurssimenettelyn osalta on pidetty puutteellisena sen ajallisten rajoitusten vuoksi. EIT:n oikeuskäytäntöä tulkitsemalla on tultu siihen johtopäätökseen, että oikeus itsekriminointisuojaan syntyy jo ennen kuin varsinainen rikossyyte on nostettu.¹³⁸

Pesänhoitajalle on säädetty velvollisuus tehdä tutkintapyyntö (KonkL 14:5.4). Tutkintapyyntö tulee tehdä, jos on syytä epäillä, että konkurssivelallinen on saattanut syyllistyä velkojia vastaan tehtyyn rikokseen, kirjanpitorikokseen tai muuhun sellaiseen elinkeinotoiminnassa tehtyyn rikokseen, jolla saattaa olla velkojien maksunsaannin tai pesän selvityksen kannalta vähäistä suurempi merkitys. Käytännössä tällaisia rikoksia ovat mm. velallisen epärehellisyys (RL 39:1) ja velallisen petos (RL 39:2).

Pesänhoitajan velvollisuudesta tehdä tutkintapyyntö konkurssimenettelyssä säädettiin yhdessä itsekriminointisuojaan kanssa HE 86/2012 vp. Itsekriminointisuojusta säädettyä lain esitöissä pidettiin tärkeänä sääntelyn tarkkarajaisuutta ja selkeyttä.

---

¹³⁷ HE 86/2012 vp, s. 13.

¹³⁸ Pirttisalo 2016, s. 355.

Arvioitaessa ehdotetun hyödyntämiskiellon (OK 17:25) ja itsekriminointisuojaan (KonkL 4:5a) välistä suhdetta syntyy ristiriitaisuutta erityisesti etukäteisen myötävaikutuksen tilanteissa.

Hyödyntämiskieltoa koskevan säännöksen on tarkoitus pääasiassa koskea tuomioistuinta menettelyllisenä periaatteena, mutta säännöksen merkitystä tulee arvioida myös pesänhoitajan kannalta. Tuomioistuimen tehtävä on siis päättää hyödyntämiskiellon soveltamisesta tapauskohtaisesti. Hallituksen esityksessä todetaan, että hyödyntämiskielto tulee ottaa huomioon myös esitutkinnassa ja syyteharkinnassa ja ettei selvästi hyödyntämiskiellon alaisia tietoja tule edes hankkia. Siten tilanteessa, jossa velallinen on kertonut itsekriminoivia tietoja pesänhoitajalle ennen oikeutta itsekriminointisuojaan, on epäselvää, voidaanko näitä tietoja käyttää osana tutkintapyyntöä.

Ongelmallista on siis se, miksi velallisella on oikeus konkurssimenettelyssä vaieta osasta tiedoista itsekriminointisuojaan vedoten ja velkojien oikeuksia heikentäen, jos kaikki itsekriminoivat tiedot kuitenkin myöhemmin katsottaisiin kuuluviksi hyödyntämiskiellon piiriin. Tilanne on tämä OK 17 luvun hyödyntämiskiellon mukaan, mikäli prosessit ovat samanaikaisia. Todistelutoimikunnan mietinnössä OMML 69/2012 ja hallituksen esityksessä 46/2014 vp on kuitenkin todettu, että samaan lopputulokseen päästään myös hyödyntämällä ulosotosta tuttua palomuurimallia (UK 3:73). Riittävänä on pidetty siten, ettei hankittuja tietoja käytetä hyväksi esitutkinnassa tai rikosoikeudenkäynnissä. Osoituksena palomuurimallin riittävydestä pidetään em. ratkaisua *Marttinen v. Suomi*, jossa EIT totesi, ettei tuolloin ollut sääntelyä tai vakiintunutta oikeuskäytäntöä siitä, ettei tietoja saa hyödyntää myöhemmin todisteena rikosasiassa. Hallituksen esityksessä todetaan, että ehdotetun OK 17:18:n vastaisesti hankitut todisteet olisi jätettävä hyödyntämättä ja käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, ettei henkilöä aktiivisesti velvoitettaisi selvittämään omaa syyllisyyttään. Hyödyntämiskielto ei kuitenkaan soveltuisi konkurssimenettelyn aikana vapaaehtoisesti ja tietoisena vaitiolo-oikeudesta annettuihin tietoihin, vaan kielto ulottuisi ainoastaan vastoin henkilön tahtoa hankittuihin tietoihin.

Hyödyntämiskiellon soveltumisen kannalta on pidetty tärkeänä myös asiallista yhteyttä; tietojen tulee olla merkityksellisiä sekä rikosprosessin että muun menettelyn toteuttamisen kannalta. Edellytyksenä on myös ns. ajallinen yhteys, jolla tarkoitetaan sitä, että rikosprosessi tai esitutkinta on samanaikaisesti vireillä velallisen antaessa konkurssimenettelyssä lausuman tai muun todisteen. Hyödyntämiskielto rikosasiassa

syntyy vain silloin, kun sama henkilö on antanut muussa menettelyssä todisteita, jotka ovat rikosasian kanssa asiallisessa ja ajallisessa yhteydessä.

Mielenkiintoista on, että ns. etukäteisen myötävaikutustilanteen osalta hallituksen esityksessä todetaan, ettei sanottu todisteiden hyödyntämiskielto kuitenkaan ulotu ajallisesti aikaisempaan ajankohtaan. Sen sijaan todetaan, että tästä tulee tarvittaessa säätää laissa erikseen, mutta tuomioistuimen on tarvittaessa otettava huomioon EIT:n asiaa koskeva oikeuskäytäntö. Erikoista on, että EIT on oikeuskäytännössään katsonut itsekriminointisuojaan soveltuvan veronkorotusmenettelyä koskeneessa tapauksessa JB. v. Sveitsi (3.5.2001), vaikka rikosprosessi ei ollut vielä alkanut. EIT:n ratkaisussa katsottiin, että vaikka rikosprosessi ei ollut näköpiirissä, mutta tiedonantovelvollisen osalta olisi ollut todellinen riski siitä, että tietoja olisi käytetty mahdollisessa rikosprosessissa eikä hänellä olisi ollut mahdollisuutta estää sitä.¹³⁹ Suomessa KKO on käyttänyt samaa perustelua ratkaisussaan KKO 2009:80, jossa todettiin, että olennaista itsekriminointisuojaan soveltumisen kannalta oli se, ettei velallinen voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että hänen konkurssimenettelyssä antamia tietoja hyödynnettäisi rikosasiassa ja tiedot olisivat merkityksellisiä hänen syyllisyytensä kannalta. Ongelmallisena kyseisessä KKO:n ratkaisussa pidettiin juuri hyödyntämiskiellon eli ns. palomuurin puuttumista konkurssimenettelyssä.

Edelleen lakivaliokunta mietinnössään päätyi sille kannalle, ettei todisteiden hyödyntämiskiellon kytkeminen tiukkaan ajalliseen rajoitukseen ole ongelmallista; se jopa piti kyseistä säännöstä EIT:n tulkintakäytännön mukaisena vedoten ratkaisuun Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta (17.12.1996).¹⁴⁰ Kyseisen ratkaisun 68. kohdassa todetaan, että itsekriminointisuojaan tarkoituksena on, että rikosprosessissa käytettävät raskauttavat todisteet hankitaan ilman viranomaisten käyttämää pakkoa tai sortamista. Ratkaisun 69. kohdassa kuitenkin todetaan, että kyseistä oikeutta pääosin toteutetaan takaamalla epäillyn oikeus vaitioloon. Se seikka, että lakivaliokunta pyrki perustelemaan hyödyntämiskiellon ajallista rajoittamista vetoamalla kyseiseen ratkaisuun, on jokseenkin erikoinen. Erityisesti jos otetaan huomioon edellä mainitut ratkaisut JB. v. Sveitsi ja kotimainen ratkaisu KKO 2009:80.

Hyödyntämiskielto ei myöskään koske tilannetta, jossa velallinen on KonkL 4:5 myötävaikutusvelvollisuutensa nojalla antanut totuudenvastaisen lausuman taikka väärän

---

¹³⁹ Ks. Korvenmaa 2012, s. 244.

¹⁴⁰ LaVM 19/2014 vp, s. 19.

tai sisällöltään totuudenvastaisen asiakirjan, vaan sitä saadaan hyödyntää todisteena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa.

17 Itsekriminointisuojaan nykytilan arviointia osana konkurssimenettelyä

17.1 Itsekriminointisuojaan tulevaisuus

Nykyinen itsekriminointisuojaan sääntely herättää kysymyksiä siitä, onko tämän hetkinen sääntely Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastainen.¹⁴¹ Alun perin tarkoituksena oli säätää itsekriminointisuojusta mahdollisimman selkeästi laissa, tosin huomiota on kiinnitetty siihen, että itsekriminointisuoja oli jo EIS:n kautta voimassa Suomessa laintasoisena. Herääkin kysymys siitä, oliko itsekriminointisuojaan ulottuvuus sittenkään ratkaistavissa siitä laissa säätämällä.

Itsekriminointisuojusta KonkL 4:5a:ssa säätämistä on arvioitu mm. langettavan tuomion jälkeisenä yliojentautumisena. Toisin sanoen on kritisoitu, että EIT:n oikeuskäytännön perusteella on tehty liian pitkälle meneviä tulkintoja unohtaen samalla perusoikeuksien välinen punnintaperiaate ja tasapainottaminen. Tärkeää olisi ottaa huomioon konkurssimenettelyn erityispiirteet ja päämäärä lainsäädäntöä uudistettaessa ja kiinnittää huomiota velallisen oikeuksien ohella myös velkojien perustuslaissakin taattuun omaisuuden suojan toteutumiseen.¹⁴²

Ongelmallisen itsekriminointisuojaan soveltamisesta tekee sen kiinteä ajallinen liityntä velallisen prosessuaaliseen statukseen, jonka vuoksi itsekriminointisuoja ei sovellu etukäteisen tai jälkikäteisen myötävaikutuksen tilanteisiin. Tosin on katsottu, että velallinen voi tällaisessa tilanteessa vedota EIS:n 6.1 artiklan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja EIT:n oikeuskäytäntöön, joka tosin on ristiriidassa Suomen lainsäädännön kanssa.¹⁴³

Oikeuskäytännöstä esimerkiksi uudesta ulosottoa koskevasta ratkaisusta KKO 2014:82 on havaittavissa, ettei itsekriminointisuoja loukkaavaa tilannetta voi syntyä silloin, jos on riittävät oikeussuojatakeet sille, ettei pakkokeinojen avulla toteutetussa kuulemisessa saatuja tietoja voida käyttää pakkokeinojen uhalla kuultua henkilöä vastaan

---

¹⁴¹ Kysymystä on pohtinut erityisesti Marttila artikkelissaan (2013).

¹⁴² Linna 2012b, s. 252.

¹⁴³ Marttila 2013, s. 804.

myöhemmissä rikosprosessissa.¹⁴⁴ Käytännössä keinona estää tietojen hyödyntäminen on pidetty todisteiden hyödyntämiskielloa. Todisteen hyödyntämiskielolla tarkoitetaan sitä, että laillisesti hankittua todistetta ei saa käyttää, jos todisteen hyödyntäminen johtaisi perusoikeuksien rajoittamiseen. KKO:n uusimmasta ratkaisusta on pääteltävissä, että ulosotossa käytössä oleva palomuurimalli voitaisiin tulevaisuudessa hyväksyä myös konkurssimenettelyyn. Syynä tähän on se, että aikanaan yhtenä suurimmista argumenteista palomuurimallin hylkäämiselle pidettiin epävarmuutta sen hyväksyttävyydestä oikeuskäytännössä. Tosin, on huomattava, että ulosottoselvityksen lainaaminen ja toteuttaminen konkurssimenettelyn yhteydessä voisi olla käytännössä työlästä.

Kiistanalaisena voidaan pitää myös pesänhoitajalle asetettua velvollisuutta tehdä tutkintapyyntö. Tutkintapyynnön tekemiseksi tarvittavista tiedoista osa voi olla saatu velalliselta itseltään konkurssimenettelyn aikana. On kyseenalaista, miten tällaisten tietojen käyttöön tulee suhtautua ottaen huomioon erityisesti EIT:n oikeuskäytäntö, jossa on todettu, että itsekriminointisuojaan ajallinen ulottuvuus eroaa kansallisesta lainsäädännöstä. EIT:n kannan mukaan itsekriminointisuoja voi siten tulla sovellettavaksi jo aiemmin kuin KonkL 4:5a:ssä tarkoitetaan.

Itsekriminointisuojaan sääntelyn nykytilan selvittämiseksi konkurssikäytännössä olen tiedustellut asian nykytilaa Konkurssiasiamiehen toimistosta. Konkurssiylitarkastaja Henri Isoahde on kommentoinut 11.1.2017 sähköpostitiedustelun yhteydessä asiointilaa seuraavasti: ”[k]äsitykseni mukaan konkurssilain itsekriminointisuojaan koskevan säännöksen soveltaminen konkurssimenettelyissä ei ole aiheuttanut epäselvyyksiä tai yhteydenottoja meidän suuntaamme sen paremmin velallisten kuin pesänhoitajienkaan taholta. Kun säännös tuli voimaan, ajattelin myös itse aluksi, että ristiriitoja saattaisi esiintyä juuri konkurssilain velalliselle asettaman myötävaikutus- ja tietojenantovelvollisuuden kanssa, mutta näin ei ole ainakaan käsittäkseni ollut. Minulle ei ole myöskään tullut tietoon, että velkojat olisivat valinneet (taktikoineet) konkurssi- ja ulosottomenettelyjen välillä juuri niiden erityyppisten itsekriminointisuojaanormien johdosta. Taktikointia voinee kyllä esiintyä muista syistä menettelyjen välillä niiden erilaisen luonteen vuoksi.”

Tällä perusteella vaikuttaisi siltä, että konkurssikäytännössä KonkL 4:5a:n soveltaminen ei ole aiheuttanut ongelmia tai ainakaan soveltamisongelmat eivät tule esille

---

¹⁴⁴ Vrt. Vuorenperä 2011, s. 590.

konkurssimenettelyn aikana. On toki mahdollista, että edellä luvussa 15 käsitellyt konkurssiain neuvottelukunnan suositus 15/2005, jossa pesänhoitajalle on asetettu velvollisuus informoida velallista itsekriminointisuojan sisällöstä, sekä Konkurssiain neuvottelukunnan 29.9.2014 antama pesäluettelosuositus itsekriminointisuojan huomioimiseksi pesäluettelossa ovat selkiyttäneet asiointilaa ainakin pesänhoitajien osalta. Taktikointi taas eri menettelyjen välillä ei ole selkeästi todennettavissa ja toisaalta taas edellyttäisi velkojatalolta asiantuntemusta menettelyjen vaitioloa koskevista säännöksistä ja niiden eroavaisuuksista. Kuten edellä luvussa 16.1 on todettu, on kiistatonta, että valikointi eri insolvenssimenettelyjen välillä voi tapahtua monin eri rationaalisin perustein itsekriminointisuojan ulottuvuudesta riippumatta.

17.2 Todisteiden hyödyntämiskielto etukäteisen myötävaikutuksen ratkaisijana

Itsekriminointisuojan lainsäädäntövaiheessa tapahtunut päätös säätää itsekriminointisuojusta konkurssilaissa on saanut osakseen arvostelua. Jo lakivaliokunta totesi mietinnössään 12/2012 vp, että on todisteiden hyödyntämiskiellosta tulisi säätää laissa pikimmiten, ja piti valitettavana sitä, ettei todisteiden hyödyntämiskieltoa käsitelty lainkaan samassa yhteydessä.

Valitettavasti ongelma todisteiden hyödyntämiskiellosta konkurssimenettelyn osalta ei näyttänyt ratkeavan edes OK 17 luvun uudistuksen yhteydessä, sillä hyödyntämiskieltoa koskevassa hallituksen esityksessä 46/2014 vp puutteelliseksi jää EIT:n merkityksellisen ratkaisun JB v. Sveitsi (3.5.2001) arviointi, jossa itsekriminointisuojan ajallisen ulottuvuuden todetaan voivan alkaa aikaisemmin kuin mitä KonkL 4:5a:ssa on säädetty. Kyseisen ratkaisun arvioinnissa on tyydytty toteamaan vain, että ko. ratkaisu oli poikkeuksellinen ja että kyseisessä tapauksessa menettelyt palvelivat yhtäältä verojen määräämistä ja toisaalta veronkorotuksen ja sakon määräämistä eli menettelyt olivat sekoittuneet. Hallituksen esityksessä on siten sivuutettu täysin itsekriminointisuojan soveltuminen ns. etukäteisen myötävaikuttamisen tilanteisiin ja todettu, että tarvittaessa laissa tulisi erikseen säätää näistä tilanteista, ja samassa yhteydessä on viitattu jätelain todisteiden hyödyntämiskieltoa koskevaan erityissäännökseen. Tällä tarkoitettaneen, että todisteiden hyödyntämiskiellosta konkurssimenettelyssä tulisi kuitenkin säätää konkurssilaissa. Samassa yhteydessä mainitaan, että joka tapauksessa tuomioistuimen on tällaisessa tapauksessa otettava huomioon ihmisoikeustuomioistuimen käytäntö.

Itsekriminointisuojan ulottuvuus etukäteisen myötävaikutuksen tilanteissa jää siten edelleen avoimeksi.

Nykyinen sääntely mahdollistaa jopa viranomaisten taktikoinnin esitutinnan ja syyteharkinnan ajoittamiseksi mahdollisimman edulliseen ajankohtaan. Kärjistäen arvioituna selkeää on kuitenkin se, että tekemällä itsestään tutkintapyyntöön konkurssivelallinen voi varmistaa nykyisessä tilanteessa itsekriminointisuojan soveltumisen etukäteisen myötävaikutuksen tilanteissa.¹⁴⁵

Hallituksen esityksen pohjalta sittemmin esitettiin kritiikkiä ja lopulliseen OK 17 luvun hyödyntämiskiellon sanamuotoon tehtiin muutoksia. Hyödyntämiskielto on kuitenkin edelleen ajallisesti tiukasti rajattu ja edellyttää, että rikosprosessi ja muu menettely, kuten konkurssimenettely, ovat samanaikaisesti vireillä suojan antamiseksi. Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että insolvenssimenettelyjen osalta OK 17 luvun uudistuksen myötä lainsäädäntö sisältää sellaiset takeet itsekriminointisuojan turvaamiksi, ettei siihen ole enää tarvetta vedota huolimatta konkurssilain mukaisen vaitiolomallin aukollisuudesta.¹⁴⁶ Näkökulmaa voidaan pitää vähintäänkin erikoisena ottaen huomioon OK 17:25:n sanamuoto, jossa se on ajallisesti tiukasti rajattu ja siten päällekkäinen KonkL 4:5a:n mukaisen vaitiolomallin kanssa. Itsekriminointisuojan saaminen ennen esitutinnan aloittamista tai rikosoikeudenkäynnin vireille tuloa ei siten näyttäisi olevan edelleenkin mahdollista ilman lain sanamuodosta poikkeavaa ja EIT:n tulkintaan nojautumista.

Ongelma etukäteisen myötävaikutuksen osalta ratkennee viimeistään kotimaisen oikeuskäytännön tai EIT:n ratkaisun avulla, mikä on valitettavaa ottaen huomioon, että itsekriminointisuojusta laissa säätämällä oli tarkoitus nimenomaan selkeyttää oikeustilaa. Keskeinen kysymys itsekriminointisuojan tulevaisuuden kannalta onkin: voidaanko itsekriminointisuoja konkurssimenettelyssä kytkeä kiinteästi vaatimukseen epäiltynä tai syytteessä olemisesta?

---

¹⁴⁵ Marttila 2013, s. 815.

¹⁴⁶ Pirttisalo 2016, s. 355.

17.3 Palomuurin riittävydestä

Suomessa on käyty keskustelua oikeusministeriön konkurssityöryhmän ehdottaman palomuurimallin riittävydestä tietojen hyödyntämiskiellon osalta. Ratkaisussaan *Marttinen v. Suomi EIT* totesi, ettei Suomessa ratkaisussa käsiteltyjen tapahtumien aikaan ollut riittävää lainsäädäntöä tai oikeuskäytäntöä turvaamaan itsekriminointisuoja ulosottomenettelyssä. Ratkaisussa ei kuitenkaan otettu lainkaan suoranaisesti kantaa nykyisin voimassa oleviin ratkaisuihin UK 3:73 ja UK 3:91 ja niiden tehokkuuteen. Oikeuskirjallisuudessa on kyseisen ratkaisun jälkeen pohdittu, että velallinen on ulosottomenettelyssäkin oikeutettu vaikenemaan seikasta, joka saattaa olla merkityksellinen vireillä olevassa esitutkinnassa tai syyteasiassa. Tosin tätä tulkittiin varovaisesti ja todettiin, että kyse on oikeuspoliittisesti keskeneräinen suosien epärehellistä velkojaa.¹⁴⁷

Siten itsekriminointisuojusta konkurssilaissa säädettäessä Suomessa katsottiin, että ulosotossa käytössä olevan palomuurimallin ulottaminen konkurssimenettelyyn ei välttämättä olisi riittävää. Palomuurimallin ajateltiin tuovan ristiriidan pesänhoitajan tutkintapyyntöön tekovelvollisuuden ja vaitiolovelvollisuuden välille. Myös salassapitovelvollisuutta pidettiin riittämättömänä menettelyssä, jossa olisi mukana muita kuin viranomaistahoja. Lisäksi pidettiin epätodennäköisenä sitä, että velallinen olisi halukas antamaan tietoja palomuurista huolimatta, ja pidettiin valitettavana sitä, että hyödyntämiskiellosta jouduttaisiin säättämään konkurssilaissa.¹⁴⁸

OK 17 luvun uudistuksen yhteydessä on todettu, että hyödyntämiskielloa vastaavaan lopputulokseen voidaan päästä myös niin kutsutulla palomuurisäännöksellä. Kysymys on molemmissa tapauksissa siitä, että muussa menettelyssä annettu itsekriminoiniva lausuma jää oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle tai ylipäättäen huomioon ottamatta rikosasiaa ratkaistaessa.¹⁴⁹ Vaikuttaa siltä, että tulevaisuudessa todisteiden hyödyntämiskiellosta joudutaan joka tapauksessa säättämään konkurssilaissa, sillä oikeudenkäymiskaareen kaavailtu todisteiden hyödyntämiskiello soveltuu huonosti konkurssimenettelyyn ja jättää kysymyksen etukäteisestä myötävaikutuksesta edelleen avoimeksi. Herää kysymys siitä, miksi jo hallituksen esityksessä 86/2012 vp ei voitu arvioida palomuurimallin hyödyntämiskiellon riittävyttä samoin kuin todistelutoimikunta on nyt tehnyt; näin

---

¹⁴⁷ Koulu ym. 2009, s. 528–529.

¹⁴⁸ HE 86/2012 vp, s. 11.

¹⁴⁹ HE 46/2014 vp, s. 88.

menettelemällä olisi vältetty lakihankkeen pallottelu edestakaisin eri lainsäädäntöhankkeiden välillä.

Uudessa ulosottomenettelyä koskevassa KKO:n ratkaisussa on tehty UK 3:73 ja UK 3:91 palomuurimallin riittävyttä koskeva kannanotto. Tapauksessa KKO 2014:82 oli kyse siitä, että ulosottovelallinen A oli sakon uhalla velvoitettu saapumaan ulosottoselvitykseen ja täyttämään UK 3:52 mukaisen tietojenantovelvollisuutensa. A ei ollut suostunut täyttämään tietojenantovelvollisuuttaan vedoten itsekriminointisuojaan ja myöhemmin siihen, että ulosottovelkojat olivat nostaneet häntä vastaan rikossyytteen, johon ulosottoselvityksessä esitetyt kysymykset liittyivät.

Tapauksessa KKO arvioi sitä, oli A:lla oikeus kieltäytyä antamasta tietoja huolimatta UK 3:73 ja 3:91 säädetyistä tietojen luovutus- ja hyödyntämiskielloista. Tapauksessa KKO oikeus katsoi, että palomuurisäännökset ja niitä täydentävät säännökset ja käytännöt muodostavat riittävän tehokkaan takeen sille, ettei A:n velvoittaminen antamaan ulosottoselvityksessä häneltä vaadittuja tietoja heikentänyt oikeutta itsekriminointisuojaan hänen osaltaan. Ratkaisussa siten katsottiin, että A:lla ei ollut perustellusti aihetta pelätä, että tietoja voitaisiin käyttää hänen tai hänen puolisonsa syytteeseen saattamiseksi taikka näyttönä oikeudenkäynnissä heitä vastaan.

VII JOHTOPÄÄTÖKSET

18 Lopuksi

18.1 Itsekriminointisuojan periaatteen analysoinnista

Holmesin mukaan erilaiset periaatteet perustuvatkin traditioon. Historiasta usein on löydettävissä käytännöllinen perustelu säännöille, jotka ovat nykyisin perusteltavissa sillä, että ihmiset ovat hyväksyneet ne. Ongelmana tässä on se, että traditio voi tulla helposti väärinymmärretyksi, josta voi seurata periaatteen alkuperäistä tarkoitusta laajempi sovellusala.¹⁵⁰ Tämä teoria lienee totta nykypäivänäkin itsekriminointisuojan periaatteen osalta; Suomessa haluttiin säätää itsekriminointisuojusta konkurssimenettelyssä lailla, jotta tilanne selkeytyisi ja kasuistisuudesta päästäisiin

---

¹⁵⁰ Malminen 2010, s. 319–323.

eroon. Itsekriminointisuojusta laadittiin virkatyönä ministeriössä hallituksen esitys, jossa ehdotettiin nykyistä konkurssilain 4:5a:n mukaista sääntelytapaa. Jo hallituksen esityksessä ja erityisesti lakivaliokunnan mietinnössä oli havaittavissa, että valittu sääntelyvaihtoehto on kaikkea muuta kuin tarkoitettulla tavalla selkeä. Lakiehdotus kuitenkin hyväksyttiin, mutta miksi? Oliko kyseessä parempi vaihtoehto kuin konkurssilain tarkistaminen työryhmän tekemä palomuurimallia koskeva ehdotus, vai pidettiinkö ehdotettua palomuurimallia liian radikaalina vai unohdettiin kenties ihmisoikeuksien asema ja merkitys? Tuula Linna on arvioinut nykyistä itsekriminointisuojan säätämismallia langettavan ihmisoikeustuomioistuimen tuomion jälkeisenä yliojentautumisena.¹⁵¹ On toisin sanoen unohdettu, että itsekriminointisuoja on ihmisoikeussopimuksen välityksellä Suomessa suoraan sovellettavaa oikeutta. Samalla on unohdettu tulkita itsekriminointisuojan periaatteen rajoja (traditiota) eli tässä tapauksessa EIT:n oikeuskäytäntöä oikein.

Ajan myötä itsekriminointisuojan tulkinnan vakiintuessa selvinnee, jääkö periaate pysyvästi osaksi insolvenssimenettelyitä silloin, kun samanaikaisesti on vireillä rikosprosessi, ja jos jää, mikä on suojan toteuttamistapa. Itsekriminointisuoja koettaneen nykyisin niin vahvaksi ihmisoikeudeksi, että sen rajaaminen kokonaan hallinnollisten menettelyjen ulkopuolelle ei tule enää kysymykseen. Kuitenkin voi olla, että EIT muuttaa itsekriminointisuojan tulkintaa ja tulkinta muuttuu sen jälkeen kansallisissa tuomioistuimissa.

Itsekriminointisuojan periaatetta voidaan arvioida lähes rajattomista näkökulmista. Tässä tutkielmassa keskityttiin periaatteen taustan, oikeudellisen siirännäisluonteen, prosessiperiaatteiden, yleisten oppien ja koherenssin arvioitiin. Periaatetta voisi analysoida tarkemmin eri yhteyksissä, kuten liikenne rikosten yhteydessä, yhdistäen analyysiin edellä mainittuja elementtejä. Tulkinnassa päästään siihen lopputulemaan, että tärkeää on ymmärtää paitsi konteksti, jossa periaate toimii, myös sen perimmäinen tarkoitus. Perimmäisen tarkoituksen unohtaminen on helppoa, mikäli keskitytään ainoastaan oikeusdogmaattiseen eli lain sanamuodon mukaiseen tulkintaan. Periaatteen merkitys ja lainsäädäntö eivät aina kohtaa.

Prosessiperiaatteet ovat kiinteässä yhteydessä itsekriminointisuojan periaatteeseen, eikä itsekriminointisuoja tulisi tarkastella ymmärtämättä prosessiperiaatteiden merkitystä. Itsekriminointisuoja voidaan perustellusti luokitella prosessiperiaatteeksi. On olennaista,

---

¹⁵¹ Linna 2012b, s. 1–5.

että ymmärretään prosessin tarkoitus ja edellytykset sen toimivuudelle ennen kuin siirrytään tarkastelemaan esimerkiksi syytetyn turvaksi kehitettyjä periaatteita. Punninta kuitenkin periaatteen painoarvon osalta jatkuu niin kauan, kuin se ei ole samalla tavoin vakiintunut prosessiperiaate kuin vaikkapa kontradiktorinen periaate. Avoimeksi jää tässä vaiheessa kysymys siitä, voidaanko itsekriminointisuojan periaate lukea insolvenssioikeuden tai konkurssi- ja ulosotto-oikeuden yleisiin oppeihin kuuluvaksi vai onko kyse ainoastaan puhtaasti oikeus- ja prosessiperiaatteesta. On katsottu, että vahvakaan liityntä perus- ja ihmisoikeuksiin ei kuitenkaan tee oikeusperiaatteesta yleisiin oppeihin kuuluvaa.¹⁵² Itsekriminointisuojan periaatteen luokittelua yleisiin oppeihin kuuluvaksi ei voida siten pitää itsestään selvänä siitä huolimatta, että periaatteella on kiistatta vahva liityntä ihmis- ja perusoikeuksiin. Koherenssin osalta lienee kiistatonta, ettei sitä voida saavuttaa edes lähekkäisten oikeudenalojen kesken, mutta siihen tulisi pyrkiä erityisesti lainsäätäjän taholta.

Itsekriminointisuojan periaatteen tausta ulottuu pitkälle oikeushistoriaan erityisesti rikosoikeudellisten menettelyjen osalta. EIT:n oikeuskäytännön vaikutuksesta itsekriminointisuojan periaate on nykyisin laajalti Euroopassa myös insolvenssimenettelyissä sovellettavaa oikeutta, mutta kuten todettua sitä ei voida arvioida puhtaasti oikeudellisena siirrännäisenä.

18.2 Lainsäätäjän valintojen merkityksestä

Tarkastelussa on havaittu, että itsekriminointisuojan periaatteen ongelmallisuus Suomen oikeusjärjestelmässä kytkeytyy pohjimmiltaan sen sääntelytapaan. Tilannetta tulee siten tarkastella nimenomaan lainsäätäjän näkökulmasta.

Lainsäätämisen taso ja laatu on herättänyt kansallisella tasolla viime aikoina huolta. Perustuslain mukaan oikeuskanslerin tehtävänä on valvoa valtioneuvoston toimien laillisuutta sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Vastikään oikeuskansleri Jaakko Jonkka tiedotti julkisuuteen kantansa, jonka mukaan hallituksen antamat lakiesitykset ovat olleet ongelmallisia suhteessa perustuslakiin. Ongelmana Jonkka näkee sen, ettei hänen mukaansa oikeuskanslerilla ole laissa määriteltyä oikeutta estää näiden lakihankkeiden etenemistä eduskuntaan; oikeuskansleri voi ainoastaan pyytää

---

¹⁵² Linna 2009, s. 7.

korjaamaan hallituksen esityksiä ennen niiden saattamista hallituksen yleisistuntoon. Jonkan mukaan useissa tapauksissa asianomainen ministeriö ei tee toimenpiteitä hallituksen esityksen korjaamiseksi ennen sen siirtämistä yleisistuntoon, jolloin ainoaksi keinoksi jää pyytää esityksestä perustuslakivaliokunnan lausunto. Perustuslakivaliokunta sitten toteaa esityksen olevan perustuslainvastainen, jolloin valmistelutyö menee hukkaan ja ministeriö peruuttaa hallituksen esityksen.

Syynä perustuslaillisiin ongelmiin Jonkka pitää ministeriöiden heikkoa lainvalmistelun tasoa, niukkoja resursseja ja kiirettä sekä poliittista painetta, jotka johtavat hänen mukaansa oikeusvaltion periaatteiden sivuuttamiseen. Oikeustieteilijät Tuomas Ojanen, Veli-Pekka Viljanen ja Juha Lavapuro ovat pitäneet tilannetta kestävämmänä, että perustuslaki sivuutetaan poliittisin perustein.¹⁵³ Oikeuskanslerin vuoden 2014 vuosikertomuksessa on todettu, että syy suurien lakihankkeiden valmistelun ongelmiin liittyy käytettävissä olevaan aikaan; valmistelua ei kyetä tekemään asianmukaisesti. Ministeriön kansliapäälliköt ovat samassa yhteydessä luonnehtineet tilannetta seuraavasti: ”[I]aatuso vaihtelee ja on ollut lukuisia esimerkkejä hankkeista, joissa hyvän lainvalmistelun periaatteet on sivuutettu poliittisen ohjauksen saneleman aikataulun tai muutoin poliittisten intressien vuoksi.” Oikeuskansleri on vuoden 2014 vuosikertomuksessa lisäksi kiinnittänyt huomiota siihen, että perus- ja ihmisoikeuksien osaamistaso ei ole riittävä viranhaltijoiden keskuudessa, mutta todennut, ettei koulutuksen taso ole aina riittävää myöskään oikeudellisen koulutuksen saaneilla virkamiehillä.¹⁵⁴

On syytä ottaa edellä selostettu oikeuskanslerin kannanotto huomioon myös arvioitaessa itsekriminointisuojaan nykyistä sääntelytapaa kansallisessa oikeudessa. Kuten edellä todettu, itsekriminointisuojaan sääntelyä konkurssimenettelyn yhteydessä on kritisoitu mm. EIT:n tulkinnan vastaisena, jolloin se olisi osaltaan myös perustuslain 21 §:n vastainen. On huolestuttavaa, että oikeuskansleri kiinnittää huomiota näin perustavanlaatuisen puutteeseen lainsäätämisen tasossa. Voisiko olla niin, että syynä pintapuoliselle EIT:n oikeuskäytännön tulkinnalle esimerkiksi konkurssilain uudistamisen HE 86/2012 vp sekä OK 17 luvun uudistuksen HE 46/2014 vp yhteydessä olisikin Jonkan toteamalla tavalla ongelmat lainvalmistelijoiden ajanpuutteessa sekä perus- ja ihmisoikeusosaamisen tasossa. Arvioitaessa tilannetta itsekriminointisuojaan konkurssimenettelyssä sääntelyn problemaattisuuden näkökulmasta huomio vaikuttaa

---

¹⁵³ <http://www.hs.fi/politiikka/art-2000005011266.html>

¹⁵⁴ Oikeuskanslerin vuosikertomus 2014, s. 78.

jokseenkin järkeenkäyvältä ja perustellulta eikä sen vaikutusta voida sivuuttaa näidenkään lakihankkeiden osalta.

Tarkasteltaessa itsekriminointisuoja koskevaa oikeuskäytäntöä eri menettelyissä on havaittavissa, että itsekriminointisuojan funktiot ja sen laajuus vaihtelevat. Soveltamiselle on kussakin menettelyssä annettavissa osin eri kriteerit.

Kyse onkin loppu viimein siitä, miten itsekriminointisuojan periaatetta tulisi säännellä laissa. Vaihtoehtoisia ja esillä olleita sääntelykeinoja ovat 1) itsekriminointisuojusta säättäminen perustuslain ja kansainvälisten sopimusten tasolla, 2) itsekriminointisuojusta säättäminen oikeudenkäymiskaassa todisteiden hyödyntämiskieltojen avulla, 3) sääntely ulosottokaaren 3:73:n palomuurimallin tavoin taikka 4) jokaisessa erityislaissa erikseen sääntely sisältäen viittaukset asianomaisiin rikoslainsäännöksiin.

Kuten edellä todettu, aikaisemmin itsekriminointisuojusta säädettiin ainoastaan perustuslain ja ihmisoikeussopimusten tasolla, mutta mm. konkurssilain uudistamisen yhteydessä HE:ssä 86/2012 vp tätä pidettiin liian kasuistisena tapana säätää asiasta ja konkurssilakiin otettiin velallisen oikeutta itsekriminointisuojaan koskeva KonkL 4:5a.

Sittemmin uudistetun vuoden 2016 alusta voimaan tulleen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun yhteyteen otettiin todisteiden hyödyntämiskieltoa koskeva säännös, joka on ajallisesti rajoitettu koskemaan vain rinnakkaisia prosesseja. OK 17 luvun mukaisen hyödyntämiskiellon osalta on esitetty mielipiteitä puolesta ja vastaan. Muun muassa Suvantola on katsonut, että itsekriminointisuojusta tulisi nimenomaan säätää prosessilaissa sääntelyn tilkkutäkkimäisyyden estämiseksi.¹⁵⁵ Kukkonen taas on pitänyt UK 3:73:n palomuurimallia toimivana sääntelykeinona ja pitänyt prosessilaissa tapahtuvaa sääntelyä liian ongelmallisena oikeusturvan ja ennakoitavuuden vuoksi.¹⁵⁶ Konkurssityöryhmä esitti aikoinaan UK 3:73:n palomuurimallia myös konkurssimenettelyissä käytettäväksi. Palomuurimallin mukainen esitys ei tullut hyväksytyksi, vaan itsekriminointisuojusta päädyttiin säätämään KonkL 4:5a:ssa, jota on myös kritisoitu pääosin sen ajallisen rajoittamisen, velkojien oikeuksien liiallisen rajoittamisen sekä erillislaissa säätämisen ongelmallisuuden vuoksi.¹⁵⁷

Viimeisin kehitys on johtanut itsekriminointisuojan sääntelyyn lukuisissa erityislaeissa erikseen, kuten verotus- ja ympäristöoikeudellisten menettelyjen osalta on nähtävissä.

---

¹⁵⁵ Suvantola 2012, s. 33.

¹⁵⁶ Kukkonen 2016, s. 90–92.

¹⁵⁷ Pölönen – Tapanila 2015, s. 77.

Ottaen huomioon, että kyse on perus- ja ihmisoikeudesta, on perusteltua, että periaatteen tulkinta on joustavaa ja tapauskohtaista. On kuitenkin päästy siihen pisteeseen, jossa on havaittavissa, ettei kokonaisuus enää ole helposti hallittavissa, saati selkeätulkintainen. Tätä on vaikea uskoa lähettäessä siitä ajatuksesta, että kyse on perustuslain tasolla turvatusta oikeudesta; kasuistinen tulkintatilanne ja lainsäädännön tilkkutäkkimäisyys on oikeussuojan toteutumisen ja ennakoitavuuden kannalta ongelmallinen. On todettu, että rikosoikeudessa olisi hyvä tarkastella, mihin itsekriminointisuojaan periaate tulisi systemaattisesti oikeaoppisesti sijoittaa. Periaatteen kirjaamisen erityislakeihin on nähty johtavan erilaisiin ja vaikutukseltaan poikkeaviin ratkaisuihin.¹⁵⁸

Herää kysymys, olisiko itsekriminointisuoja sääntelyssä sittenkin tullut pitäytyä perustuslaintasoisessa sääntelyssä. Kyse on kiistatta vaikeasta sääntelykohteesta, ja periaate antaa suojaa hyvin erityyppisissä menettelyissä. Voiko sittenkin olla niin, että itsekriminointisuoja avulla suojattava ala on liian laaja ja epätarkka erillislaeissa säänneltäväksi? Jo tässä tarkastelussa on nähtävissä, että itsekriminointisuoja periaate voi tulla sovellettavaksi hyvin erityyppisissä menettelyissä, ja kaikkia soveltamistilanteita on lainsäätäjän taholta lähes mahdotonta ottaa ennakolta lukuun. Lisäksi periaatteen ajallisen soveltamisen rajaaminen tuntuu aiheuttavan ongelmia, kuten myös EIT:n oikeuskäytännöstä tehtävät tulkinnat; kyse lienee loppu viimein taustalla vaikuttavista poliittisista näkemyksistä ja siitä, ettei rikosprosessissa aineelliseen totuuteen pääsemistä haluta rajoittaa tarpeettomasti. Tämä ei kuitenkaan saisi olla esteenä sille, että periaate tulee asianmukaisesti sovellettavaksi kansallisessa oikeusjärjestyksessämme niin, että sen perimmäinen tarkoitus tulee turvatuksi tarvittavassa laajuudessa tapauksesta riippumatta.

---

¹⁵⁸ Suvantola 2012, s. 36.